

Андрусишин Р.М., Сидорук І.І., Когут Я.М.

**ПРОТИДІЯ ТА СОЦІАЛЬНА
ПРОФІЛАКТИКА
ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ В УКРАЇНІ**

Навчальний посібник

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ЛЬВІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

**ПРОТИДІЯ ТА СОЦІАЛЬНА ПРОФІЛАКТИКА
ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ В УКРАЇНІ**

Навчальний посібник

Львів
Растр-7
2023

УДК 364.048.2:343.545

П 78

*Рекомендовано до друку та розміщення в електронних сервісах
Львівського державного університету внутрішніх справ
(протокол № 3 від 27 вересня 2023 року)*

Рецензенти:

Анатолій МОВЧАН – доктор юридичних наук, професор

(Львівський державний університет внутрішніх справ)

Олександр КОТУХА – кандидат юридичних наук, професор

(Львівський торговельно-економічний університет)

Олег ДЕМКОВИЧ – начальник управління міграційної поліції

(Головне управління Національної поліції у Львівській області)

Протидія та соціальна профілактика торгівлі людьми в Україні :

П 78

навчальний посібник / автори-упорядники Р. М. Андрусишин, І. І.

Сидорук, Я. М. Когут. Львів : Растр-7, 2023. – 176 с.

ISBN 978-617-8296-66-7

Наведено визначення сутності поняття соціальної профілактики торгівлі людьми, розкрито її види, форми, методи на основі концепції “допомога для самопомоги”. Подано аналіз явища торгівлі людьми на сучасному етапі розвитку українського суспільства, його причини, масштаби, тенденції розвитку, засоби протидії, визначено систему суб’єктів соціальної профілактики торгівлі людьми. Проаналізовано основні форми первинної, вторинної і третинної профілактики торгівлі людьми.

The definition of the essence of the concept of social prevention of human trafficking is given, its types, forms, methods based on the concept of "help for self-help" are revealed. An analysis of the phenomenon of human trafficking at the current stage of the development of Ukrainian society, its causes, scales, development trends, countermeasures, and a system of subjects for social prevention of human trafficking is provided. The main forms of primary, secondary and tertiary prevention of human trafficking are disclosed.

УДК 364.048.2:343.545

© Андрусишин Р.М., Сидорук І.І., Когут Я.М., 2023

ISBN 978-617-8296-66-7

© Видавництво «Растр-7», 2023

ЗМІСТ

ВСТУП	5
Розділ 1. ЗАКОНОДАВЧА БАЗА ЩОДО ПРОТИДІЇ	
ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ	8
1.1. Міжнародні нормативно-правові акти	8
1.2. Нормативно-правові акти України	11
Розділ 2. ПОНЯТТЯ ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ	
ТА ЇЇ КОРИННИХ ПРИЧИН.ПРОТИДІЯ	
ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ В УКРАЇНІ	23
2.1. Торгівля людьми: визначення поняття.	
Ситуація з торгівлею людьми в Україні: причини, сучасний стан	23
2.2. Причини та наслідки потрапляння в ситуацію торгівлі людьми	32
2.3. Процес торгівлі людьми	42
2.4. Основні напрями державної політики з протидії торгівлі людьми в Україні – профілактика, боротьба, допомога постраждалим	50
Розділ 3. ВИЯВЛЕННЯ ПОСТРАЖДАЛИХ ВІД ТОРГІВЛІ	
ЛЮДЬМИ, ЗОКРЕМА ДІТЕЙ, ТА ОСОБЛИВОСТІ	
РОБОТИ З НИМИ	74
3.1. Виявлення постраждалих від торгівлі людьми, основні індикатори	74
3.2. Основні потреби та проблеми постраждалих від торгівлі людьми	94
3.3. Моральні принципи та етичні засади роботи з постраждалими від торгівлі людьми	99

3.4. Особливості роботи з дітьми, які постраждали від торгівлі людьми	112
3.5. Взаємодія суб'єктів, які здійснюють заходи у сфері протидії торгівлі людьми	117
3.6. Порядок збору та моніторингу статистичної інформації щодо осіб, які постраждали від торгівлі людьми	129

Розділ 4. СОЦІАЛЬНА ПРОФІЛАКТИКА

ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ В УКРАЇНІ	136
4.1. Концепція соціальної профілактики торгівлі людьми	136
4.2. Суб'єкти соціальної профілактики торгівлі людьми	144
4.2. Роль органів державної влади в здійсненні соціальної профілактики торгівлі людьми	144
4.2.2. Роль громадських організацій в здійсненні соціальної профілактики торгівлі людьми	153
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	164
ГЛОСАРІЙ	170

ВСТУП

Торгівля людьми на сьогоднішній день є проблемою світового масштабу. Вона грубо порушує основні конституційні права людини, посягаючи на волю, честь і гідність не тільки безпосередньо постраждалих осіб, а і їх найближчого оточення.

Сучасні виклики та загрози у сфері протидії торгівлі людьми потребують мобілізації різноманітних ресурсів, налагодження міжвідомчої взаємодії, розвитку національних та транснаціональних механізмів співпраці представників влади та інститутів громадянського суспільства.

Внаслідок збройної агресії Російської Федерації проти України, розпочатої у 2014 р., та повномасштабного вторгнення на територію України 24 лютого 2022 р. зростає кількість злочинів, пов'язаних з торгівлею людьми на території України.

Масове переміщення громадян з тимчасово окупованих територій та територій, на яких тривають бойові дії, пошук нового місця проживання, роботи, високий рівень конкуренції на ринку праці призвели до підвищення рівня уразливості громадян і виникнення ризику потрапляння в ситуацію, пов'язану з торгівлею людьми. Складне матеріальне становище громадян спонукає їх до пошуків заробітку за межами держави, де в міру своєї необізнаності вони теж можуть стати жертвами торгівлі людьми. Жертвами цього злочину стають і жінки, і чоловіки, і діти, які потерпають від його різноманітних форм, серед яких примусова праця, сексуальна експлуатація, примусове жебрацтво, вилучення органів тощо.

Протидія торгівлі людьми та експлуатації осіб, які втікають від війни в Україні, вимагає колективного реагування та скоординованих дій з боку держави та міжнародних організацій. З метою ефективного запобігання торгівлі людьми серед осіб, які втікають від війни в Україні, відповідні органи повинні збирати та поширювати відповідну інформацію, з розбивкою за статтю, віком та іншими критеріями, щодо підозрюваних та виявлених випадків торгівлі

людьми, відповідно до правил захисту даних. Швидкий обмін інформацією між відповідними зацікавленими сторонами, як державними, так і недержавними, на національному та міжнародному рівнях має вирішальне значення для запобігання торгівлі людьми, які втікають від війни в Україні, та для виявлення потенційних жертв торгівлі людьми.

Міжнародна співпраця у цьому напрямку має надважливе значення. У боротьбі з цим злочином необхідно використовувати комплексний підхід, який включає в себе не лише правові, а й соціальні та економічні аспекти. Розслідування та покарання злочинців, а також надання підтримки жертвам торгівлі людьми – це важливі елементи боротьби з цим проблемним явищем.

Таким чином, проблема торгівлі людьми залишається серйозною проблемою усього міжнародного співтовариства. Це злочин, який порушує права та свободи людини, її гідність та безпеку. Для ефективної протидії торгівлі людьми необхідно мати належний законодавчий та політичний контекст, а також соціальний та економічний аспекти, враховуючи міжнародні стандарти та інструменти боротьби з торгівлею людьми. З метою мінімізації явища торгівлі людьми необхідно консолідувати зусилля на національному та міжнародному рівнях шляхом посилення міжнародного співробітництва та впровадження кращих практик. Оскільки, у період війни ризик торгівлі людьми зростає, щоб не стати жертвою потрібно звертатися за допомогою до відповідних державних органів, а також перевірених агентів, сприймати інформацію критично та перевіряти її в офіційних джерелах.

Міністерство соціальної політики України та проєкт «Супровід урядових реформ в Україні» (SURGe) розробили правила безпеки з питання боротьби з торгівлею людьми.

Як не стати жертвою торгівців людьми:

- Нікому й ніколи не віддавайте ваш паспорт або документи, що посвідчують вашу дитину, крім прикордонників та офіційних осіб, що оформлюють документи в країні прибуття.

- Зробіть копії чи сфотографуйте ваші документи. Надішліть їх собі на електронну пошту або збережіть їх на телефон.

- Не сідайте в авто до незнайомих людей. Якщо вам все ж таки треба сісти в авто до незнайомих людей, спочатку сфотографуйте його номер і надішліть вашим близьким.

- Нікому не віддавайте свій мобільний телефон та інші засоби зв'язку.

- Інформуйте близьких про ваше місце перебування та пропозиції, які вам надходять щодо поселення, працевлаштування тощо.

- Збережіть собі контакти міжнародних організацій, посольства України у країні вашого перебування, які допоможуть вам у випадку, якщо ви стали жертвою торгівлі людьми.

Також Міністерством соціальної політики України були розроблені 5 маркерів безпеки, а саме:

I. Документи. Надавай документи лише офіційним особам.

II. Допомога. Приймай допомогу лише від людей та організацій, що заслуговують на довіру.

III. Транспорт. Знай, куди їдеш і людей, з якими їдеш.

IV. Спілкування. Будь насторожі при спілкуванні з незнайомцями.

V. Зв'язок. Завжди будь на зв'язку із рідними та друзями. Домовся про кодове слово або фразу, які повідомлять, що ти в небезпеці.

Під час повномасштабного вторгнення Росії на наші території проблема торгівлі людьми та проблема власної безпеки стоїть дуже гостро.

Пам'ятайте! Володіння інформацією та її усвідомлення допоможе уникнути цієї небезпеки. Будьте пильними!

Розділ 1

ЗАКОНОДАВЧА БАЗА ЩОДО ПРОТИДІЇ ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ

1.1. Міжнародні нормативно-правові акти

Міжнародні правові документи у сфері боротьби з торгівлею людьми охоплюють різні аспекти та виокремлюють кілька рівнів впливу. На їх основі сформована ефективна система боротьби з цим явищем. Україна долучилася до пулу країн, що впроваджують політику боротьби з торгівлею людьми, та ратифікувала низку міжнародних документів відповідного спрямування. Ці документи визначають правові засади попередження торгівлі людьми і боротьби з нею, захисту та допомоги особам, постраждалим від торгівлі людьми (ОПТЛ), за повної поваги до прав людини, а також заохочують співробітництво між державами-учасницями. У них також розкривається поняття «торгівля людьми», наводяться її ознаки та види для однакового розуміння всіма країнами, які ратифікували ці міжнародні документи та у контексті яких зобов'язалися формувати своє національне законодавство для боротьби з торгівлею людьми¹.

Міжнародний нормативно-правовий акт	Рік ратифікації Україною
Конвенція ООН про права дитини	1991
Протокол про попередження і припинення торгівлі людьми, особливо жінками і дітьми, і покарання за неї, що доповнює Конвенцію ООН проти транснаціональної організованої злочинності	2004
Конвенція Ради Європи про заходи щодо протидії торгівлі людьми	2010
Конвенція Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства (Лансаротська Конвенція)	2012

¹ Роль територіальних громад у протидії торгівлі людьми : методичні рекомендації. Київ : ОБСЄ, 2021. С. 11.

Ці документи визначають правові засади попередження торгівлі людьми і боротьби з нею, захисту та допомоги особам, постраждалим від торгівлі людьми (ОПТЛ), за повної поваги до прав людини, а також заохочують співробітництво між державами-учасницями. У них також розкривається поняття «торгівля людьми», наводяться її ознаки та види для однакового розуміння всіма країнами, які ратифікували ці міжнародні документи та у контексті яких зобов'язалися формувати своє національне законодавство для боротьби з торгівлею людьми.

Міжнародна система боротьби з торгівлею людьми є добре розробленою та пропонує чотири *ключові принципи* – стандарти, яких мають дотримуватися місцеві органи влади у боротьбі з торгівлею людьми².

1. ПІДХІД НА ОСНОВІ ДОТРИМАННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ

Він має інтегруватися в усі аспекти боротьби з торгівлею людьми. Застосування цього підходу передбачає, що права ОПТЛ повинні перебувати в центрі всіх зусиль з попередження та протидії торгівлі людьми, а також із надання їм захисту, допомоги та відшкодування. Такий підхід має бути гендерно орієнтованим і враховувати потреби дітей, оскільки торгівля людьми рівною мірою зачіпає жінок і чоловіків, дівчат і хлопців, які можуть зазнавати експлуатації у різних формах. З огляду на це відповідні заходи (стратегії, програми, послуги) повинні враховувати різні потреби усіх постраждалих для уникнення ненавмисного негативного впливу на права людини (наприклад, стигматизації)³.

² Роль територіальних громад у протидії торгівлі людьми : методичні рекомендації. Київ : ОБСЄ, 2021. С. 11.

³ Рекомендовані принципи та настанови щодо прав людини та торгівлі людьми: коментар (Принцип 1, 49–74) / УВКПЛ ООН, 2010. Див. також: Рекомендації Конференції з покращення надання допомоги жертвам торгівлі людьми у регіоні Балтійського моря, 2.

2. БЕЗЗАСТЕРЕЖНА ДОПОМОГА ОПТЛ НА ОСНОВІ ДОТРИМАННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ.

Це означає, що надання підтримки, захисту та допомоги не має залежати від готовності або здатності ОПТЛ співпрацювати з правоохоронними органами у рамках розслідування або кримінального судочинства⁴.

3. ПОПЕРЕДЖЕННЯ НА ДОКАЗОВІЙ ОСНОВІ

Так, політика, програми та інші заходи, спрямовані на попередження торгівлі людьми, повинні спиратися на знання про явище торгівлі людьми та особливості його виявлення в зоні впливу відповідних територіальних громад. Проведення якісного територіального аналізу, що дозволить виявляти групи ризику, місця, де виникають ризиковані ситуації, причини цього явища, потреби постраждалого населення, наявність ресурсів і професійних навичок, повинно бути основою заходів, що вживаються.

4. МІЖДИСЦИПЛІНАРНЕ СПІВРОБІТНИЦТВО.

В таких сферах, як права людини, міграція, гендер, рівність, недопущення дискримінації, трудові відносини, охорона здоров'я, освіта, соціальна інтеграція та безпека, має вирішальне значення для ефективного попередження торгівлі людьми, захисту ОПТЛ та покарання злочинців. Цей процес вимагає, щоб різні сектори державного управління – на місцевому, регіональному та національному рівнях – систематично працювали разом з організаціями громадянського суспільства, профспілками та

⁴ Рекомендовані принципи та настанови щодо прав людини та торгівлі людьми: коментар (Принцип 8, 141–151) / УВКПЛ ООН, 2010. Див. також: Рекомендації Конференції з покращення надання допомоги жертвам торгівлі людьми у регіоні Балтійського моря, 2. Серія Європейських договорів (197), Стаття 12(6), Директива 2011/36/EU, Розділ 18, Стаття 11(3).

підприємствами, впроваджуючи ефективні способи взаємодії й координації своїх дій щодо попередження торгівлі людьми.

1.2. Нормативно-правові акти України

Закон України «Про протидію торгівлі людьми» визначає торгівлю людьми як здійснення незаконної угоди, об'єктом якої є людина, а так само вербування, переміщення, переховування, передача або одержання людини, вчинені з метою експлуатації, у тому числі сексуальної, з використанням обману, шахрайства, шантажу, уразливого стану людини або із застосуванням чи погрозою застосування насильства, з використанням службового становища або матеріальної чи іншої залежності від іншої особи, що відповідно до Кримінального Кодексу України визнаються злочином⁵.

Закон України «Про протидію торгівлі людьми» встановлює основні принципи роботи з дітьми, які постраждали від торгівлі людьми, заходи профілактичної роботи з дітьми та їх батьками стосовно попередження торгівлі людьми, заходи з надання допомоги виявленим дітям, які пережили ситуації, пов'язані з торгівлею людьми, та щодо підвищення рівня обізнаності фахівців, які контактують з дітьми.

Згідно зі ст. 149 Кримінального Кодексу України,

1. Торгівля людиною, а так само вербування, переміщення, переховування, передача або одержання людини, вчинені з метою експлуатації, з використанням примусу, викрадення, обману, шантажу, матеріальної чи іншої залежності потерпілого, його уразливого стану або підкупу третьої особи, яка контролює потерпілого, для отримання згоди на його експлуатацію, – караються позбавленням волі на строк від трьох до восьми років.

2. Дії, передбачені частиною першою цієї статті, вчинені щодо неповнолітнього або щодо кількох осіб, або повторно, або за попередньою змовою групою осіб, або службовою особою з використанням службового становища, або поєднані з насильством,

⁵ Про протидію торгівлі людьми : Закон України.

яке не є небезпечним для життя чи здоров'я потерпілого чи його близьких, або з погрозою застосування такого насильства, –

караються позбавленням волі на строк від п'яти до дванадцяти років з конфіскацією майна або без такої.

3. Дії, передбачені частиною першою або другою цієї статті, вчинені щодо неповнолітнього його батьками, усиновителями, опікунами чи піклувальниками, або вчинені щодо малолітнього, або організованою групою, або поєднані з насильством, небезпечним для життя або здоров'я потерпілого чи його близьких, або з погрозою застосування такого насильства, або якщо вони спричинили тяжкі наслідки, –

караються позбавленням волі на строк від восьми до п'ятнадцяти років з конфіскацією майна або без такої⁶.

Також існують інші статті Кримінального кодексу України, що стосуються різних аспектів протидії торгівлі людьми, а саме:

Стаття 143. Порухення встановленого законом порядку трансплантації анатомічних матеріалів людини;

Стаття 146. Незаконне позбавлення волі або викрадення людини;

Стаття 146¹. Насильницьке зникнення;

Стаття 147. Захоплення заручників;

Стаття 150. Експлуатація дітей.

Охарактеризуємо основні НПА, які стосуються протидії торгівлі людьми:

Постанова Кабінету Міністрів України від 18 січня 2012 року № 29 «Про національного координатора у сфері протидії торгівлі людьми» визначає Міністерство соціальної політики України національним координатором у сфері протидії ТЛ⁷.

⁶ Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 року № 2341-III. (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2001, № 25-26, ст.131). Редакція від 11.08.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>

⁷ Про національного координатора у сфері протидії торгівлі людьми : Постанова Кабінету Міністрів України від 18 січня 2012 р. № 29. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/29-2012-%D0%BF#Text>

Постанова Кабінету Міністрів України від 23 травня 2012 року № 417 «Про затвердження Порядку встановлення статусу особи, яка постраждала від торгівлі людьми»⁸ визначає процедуру встановлення статусу ОПТЛ на підставі відповідної інформації. Додається форма Опитувального листа та Довідки про встановлення статусу ОПТЛ, а також визначає процедуру встановлення статусу особи, яка постраждала від торгівлі людьми (далі – статус), на підставі відповідної інформації.

Постанова Кабінету Міністрів України від 25 липня 2012 року № 660 «Про затвердження Порядку виплати одноразової матеріальної допомоги особам, які постраждали від торгівлі людьми» закріплює механізм виплати одноразової матеріальної допомоги ОПТЛ в розмірі трьох мінімальних прожиткових мінімумів, установлених на момент звернення ОПТЛ⁹.

Постанова Кабінету Міністрів України від 22 серпня 2012 року № 783 «Про затвердження Порядку взаємодії суб'єктів, які здійснюють заходи у сфері протидії торгівлі людьми»¹⁰, визначає процедуру здійснення ними заходів щодо надання допомоги та захисту ОПТЛ, склад суб'єктів Національного механізму взаємодії та їх повноваження, механізм перенаправлення ОПТЛ до установ, які надають допомогу, порядок здійснення контролю за виконанням суб'єктами своїх повноважень.

⁸ Про затвердження Порядку встановлення статусу особи, яка постраждала від торгівлі людьми : Постанова Кабінету Міністрів України від 23 травня 2012 р. № 417. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/417-2012-%D0%BF#Text> (із змінами, внесеними згідно з Постановами КМ № 531 від 26.05.2021).

⁹ Про затвердження Порядку виплати одноразової матеріальної допомоги особам, які постраждали від торгівлі людьми : Постанова Кабінету Міністрів України від 25 липня 2012 року № 660 (із змінами, внесеними згідно з Постановами КМ № 833 від 16.11.2016). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/660-2012-%D0%BF#Text>

¹⁰ Про затвердження Порядку взаємодії суб'єктів, які здійснюють заходи у сфері протидії торгівлі людьми : Постанова Кабінету Міністрів України від 22 серпня 2012 року № 783 (із змінами, внесеними згідно з Постановами КМ № 132 від 19.02.2020). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/783-2012-%D0%BF#Text>

Наказ Міністерства соціальної політики України від 18 червня 2012 року № 366 «Про затвердження форм заяв про встановлення статусу особи, яка постраждала від торгівлі людьми, журналу реєстрації заяв осіб, які мають намір отримати статус особи, яка постраждала від торгівлі людьми, розписки про нерозголошення відомостей, облікової картки особи, яка вважає себе постраждалою від торгівлі людьми, журналу реєстрації видачі довідок про встановлення статусу особи, яка постраждала від торгівлі людьми»¹¹, затверджуються такі форми документів:

1.1. Форму заяви про встановлення статусу особи, яка постраждала від торгівлі людьми.

1.2. Форму заяви про встановлення статусу особи, яка постраждала від торгівлі людьми (для дитини).

1.3. Форму журналу реєстрації заяв осіб, які мають намір отримати статус особи, яка постраждала від торгівлі людьми.

1.4. Форму розписки про нерозголошення відомостей.

1.5. Форму облікової картки особи, яка вважає себе постраждалою від торгівлі людьми.

1.6. Форму журналу реєстрації видачі довідок про встановлення статусу особи, яка постраждала від торгівлі людьми.

Наказ Міністерства соціальної політики України від 14 вересня 2012 року № 578 «Про затвердження форм оцінки потреб особи, яка постраждала від торгівлі людьми; плану реабілітації особи, яка постраждала від торгівлі людьми; обліку осіб, які постраждали від торгівлі людьми; звіту щодо осіб, які постраждали від торгівлі людьми»¹².

¹¹ Про затвердження форм заяв про встановлення статусу особи, яка постраждала від торгівлі людьми, журналу реєстрації заяв осіб, які мають намір отримати статус особи, яка постраждала від торгівлі людьми, розписки про нерозголошення відомостей, облікової картки особи, яка вважає себе постраждалою від торгівлі людьми, журналу реєстрації видачі довідок про встановлення статусу особи, яка постраждала від торгівлі людьми : Наказ Міністерства соціальної політики України від 18 червня 2012 року № 366. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1133-12#Text>

¹² Про затвердження форм оцінки потреб особи, яка постраждала від торгівлі людьми; плану реабілітації особи, яка постраждала від торгівлі

Наказ Міністерства соціальної політики України від 5 березня 2013 року № 99 «Про затвердження форми заявки про виділення бюджетних коштів для здійснення виплати одноразової матеріальної допомоги особам, які постраждали від торгівлі людьми»¹³.

Наказ Міністерства соціальної політики України від 19 липня 2013 року № 432 «Про затвердження Методичних рекомендацій щодо надання соціальних послуг особам, які постраждали від торгівлі людьми»¹⁴, визначає перелік основних потреб ОПТЛ, особливі потреби дітей, постраждалих від торгівлі людьми; механізм виявлення ОПТЛ, здійснення соціального інспектування та оцінки потреб ОПТЛ; перелік та порядок надання соціальних послуг ОПТЛ; порядок надання допомоги дітям.

Наказ Міністерства соціальної політики України від 30 липня 2013 року № 458 «Про затвердження стандартів надання соціальних послуг особам, які постраждали від торгівлі людьми»¹⁵, затверджує три відповідні стандарти. Так, Стандарт надання послуг із соціальної профілактики торгівлі людьми упроваджується з метою забезпечення всебічної, своєчасної, доступної та достовірної інформації стосовно існування і розповсюдження проблеми торгівлі людьми в Україні та

людьми; обліку осіб, які постраждали від торгівлі людьми; звіту щодо осіб, які постраждали від торгівлі людьми : Наказ Міністерства соціальної політики України від 14 вересня 2012 року № 578. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1679-12>

¹³ Про затвердження форми заявки про виділення бюджетних коштів для здійснення виплати одноразової матеріальної допомоги особам, які постраждали від торгівлі людьми : Наказ Міністерства соціальної політики України від 5 березня 2013 року № 99. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0099739-13#Text>

¹⁴ Про затвердження Методичних рекомендацій щодо надання соціальних послуг особам, які постраждали від торгівлі людьми : Наказ Міністерства соціальної політики України від 19 липня 2013 року № 432. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0432739-13#Text>

¹⁵ Про затвердження стандартів надання соціальних послуг особам, які постраждали від торгівлі людьми : Наказ Міністерства соціальної політики України від 30 липня 2013 року № 458. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1327-13#Text>

за кордоном, основних причин потрапляння особи до ситуації торгівлі людьми, ознак небезпеки, ризикової поведінки та способів уникнення таких ситуацій. Стандарт надання послуг із соціальної інтеграції та реінтеграції ОПТЛ передбачає комплекс соціальних норм і нормативів, на базі яких визначаються рівні основних соціальних гарантій з реабілітації осіб, які постраждали від торгівлі людьми. Стандарт надання соціальних послуг із соціальної інтеграції та реінтеграції дітей, які постраждали від торгівлі людьми, є комплексом соціальних норм і нормативів, на базі яких визначаються рівні основних гарантій соціального захисту дітей, які постраждали від торгівлі людьми, з метою забезпечення їх інтересів.

Наказ Міністерства соціальної політики України та Міністерства внутрішніх справ України від 11 січня 2016 року № 4/5 «Про затвердження Інструкції зі збору та моніторингу статистичної інформації щодо осіб, які постраждали від торгівлі людьми»¹⁶. Ця Інструкція визначає порядок збору та моніторингу статистичної інформації щодо виявлення та направлення за допомогою осіб, які постраждали від торгівлі людьми, структурними підрозділами місцевих державних адміністрацій, відповідальними за проведення процедури встановлення статусу особи, яка постраждала від торгівлі людьми (далі – відповідальний підрозділ), службами у справах дітей, центрами соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, підрозділами боротьби зі злочинами, пов'язаними з торгівлею людьми, Національної поліції як складової кримінальної поліції (далі – підрозділ кримінальної поліції).

Державна цільова соціальна програма протидії торгівлі людьми ухвалюється Урядом на кожні 5 років та визначає заходи з протидії торгівлі людьми, виконання яких покладено на суб'єкти Національного механізму взаємодії¹⁷. На даний час затверджена

¹⁶ Про затвердження Інструкції зі збору та моніторингу статистичної інформації щодо осіб, які постраждали від торгівлі людьми : Наказ Міністерства соціальної політики України та Міністерства внутрішніх справ України від 11 січня 2016 року № 4/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0169-16#Text>

¹⁷ Про схвалення Концепції Державної цільової соціальної програми протидії торгівлі людьми на період до 2025 року : Розпорядження Кабінету

Державна цільова соціальна програма протидії торгівлі людьми на період до 2025 року.

Метою Програми є удосконалення механізму запобігання торгівлі людьми, підвищення ефективності виявлення осіб, які вчиняють злочини, пов'язані з торгівлею людьми, а також забезпечення захисту прав осіб, які постраждали від торгівлі людьми, та надання їм допомоги.

Виконання пріоритетних завдань, визначених цією Програмою, здійснюється шляхом:

– внесення змін до Законів України «Про протидію торгівлі людьми», «Про місцеве самоврядування в Україні» з метою визначення повноважень органів місцевого самоврядування у сфері протидії торгівлі людьми, Закону України «Про безоплатну правову допомогу» в частині віднесення осіб, які постраждали від торгівлі людьми, до суб'єктів права на безоплатну вторинну правову допомогу;

– внесення змін до законодавства з метою забезпечення прав громадян України, які постраждали від торгівлі людьми та тимчасово перебувають за кордоном і на яких поширюється юрисдикція інших держав;

– внесення змін до Закону України «Про соціальну адаптацію осіб, які відбувають чи відбули покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк» в частині покращення соціального патронажу осіб, які відбули покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк, з метою запобігання потраплянню в ситуації, пов'язані з торгівлею людьми, та/або залученню до таких ситуацій;

– проведення аналізу та розроблення у разі потреби проектів нормативно-правових актів з урахуванням умов воєнного стану, зокрема щодо забезпечення відповідними проїзними документами евакуйованих за кордон дітей;

– розроблення порядку інформування та взаємодії суб'єктів, які здійснюють заходи у сфері протидії торгівлі людьми, з метою надання міжнародно-правового захисту та допомоги громадянам України, які постраждали від торгівлі людьми та тимчасово перебувають за кордоном і на яких поширюється юрисдикція інших держав;

– моніторингу дотримання законодавства про працю та запобігання випадкам торгівлі людьми з метою трудової експлуатації;

– врегулювання питання правового захисту учасників процесу сурогатного материнства, а також розроблення методичних рекомендацій щодо надання медичної допомоги особам, які постраждали від торгівлі людьми¹⁸;

– затвердження методичних рекомендацій для органів місцевого самоврядування, батьків дітей, вихователів та надавачів соціальних послуг щодо виявлення осіб, які постраждали від торгівлі людьми, зокрема серед дітей, осіб без громадянства та внутрішньо переміщених осіб, з метою запобігання експлуатації дорослих та дітей через Інтернет;

– удосконалення процедури встановлення статусу особи, яка постраждала від торгівлі людьми, шляхом створення можливості подання в електронному вигляді документів;

– посилення інституційної спроможності працівників соціальних служб, Національної поліції, органів прокуратури, Державної прикордонної служби з питань протидії торгівлі людьми та надання допомоги особам, які постраждали від торгівлі людьми;

– проведення спеціалізованих навчань з питань протидії торгівлі людьми, а також забезпечення відповідними методичними матеріалами працівників консульських установ та дипломатичних представництв України за кордоном;

¹⁸ Про схвалення Концепції Державної цільової соціальної програми протидії торгівлі людьми на період до 2025 року : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 14 липня 2021 р. № 800-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/800-2021-%D1%80#Text>

– розроблення дистанційного навчального спецкурсу для волонтерів з метою підвищення їх обізнаності щодо торгівлі людьми в умовах військової агресії;

– покращення міжвідомчої взаємодії та співпраці суб'єктів, які здійснюють заходи у сфері протидії торгівлі людьми, для забезпечення надійного і швидкого обміну інформацією з метою своєчасного виявлення злочинів, пов'язаних з торгівлею людьми, або запобігання їм та проведення аналізу поточної ситуації (кількість виявлених, попереджених злочинів, притягнення осіб до відповідальності; кількість осіб, яким повідомлено про підозру у вчиненні злочину, тощо);

– вивчення питання запровадження посади незалежного доповідача з питань протидії торгівлі людьми з метою моніторингу діяльності органів та установ, які працюють у цій сфері (за рекомендаціями Групи експертів Ради Європи з питань протидії торгівлі людьми (ГРЕТА));

– проведення спеціалізованих навчань суб'єктів, які здійснюють заходи у сфері протидії торгівлі людьми, зокрема державних службовців місцевих держадміністрацій, посадових осіб місцевого самоврядування;

– забезпечення співпраці з ГРЕТА, Посольством США щодо підготовки та виконання рекомендацій Державного департаменту США про стан протидії торгівлі людьми в Україні;

– налагодження дієвої співпраці з міжнародними державними та громадськими організаціями, зокрема у некримінальній сфері, та вивчення досвіду інших країн щодо протидії торгівлі людьми, у тому числі щодо ідентифікації осіб, які постраждали від торгівлі людьми, зокрема були використані у збройному конфлікті;

– проведення інформаційно-просвітницької роботи (інформаційних кампаній, опитувань) із залученням громадських об'єднань, засобів масової інформації, а також суб'єктів взаємодії, які здійснюють заходи у сфері протидії торгівлі людьми, з використанням сучасних каналів комунікації для підвищення рівня усвідомлення проблеми торгівлі людьми, рівня поінформованості

населення, сприяння самоідентифікації осіб, які постраждали від торгівлі людьми;

– проведення інформаційно-просвітницької роботи із залученням громадських об'єднань, спеціалізованих товариств, засобів масової інформації, а також суб'єктів взаємодії, які здійснюють заходи у сфері протидії торгівлі людьми, з використанням сучасних каналів комунікації серед осіб з інвалідністю для підвищення рівня поінформованості та усвідомлення проблеми торгівлі людьми, сприяння самоідентифікації таких осіб, які ймовірно постраждали від торгівлі людьми;

– проведення освітніх заходів із запобігання випадкам торгівлі людьми, включення до програм підвищення кваліфікації педагогічних працівників спецкурсів з питань запобігання та профілактики торгівлі людьми;

– проведення заходів щодо запобігання потраплянню в ситуації, пов'язані з торгівлею людьми, для підлітків у закладах освіти/дитячих закладах оздоровлення та відпочинку;

– включення теми з питань протидії торгівлі людьми до серіалу «Онлайн-безпека дітей» в межах національної онлайн-платформи з цифрової грамотності;

– розповсюдження інформаційних матеріалів серед українських біженців за кордоном з метою протидії торгівлі людьми та ведення чат-бота для пошуку інформації про способи убезпечення від торгівлі людьми;

– виявлення та розкриття злочинів, пов'язаних з торгівлею людьми;

– розроблення та затвердження стандартних процедур з реагування та розслідування випадків торгівлі людьми;

– посилення прикордонного контролю для запобігання торгівлі людьми, зокрема контролю за перебуванням та поверненням з-за кордону дітей;

– налагодження взаємодії органів Національної поліції та міжнародних і громадських організацій у сфері протидії торгівлі людьми;

– популяризації «гарячої» телефонної лінії 1547 з питань протидії торгівлі людьми, домашньому насильству, насильству за ознакою статі та насильству стосовно дітей;

– використання ресурсів електронного урядування, онлайн-платформ, цифрових інструментів для інтеграції зусиль центральних та місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, міжнародних об'єднань, інститутів громадянського суспільства для запобігання збільшенню кількості правопорушень у сфері торгівлі людьми¹⁹;

– надання дієвої допомоги та послуг особам, які постраждали від торгівлі людьми, з урахуванням їх потреб, у тому числі надання безоплатної допомоги, передбаченої Законами України «Про протидію торгівлі людьми», «Про безоплатну правову допомогу», та спеціалізованих послуг, зокрема з надання тимчасового притулку;

– здійснення контролю за евакуйованими дітьми, які переміщені за кордон у складі інституційних закладів, з метою їх належного консульського обліку та моніторингу дотримання і захисту їх прав²⁰;

– удосконалення системи ідентифікації осіб, які постраждали від торгівлі людьми, системи захисту постраждалих та свідків злочину;

– здійснення контролю з метою недопущення використання дитячої праці, зокрема залучення дітей до ведення воєнних (бойових) дій;

¹⁹ Про схвалення Концепції Державної цільової соціальної програми протидії торгівлі людьми на період до 2025 року : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 14 липня 2021 р. № 800-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/800-2021-%D1%80#Text>

²⁰ Про схвалення Концепції Державної цільової соціальної програми протидії торгівлі людьми на період до 2025 року : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 14 липня 2021 р. № 800-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/800-2021-%D1%80#Text>

– запровадження механізму відшкодування надавачу соціальних послуг вартості наданих ним соціальних послуг шляхом соціального замовлення;

– проведення моніторингу ефективності здійснення заходів, спрямованих на протидію торгівлі людьми, з урахуванням нових викликів, що виникають у цій сфері;

– удосконалення системи збору даних про осіб, які постраждали від торгівлі людьми, шляхом розроблення та затвердження форм звітності з розподілом за віком, статтю, видами експлуатації, іншими показниками;

– проведення галузевих і міжгалузевих досліджень щодо причин і умов торгівлі людьми, а також щодо впливу війни на ситуацію, пов'язану з торгівлею людьми в Україні.

Виконання Програми передбачає здійснення комплексу експертно-аналітичних, організаційних заходів, а також заходів з оцінювання із застосуванням принципу забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків²¹.

²¹ Про схвалення Концепції Державної цільової соціальної програми протидії торгівлі людьми на період до 2025 року : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 14 липня 2021 р. № 800-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/800-2021-%D1%80#Text>

Розділ 2

ПОНЯТТЯ ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ ТА ЇЇ КОРИННИХ ПРИЧИН. ПРОТИДІЯ ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ В УКРАЇНІ

2.1. Торгівля людьми: визначення поняття. Ситуація з торгівлею людьми в Україні: причини, сучасний стан

Проблема торгівлі людьми залишається актуальною для України з часів здобуття нею незалежності. Однак, торгівля людьми – це серйозна проблема у мирний час, а війна та збройний конфлікт створюють найбільш сприятливі умови для торгівлі та експлуатації людьми.

Від 24 лютого 2022 року Україна живе в умовах воєнного стану. Війна підвищує ризики торгівлі людьми, тому на сьогодні ця тема є однією із актуальних. Під загрозою торгівлі залишаються як особи, які вимушені виїхати за кордон, так і ті що залишились на території України та на тимчасово окупованих територіях²².

Дослідження Представництва МОМ в Україні показало, що кількість трудових мігрантів з нерегульованим статусом збільшилася з 28% у 2011 р. до майже 41% у 2015 р. Відзначається також зростання кількості людей, які прийняли б ризиковані пропозиції працевлаштування за кордоном. У відповідь на бажання громадян втекти від збройного протистояння до інших країн з'являються нові шахрайські схеми, посилюється активність торгівців людьми. Висока соціальна незахищеність внутрішньо переміщених

²² Соціально-педагогічні основи захисту прав людини, протидії торгівлі людьми та експлуатації дітей : навч.-метод. посіб. / за заг. ред. К. Б. Левченко, Л. Г. Ковальчук. 2-ге вид., доповн. і переробл. Київ : ТОВ «Агентство «Україна», 2016. С. 94.

осіб, гуманітарні, економічні та соціальні труднощі в Україні надають проблемі торгівлі людьми нової актуальності.

Торгівля людьми має глибоке історичне коріння. У період рабовласницького та феодального ладу ставлення до торгівлі людьми було досить ліберальним, купівля-продаж людини розглядалася як засіб законного збагачення. Згодом людське співтовариство усвідомило неможливість існування такої форми використання людини, яка дискримінувала її та принижувала гідність, ставила під загрозу її розвиток та існування. Торгівля людьми в Україні з'явилася як наслідок зростання безробіття, зниження асигнувань на програми соціального захисту, зубожіння населення. Низький рівень життя штовхає громадян на пошуки роботи за кордоном, навіть без знання місцевого законодавства, мови, кваліфікації, на нелегальних умовах, що водночас зумовлює їх потрапляння до груп ризику. Таким чином, торгівля людьми становить значну суспільну небезпеку. Негативний вплив цього явища спричиняє руйнування суспільної моралі, сприяє деградації та відчуженості особи, втраті родинних зв'язків, небезпечному «звиканню» до негативного явища, появі депресивних синдромів та суїцидальних тенденцій, зростанню агресивності та жорстокості, поширенню захворювань, що передаються статевим шляхом, та СНІДу. Останніми роками спостерігається поширення такого явища, як торгівля дітьми, з метою їх використання для примусової праці, жебракування, сексуальної експлуатації, розповсюдження наркотиків та інших форм злочинної діяльності²³.

Процес торгівлі людьми може включати особу або групу осіб, починаючи з вербувальника і закінчуючи особою, яка купує чи одержує жертву. Це може бути особа, що утримує людину в умовах рабства чи застосовує до неї методи, тотожні рабству, примусова праця, наприклад, примусове використання в промисловій, сільськогосподарській, рибальській галузях, чи в жебрацтві, у домогосподарстві служницею, чи в примусовому шлюбі. Відповідно

²³ Протидія торгівлі людьми в Україні : навч.-метод. посібник до спецкурсу / авт.-упор. Е. Мручковська, Н. Пахом'юк, О. Кочерга ; за заг. ред. К. Левківського та ін. Київ : ВАІТЕ, 2017. С. 8.

до сучасного тлумачення торгівлі людьми, вона визнається і без ознаки перетинання державних кордонів. Адже є велика кількість випадків «внутрішньої» торгівлі людьми, що відбувається під час переміщення людей з одного регіону в інший у межах однієї країни. Такі особи страждають від насильства не менше тих, кому доводиться перетинати кордон²⁴.

Закон України «Про протидію торгівлі людьми» визначає торгівлю людьми як здійснення незаконної угоди, об'єктом якої є людина, а так само вербування, переміщення, переховування, передача або одержання людини, вчинені з метою експлуатації, у тому числі сексуальної, з використанням обману, шахрайства, шантажу, уразливого стану людини або із застосуванням чи погрозою застосування насильства, з використанням службового становища або матеріальної чи іншої залежності від іншої особи, що відповідно до Кримінального Кодексу України визнаються злочином²⁵.

Перші міжнародні угоди з питань запобігання торгівлі людьми ототожнювали її з торгівлею жінками, причому винятково з метою сексуальної експлуатації. Це пояснюється тим, що саме торгівля жінками з метою примусового використання в проституції, як один з найбільш прибуткових видів бізнесу, набула особливо значного поширення у XX столітті. Насправді поняття «торгівля людьми» охоплює значно ширше коло соціальних явищ. Предметом торгівлі може бути будь-яка особа незалежно від статі і віку: чоловіки – з метою експлуатації праці, діти – з метою використання в жебрацтві, будь-які особи – для вилучення і трансплантації органів. Торгівля жінками є лише складовою частиною феномена торгівлі людьми.

Усі зазначені підходи мають право на існування та впровадження. Однак, для вивчення проблеми торгівлі людьми у соціальному та педагогічному розрізі, пріоритетним є правозахисний підхід, де

²⁴ Соціально-педагогічні основи захисту прав людини, протидії торгівлі людьми та експлуатації дітей : навч.-метод. посіб. / за заг. ред. К. Б. Левченко, Л. Г. Ковальчук. 2-ге вид., доповн. і переробл. Київ :ТОВ «Агентство «Україна», 2016. С. 94.

²⁵ «Про протидію торгівлі людьми» : Закон України

торгівля людьми розглядається, перш за все, як порушення прав людини.

У ситуації з торгівлею людьми порушуються наступні базові права:

– право на життя, свободу та особисту недоторканість: безпідставне затримання чи арешт означають, що вони були здійснені з порушенням чинного законодавства, строк затримання не вказується та не висуваються конкретні звинувачення;

– свобода від рабства: серед видів насилля – примусова праця без оплати чи боргова залежність. Право на свободу від катувань, жорстокого чи нелюдського поводження: особи, які потерпіли від торгівлі людьми, дуже часто підлягають фізичному та психологічному насиллю. Під час затримання вони інколи зазнають принизливого ставлення до себе. Потерпілі від торгівлі людьми зазнають фізичного насильства, гвалтування та тортур;

– свобода пересування та проживання: це право порушується, коли у особи відбирають паспорт та документи для в'їзду і перебування за кордоном чи тримають її ув'язненою;

– право на працю, створення профспілок та приєднання до профспілок: особи, які були продані, не можуть створити чи приєднатися до профспілки, а також не можуть нічого зробити для поліпшення умов праці;

– право на відповідний рівень життя: особи, які потерпіли від торгівлі людьми, дуже часто не мають можливості нормально харчуватися, змушені жити в нестерпних умовах, їм може бути відмовлено в медичній допомозі. Їм загрожує інфікування у випадку заборони використання контрацептивів;

– право на відпочинок: порушенням прав людини є примушування людей працювати більшу кількість годин на день без вихідного дня. Цей пункт дуже часто ігнорується по відношенню до хатніх робітниць;

– свобода одруження: права жінок порушуються, коли у шлюбі вони не мають рівних прав із чоловіками або коли жінок змушують укласти шлюб проти волі²⁶.

Рівність перед законом: дуже часто ставлення суддів та представників судової влади до осіб, які потерпіли від торгівлі людьми, залежить від статі, раси, національності, наявності чи відсутності легального статусу чи походження. Представники судової влади та судові органи нерідко висувують звинувачення не проти торгівців людьми, а проти осіб, які потерпіли від торгівлі людьми.

Комісія ООН з питань боротьби з міжнародною злочинністю вважає торгівлю людьми третьою категорією за своїми масштабами організованої злочинності, що поступається лише нелегальній торгівлі зброєю та наркотиками.

Щорічні прибутки від торгівлі людьми становлять близько 12 мільярдів доларів США.

Явище торгівлі людьми є транскордонним. Воно існує у країнах з різним соціально-економічним і культурним рівнем. У випадках зовнішньої торгівлі людьми, країни підрозділяються на три типи: походження (з них людей вивозять), транзиту (через них переправляють людей), призначення (до них доправляються люди і там експлуатуються)²⁷.

Проблема торгівлі людьми є досить поширеною як у воєнний час, та і в мирний. Найчастішими причинами є недостатня обізнаність населення про життя закордоном, також не достатня поінформованість про роботу органів іноземних держав для

²⁶ Соціально-педагогічні основи захисту прав людини, протидії торгівлі людьми та експлуатації дітей : навч.-метод. посіб. / за заг. ред. К. Б. Левченко, Л. Г. Ковальчук. 2-ге вид., доповн. і переробл. Київ : ТОВ «Агентство «Україна», 2016. С. 96.

²⁷ Соціально-педагогічні основи захисту прав людини, протидії торгівлі людьми та експлуатації дітей : навч.-метод. посіб. / за заг. ред. К. Б. Левченко, Л. Г. Ковальчук. 2-ге вид., доповн. і переробл. Київ : ТОВ «Агентство «Україна», 2016. С. 97.

можливість реєстрації свого статусу в іноземних країнах, важке економічне становище громадян, безробіття, втрата майна²⁸.

На сьогодні статистичних даних про осіб, які стали жертвами торгівлі за період війни в Україні відсутні, однак зріс рівень он-лайн пошуків осіб. Однак по статистичним даним за 2019 рік найбільше українських жертв виявили в Російській Федерації, Польщі, країнах Близького Сходу та в Південній Азії²⁹.

Торгівля людьми – це проблема не лише України, але й усього міжнародного співробітництва, тому було прийнято ряд міжнародних документів, для боротьби з цим явищем.

За роки незалежності понад 300 тис. українців постраждали від проблем, пов'язаних із торгівлею людьми – МОМ.

З 1991 року понад 300 тисяч українців постраждали від проблем, пов'язаних із торгівлею людьми. Наразі Міжнародна організація з міграції досліджує як у 2022 році повномасштабне вторгнення Росії впливає на ситуацію з торгівлею людьми та сучасне рабство³⁰.

Про це під час брифінгу в Медіацентрі Україна-Укрінформ на тему «Протидія торгівлі людьми в умовах війни: захист українців в ЄС та ситуація з примусово переміщеними в РФ громадянами» зазначила старша координаторка з питань захисту Представництва МОМ (Міжнародної організації з міграції) в Україні Чісі Мюллер.

«Згідно з оцінками, з 1991 року більше 300 тисяч українців постраждали від проблем, пов'язаних із торгівлею людьми. Ми також знаємо (в період з 2019 року по 2022 рік), більше 46 тисяч українців опинилися в ситуаціях, пов'язаних із торгівлею людьми. Трудова та

²⁸ Топчій А. О., Шевченко Т. С. Висвітлення в засобах масової інформації проблеми торгівлі людьми : посібник. Київ, 2007. 153 с. URL : <https://www.solor.gov.ua/docs/all/mediagua.pdf> (дата звернення 09.07.2023).

²⁹ Конфлікт в Україні: основні докази про ризик торгівлі людьми і контрабанди міграції: веб-сайт. URL: https://www.unodc.org/documents/data-and-analysis/tip/Conflict_Ukraine_TIP_2022.pdf (дата звернення 09.07.2023).

³⁰ Протидія торгівлі людьми в умовах війни: захист українців в ЄС та ситуація з примусово переміщеними в рф громадянами. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-presshall/3625615-protidia-torgivli-ludmi-v-umovah-vijni-zahist-ukrainciv-v-es-ta-situacia-z-primusovo-peremisenimi-v-rf-gromadanami.html>

сексуальна експлуатація призвела до того, що українці опинилися в сучасному рабстві останній період у Польщі та у російській федерації, а також в Україні. І зараз ми досліджуємо як у 2022 році повномасштабне вторгнення росії впливає на ситуацію з торгівлею людьми та сучасне рабство. Ми намагаємось продовжувати докладати усіх зусиль, аби попередити ситуацію з потраплянням українців у рабство», – зазначила Мюллер.

Для протидії потрапляння в рабство Міжнародна організація з міграції у березні та квітні розповсюджувала у поїздах, що курсували між Україною та Польщею, рекламні матеріали з телефонами гарячої лінії, постери, які покликані допомогти українцям.

Вона також повідомила, що згідно з опитуванням, 15% молоді прийняли б пропозиції від незнайомих людей щодо, наприклад, переміщення, переїзду у нові місця. Це дуже ризикована поведінка, наголосила Мюллер, та додала, що інформаційна робота з цього питання триває.

Вона закликала українських урядовців знаходити час та можливості на боротьбу із торгівлею людьми, оскільки наразі продовжують фіксуватися випадки трудової та сексуальної експлуатації.

«Ми, як Міжнародна організація з міграції, яка є департаментом ООН, будемо продовжувати докладати всіх зусиль для підтримки уряду України у цьому питанні», – запевнила Мюллер³¹.

Згідно з даними ООН станом на 18 березня 2023 року, понад 3 мільйони осіб були змушені виїхати з України до сусідніх держав, шукаючи притулку в сусідніх країнах та всій Європі. Принаймні 1,9 мільйона осіб зазнали переміщення всередині країни³².

³¹ Протидія торгівлі людьми в умовах війни: захист українців в ЄС та ситуація з примусово переміщеними в РФ громадянами. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-preshall/3625615-protidia-torgivli-ludmi-v-umovah-vijni-zahist-ukrainciv-v-es-ta-situacia-z-primusovo-peremisenimi-v-rf-gromadanami.html>

³² Через війну Росії проти України зростають ризики торгівлі людьми. URL: <https://ukraine.un.org/uk/175247-cherез-viyну-rosiyi-protuykrayiny-zrostayut-gyzyky-torhivli-lyudmy-mom> (дата звернення: 13.06.2023).

За оцінками, 90% з них – жінки та діти. Крім того, понад 7,7 мільйона людей стали внутрішньо переміщеними особами. Таке безпрецедентне переміщення людей кидає неабиякі матеріально-технічні виклики державним установам та організаціям допомоги, зокрема у країнах, що межують з Україною. Передові організації громадянського суспільства, спеціалізовані НУО та журналісти швидко забили тривогу через підозрілі випадки торгівлі людьми серед населення, яке втікає з України. Адже, на думку експертів Ради Європи з питань протидії торгівлі людьми, внутрішньо переміщені особи є найбільш вразливими до торгівлі людьми³³. У зв'язку з цим, люди, які тікають з України, незалежно від їхньої національності мають право на міжнародний захист на основі національних та міжнародних документів, таких як Директива Європейського Союзу про тимчасовий захист. Таке право на захист передбачає негайну допомогу, право на постійне проживання у країні, економічні та соціальні права, такі як доступ до ринку праці, житла, охорони здоров'я та соціального забезпечення. Принагідно зазначимо, що особи, які перебувають на тимчасово окупованих територіях, також нерідко стають жертвами торгівельного рабства, зокрема це примушування воювати на стороні агресора, катування та гвалтування з боку військових, вивезення громадян до російської федерації, поселення осіб до концтаборів тощо. Найуразливішою категорією осіб, котрі більш всього підвернені даному правопорушенню є: незаміжні жінки, самотні матері, розлучені особи, молодь, діти вулиці, діти-сироти, вихідці з неблагополучних сімей, сільське населення, внутрішньо переміщені особи, іноземні громадяни трудові мігранти, особи, які зазнали насильства, у тому числі сексуального, бідні, малозабезпечені особи, особи з проблемами психічного здоров'я³⁴.

³³ Рекомендації щодо усунення ризиків торгівлі людьми у зв'язку з війною в Україні та гуманітарною кризою, які розроблено групою експертів Ради Європи з протидії торгівлі людьми (ГРЕТА). Страсбург, 04 травня 2022 року. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/uploads/public/62b065f747/62b0657477600943704362.pdf> (дата звернення 13.06.2023).

³⁴ Макарова О. П. Теоретичні проблеми оперативно-пошукової психології. *Актуальні питання та перспективи використання оперативнорозшукових засобів у розкритті злочинів в умовах воєнного стану* : матеріали міжвідом.

Протидія торгівлі людьми та експлуатації осіб, які втікають від війни в Україні, вимагає колективного реагування та скоординованих дій з боку держави та міжнародних організацій. З метою ефективного запобігання торгівлі людьми серед осіб, які втікають від війни в Україні, відповідні органи повинні збирати та поширювати відповідну інформацію, з розбивкою за статтю, віком та іншими критеріями, щодо підозрюваних та виявлених випадків торгівлі людьми, відповідно до правил захисту даних. Швидкий обмін інформацією між відповідними зацікавленими сторонами, як державними, так і недержавними, на національному та міжнародному рівнях має вирішальне значення для запобігання торгівлі людьми, які втікають від війни в Україні, та для виявлення потенційних жертв торгівлі людьми³⁵.

Міжнародна співпраця у цьому напрямку має надважливе значення. У боротьбі з цим злочином необхідно використовувати комплексний підхід, який включає в себе не лише правові, а й соціальні та економічні аспекти. Розслідування та покарання злочинців, а також надання підтримки жертвам торгівлі людьми – це важливі елементи боротьби з цим проблемним явищем.

Таким чином, проблема торгівлі людьми залишається серйозною проблемою усього міжнародного співтовариства. Це злочин, який порушує права та свободи людини, її гідність та безпеку. Для ефективної протидії торгівлі людьми необхідно мати належний законодавчий та політичний контекст, а також соціальний та економічний аспекти, враховуючи міжнародні стандарти та інструменти боротьби з торгівлею людьми. З метою мінімізації явища торгівлі людьми необхідно консолідувати зусилля на національному на міжнародному рівнях шляхом посилення міжнародного співробітництва та впровадження кращих практик. Оскільки, у період

наук.-практ. конф. МВС України, Нац. поліція України, Нац. акад внутр. справ. Київ, 2023. С. 102–104.

³⁵ Прібиткова Н. О. Протидія торгівлі людьми в умовах воєнного стану у розрізі міжнародної співпраці. *Modern Problems of Science, Education and Society: Proceedings of IV International Scientific and Practical Conference* (Kyiv, Ukraine; 19–21 June 2023). Kyiv, 2023. С. 1217–1222.

війни ризик торгівлі людьми зростає, щоб не стати жертвою потрібно звертатися за допомогою до відповідних державних органів, а також перевірених агентів, сприймати інформацію критично та перевіряти її в офіційних джерелах³⁶.

2.2. Причини та наслідки потрапляння в ситуацію торгівлі людьми

Існують багато причин потрапляння у ситуацію торгівлі людьми. Вони є комплексними та взаємопов'язаними. Якщо розглядати торгівлю людьми як певний світовий ринок, то жертви торгівлі становитимуть пропозицію, а корумповані роботодавці чи сексуальні експлуататори – попит. Пропозиції жертв торгівлі сприяє чимало чинників, серед яких, наприклад, бідність, привабливість ілюзорного кращого життя за кордоном, слабкі соціальні та економічні структури, безробіття, організована злочинність, насильство щодо жінок та дітей, дискримінація, корумпованість влади, політична нестабільність, а саме найголовніше війна в нашій країні тощо³⁷.

Зростання попиту на торгівлю людьми спричиняють і розвиток сексуальної індустрії, і потреба в експлуаторській праці. Сексуальний туризм та дитяча порнографія стали широко відомими в усьому світі «індустріями», що поширюються завдяки інформаційним технологіям та більшому доступу до Інтернету. Торгівлі людьми також сприяє світовий попит на дешеву та нелегальну робочу силу. Бідність та відсутність економічних можливостей робить усіх людей потенційними жертвами торгівців людьми, пов'язаних з міжнародними злочинними організаціями. Хоча переважно жінки та

³⁶ Прібиткова Н. О. Протидія торгівлі людьми в умовах воєнного стану у розрізі міжнародної співпраці. *Modern Problems of Science, Education and Society: Proceedings of IV International Scientific and Practical Conference* (Kyiv, Ukraine; 19–21 June 2023). Kyiv, 2023. С. 1217–1222.

³⁷ Протидія торгівлі людьми в Україні : навч.-метод. посібник до спецкурсу / авт.-упор. Е. Мручовська, Н. Пахом'юк, О. Кочерга ; за заг. ред. К. Левківського та ін. Київ : ВАІТЕ, 2017. С. 12.

діти стають особливо вразливими потенційними жертвами сексуальної індустрії, проте торгівля людьми не обмежується сексуальною експлуатацією. Дедалі частіше трапляються випадки, де формою експлуатації є примусова вагітність, що означає посягання на волю жінки (зокрема вагітність шляхом штучного запліднення, у примусовому порядку).

В Україні виявлено випадки вилучення органів (видалення з організму людини її складової частини, яка має певну будову і спеціальне призначення, – органів зору, серця, легень, нирки, печінки тощо), що є також однією з форм експлуатації.

Діти є найбільш уразливими до такої форми експлуатації, як «втягнення у злочинну діяльність». Це дії, пов'язані з безпосереднім психічним або фізичним впливом на особу, вчинені з метою мотивувати її взяти участь в одному чи кількох злочинах.

Торгівля людьми також охоплює осіб, які постраждали від «примусових» шлюбів, або яких було продано на ринку праці, наприклад для роботи на виробництві, сільськогосподарських плантаціях та для хатньої роботи.

Останні кілька років гостро постає проблема використання чоловіків та дітей у військових конфліктах, а також втягування дітей у протиправні дії та вчинення злочинів.

До зовнішніх передумов торгівлі людьми належать такі:

1. Недієва система протидії торгівлі людьми у світі (відкриття кордонів, спрощені можливості для подорожування; невідповідність міжнародної нормативно-правової бази щодо попередження торгівлі людьми та захисту потерпілих осіб реальним умовам, брак механізмів реалізації законодавчих положень; корумпованість відповідальних органів, які забезпечують дотримання законності; неузгодженість міграційної політики та реалій ринку праці в країнах; наявність у багатьох країнах світу законодавства, лояльного до заняття проституцією; формування міжнародних кримінальних об'єднань; інтернаціоналізація тіньової економіки.

2. Попит на торгівлю людьми (обумовлений існуванням попиту на низькооплачувану працю та комерційну сексуальну експлуатацію,

особливо на експлуатацію дітей; працю у галузях, де основна частина населення не бажає працювати через низку причин, зокрема через небезпечні умови праці).

3. Наявність умов/сприятливих чинників для торгівців людьми (фінансова користь від торгівлі людьми; безкарність у разі вчинення злочинів, мінімальний ризик настання негативних наслідків для торгівців; відсутність справедливості щодо потерпілих та потенційних жертв, що дає змогу торгівцям маніпулювати своєю безкарністю).

4. Пропозиція, наявність потенційних жертв (бідність та економічна нерівність між країнами та регіонами; обмеження пропозиції щодо працевлаштування всередині своїх країн; наявність війн чи збройних конфліктів; відсутність реєстрації при народженні, легального статусу та громадянства значної частини населення, особливо національних меншин)³⁸.

До внутрішніх передумов торгівлі людьми можна віднести такі:

1. Економічні (економічна нестабільність у державі; наявність тіньової економіки; деформація у сфері розподілу благ; порушення принципів соціальної справедливості; соціальна нерівність у країні; високий рівень безробіття; обмеженість можливостей працевлаштування; низький рівень матеріальних доходів та життя більшої частини населення, насамперед молоді; несприятливі побутові умови; матеріальна заінтересованість).

2. Соціальні (склад сім'ї – реструктурованість, багатодітність тощо; розлучення; стосунки в сім'ї – відсутня батьківська опіка над дітьми; наявність насильства в сім'ї; авторитарна поведінка батьків, жорстоке поводження та занедбаність, часто з боку батьків, членів родини або оточення; очікування фінансової допомоги від одного з членів сім'ї; виїзд членів родини за кордон; девіантна поведінка батьків – вживання алкоголю, наркотичних речовин та залежність від

³⁸ Протидія торгівлі людьми в Україні : навч.-метод. посібник до спецкурсу / авт.-упор. Е. Мручковська, Н. Пахом'юк, О. Кочерга ; за заг. ред. К. Левківського та ін. Київ : ВАІТЕ, 2017. С. 12.

них, кримінальна діяльність; низький рівень освіти; слабкі професійні навички).

3. Психологічні (девальвація моральних цінностей значної частини населення та їхня деформація, що обумовлюється низкою причин: неблагополуччя у родині; бездоглядність або надмірно жорсткий контроль, який провокує протест, незалежно від статків родини; порушення емоційних контактів з членами родини; недоліки статево-рольового виховання; несформованість позитивного образу «Я»; система цінностей у сім'ї; відсутність стійких моральних принципів; бажання ствердитися за рахунок інших; кризовий стан, у якому знаходяться українські громадяни, що призвів до зниження самозахисту, погіршення психологічного самопочуття людей).

4. Інформаційні (погана обізнаність українських громадян щодо можливостей працевлаштування та перебування за кордоном та їх наслідки; публікації багатообіцяючої реклами в пресі, а також «агітація»; низька обізнаність щодо прав людини; соціальні стереотипи виховання).

5. Правові (відсутність належної системи захисту потерпілих; недостатня захищеність українських громадян від «торгівців людьми» як в Україні, так і за її межами; недостатня суворість покарання злочинців). Якщо 5–8 років тому основним чинником було безробіття, то сьогодні причиною бідності є не стільки безробіття як таке, скільки дуже низький поріг заробітної плати, що межує з бідністю (навіть за висококваліфіковану працю лікарів, медичних працівників, учителів, серед яких абсолютна більшість – жінки). Хоч випадки експлуатації людей та торгівлі ними не вичерпуються виключно зубожінням та відчуттям безвиході, вони є, безперечно, найбільш сприятливими для торгівлі людьми чинниками³⁹.

Необхідно зауважити, що під час війни небезпека торгівлі людьми лише загострюється. Військові дії на території України спричинили масові переміщення населення, що у свою чергу є

³⁹ Протидія торгівлі людьми в Україні : навч.-метод. посібник до спецкурсу / авт.-упор. Е. Мручовська, Н. Пахом'юк, О. Кочерга ; за заг. ред. К. Левківського та ін. Київ : ВАІТЕ, 2017. С. 13.

умовами, які можуть призвести до збільшення рівня торгівлі людьми через особливо уразливий стан осіб, вимушених покидати свої помешкання. Люди тікають із власних домівок похапцем, беручи з собою лише найнеобхідніше заради того, щоб врятувати своє життя. У більшості випадків вони не знають навіть мови країни, до якої тікають, а увага приглушена панікою і страхом війни. Потенційні торговці людьми знають про це і намагаються скористатися ситуацією для власної вигоди. Саме в таких умовах торговці людьми дуже легко вдаються до хитрощів, представляються волонтерами, які, ніби то намагаються допомогти та розселити біженців. Під цим приводом без зайвих проблем забирають документи для того щоб «записати відомості», «оформити довідку» чи провести іншу «обов'язкову юридичну процедуру». Таким чином, документи забирають, а людей везуть в невідомому напрямку без будь-якого реального супротиву. Тоді, коли особа вже розуміє, що її везе зовсім не волонтер, врятуватися вже дуже складно, не маючи документів і не знаючи мови країни, в якій знаходишся. Адже не знаючи мови, складно навіть попросити про допомогу та адекватно пояснити, хто це, що сталося та що конкретно людині потрібно⁴⁰.

Хоча торгівля людьми значною мірою пов'язана з проблемою міграції і основні причини торгівлі людьми частково збігаються з основними причинами міграції, торгівлю людьми слід розглядати як тяжкий злочин, а не як звичайну міграційну проблему⁴¹.

Фактори виштовхування

Існує велика кількість обставин, які буквально штовхають людей покидати власні домівки. Серед найтипівіших чинників, які спонукають людей мігрувати і приймати ризиковані пропозиції, є

⁴⁰ Прібиткова Н. О. Протидія торгівлі людьми в умовах воєнного стану у розрізі міжнародної співпраці. *Modern Problems of Science, Education and Society: Proceedings of IV International Scientific and Practical Conference* (Kyiv, Ukraine; 19–21 June 2023). Kyiv, 2023. С. 1217–1222.

⁴¹ Навчальний посібник у сфері протидії торгівлі людьми для суддів та прокурорів. Ознайомчі матеріали для держав-членів ЄС, асоційованих членів і держав-кандидатів на вступ. Міжнародний центр розвитку міграційної політики. 2006. С. 25.

бідність або, як мінімум, нижчі стандарти життя у порівнянні із розвиненішими країнами призначення. Однак не лише бідність спричинює торгівлю людьми, а жертви торгівлі людьми не обов'язково є представниками найбідніших прошарків населення. Також відсутність перспектив на ринку праці, дискримінація й складні сімейні обставини можуть спонукати людей мігрувати, погоджуючись на сумнівні умови. Культурні стереотипи і невисокий рівень зацікавлення серед політиків питаннями реалізації гарантованих прав часто призводять до того, що суспільство ставиться до експлуатаційних умов праці, зокрема стосовно жінок і дітей.

Також політична нестабільність у багатьох країнах сприяє торгівлі людьми, оскільки конфлікти, післяконфліктні ситуації і політичні зміни значно впливають на політичне, соціальне, культурне і економічне життя країни. Багато країн походження жертв переживають періоди відбудови після воєн або кардинальних політичних і соціальних змін, які часто супроводжуються безробіттям і руйнуванням сімейних структур.

Торгівля людьми має чітко виражений гендерний характер. Правова і соціальна нерівність жінок і дівчат є рушійною силою розвитку торгівлі людьми. Дівчат позбавляють можливості продовження освіти і натомість примушують залишатися вдома і виконувати хатню або іншу «непомітну» роботу. Ці дівчата залишаються без навичок та освіти. Вони страждають від насильства у власних сім'ях. Як наслідок, застосування сили і важкі умови праці сприймаються ними за норму. Для багатьох міграція чи пошук роботи поза власною державою є не лише економічним рішенням чи способом допомоги власній сім'ї, а й спробою знайти особисту свободу і кращі загальні умови життя. Часто жінки особливо обтяжені складною соціально- економічною ситуацією з тієї причини, що вони зазвичай більше потерпають від безробіття і нижчого рівня освіти й оплати, ніж чоловіки. У той же час вони вважають своїм обов'язком поповнювати сімейний бюджет. Таким чином, навіть добре освічені жінки й дівчата можуть стати жертвою обіцянок

торговців людьми, оскільки не бачать для себе жодних перспектив в майбутньому.

Той факт, що дітей часто розглядають як додаткових годувальників, може спонукати сім'ї посилати дітей на небезпечну роботу в умовах експлуатації, а також працювати за кордон.

Іншими причинами існування явища торгівлі дітьми є те, що багато дітей із бідних або бідніших країн змушені виростати без батьків, які могли загинути у збройних конфліктах чи внаслідок важкої хвороби, або могли поїхати закордон на заробітки, або через інші обставини не можуть бути зі своїми дітьми. Ці діти часто змушені проживати із далекими родичами, які мають слабші родинні зв'язки, або у сирітських притулках, що робить їх менш захищеними і більш уразливими до торгівлі людьми.

В окремих країнах навіть не ведеться реєстр народження дітей, що перетворює цих дітей на легку здобич для торговців людьми.

Проте не варто забувати, що чоловікам також загрожує небезпека стати жертвою торгівлі людьми внаслідок економічних, дискримінаційних, політичних та інших чинників⁴².

Фактори притягування

Привабливі умови проживання у країнах призначення – це фактори притягування. Торгівля людьми також зростає за рахунок дедалі вищого попиту на неофіційну працю і послуги у країнах призначення, що своїм наслідком має примусову експлуатацію праці, сексуальну

експлуатацію, примусове або фіктивне одруження, експлуатацію для скоєння дрібних злочинів, рабство й умови, подібні до рабства, та інші форми експлуатації.

Багато жертв торгівлі людьми спочатку мали великі сподівання на стабільне економічне становище, кращі можливості праці, соціальну захищеність та політичну стабільність і щиро вірили у

⁴² Навчальний посібник у сфері протидії торгівлі людьми для суддів та прокурорів. Ознайомчі матеріали для держав-членів ЄС, асоційованих членів і держав-кандидатів на вступ. Міжнародний центр розвитку міграційної політики. 2006. С. 25.

можливість покращити своє життя і життя своїх сімей. Історії про успіх тих, у кого добре склалось життя за кордоном і кого оминули проблеми нелегальних мігрантів, можуть збільшити ці сподівання. У той же час людей, які обмежені в правах і звикли до експлуаторських умов праці, часто не лякають перспективи несправедливих умов у країні призначення. Однак саме надія на покращення і незалежність є привабливою у роботі за кордоном для більшості людей.

Існує величезний попит на працівників у некваліфікованому й нерідко нерегульованому секторі. Попит на висококваліфікованих працівників, як правило, задовольняється шляхом здійснення урегульованої міграції. Кваліфіковані працівники із числа мігрантів мають усі правові підстави вимагати належних умов оплати і праці і рідко стикаються з експлуатацією. Крім того, суспільство не схильне вбачати у кваліфікованих працівниках із числа мігрантів загрозу національним ресурсам.

З іншого боку, попит на працівників у некваліфікованих сферах на зразок хатніх послуг, сільського господарства або сфери розваг зазвичай задовольняється працівниками із числа мігрантів, оскільки національні працівники схильні відмовлятися від некваліфікованої і низькооплачуваної роботи. Сфери некваліфікованої роботи зазвичай недостатньо врегульовані й організовані, а робочі місця в цих сферах часто є ізольованими одне від одного, що не сприяє організації і веденню колективних переговорів. Багато сфер, формалізованих в минулому, на зразок будівництва, сільського господарства або транспорту стають дедалі більше неформалізованими, що ускладнює справу організації працівників і дотримання стандартів праці. Така робота дешева, працівників можна легко замінити та експлуатувати, а тому вони уразливі до торгівлі людьми⁴³.

Норми, які обмежують міграцію та працю

⁴³ Навчальний посібник у сфері протидії торгівлі людьми для суддів та прокурорів. Ознайомчі матеріали для держав-членів ЄС, асоційованих членів і держав-кандидатів на вступ. Міжнародний центр розвитку міграційної політики. 2006. С. 26.

Єврокомісія рекомендує застосування реалістичного підходу до створення умов для легальних і справедливих міграційних можливостей для громадян третіх країн із врахуванням економічних та демографічних потреб у Європейському Союзі.³ Проте багато урядів продовжують реагувати на міграцію й імміграцію, вдаючись до політики обмежень, яка не зменшила міграцію по-справжньому, а радше зробила мігрантів більш уразливими до торгівлі людьми і експлуатації.

Торгівлю людьми з метою використання примусової праці можна пояснити великою розбіжністю між пропозицією робочої сили і можливостями легального працевлаштування у країні призначення.

Також існують обмеження щодо ринків праці, наслідком яких є торгівля людьми в напрямку з менш до більш розвинутих країн навіть у межах Європейського Союзу.

Уряди багатьох країн шукають політичних дивідендів за рахунок підтримки більш обмежувальної імміграційної політики, ігноруючи той факт, що така політика зменшує можливості для нормальної міграції, створюючи більше можливостей для торговців людьми. Наразі уряди розвинутих держав не бажають визнавати свою залежність як від кваліфікованої, так і від некваліфікованої праці мігрантів.

Психологи зазначають, що поїхати з дому хочуть і люди, які потерпали від домашнього насильства: жінку б'є чоловік, дочку або сина принижують батьки, чоловіка сварять за те, що не працює або мало заробляє, тощо. Молодь мріє побачити нові країни та зробити запаморочливу кар'єру топ-моделі або комп'ютерного генія. На жаль, доволі часто дійсність руйнує ці плани. Чужий світ виявляється жорстоким та байдужим, а людина в ньому – обманутою та беззахисною⁴⁴.

Існує безліч сфер експлуатації людей. Для жінок це, переважно, робота хатньою робітницею, ведення домашнього господарства,

⁴⁴ Протидія торгівлі людьми в Україні : навч.о-метод. посібник до спецкурсу / авт.-упор. Е. Мручковська, Н. Пахом'юк, О. Кочерга ; за заг. ред. К. Левківського та ін. Київ : ВАІТЕ, 2017. С. 14.

проституція, порнографія, сфера розваг (танцівниці), сільське господарство; для чоловіків – робота на будівництві, сільське господарство; для дітей – жебракування, порнографія, секс-послуги, робота наркокур'єром тощо.

Торгівля людьми особливо стосується жінок та дітей і є брутальним порушенням їхніх прав. Щороку десятки тисяч жінок і дітей у всьому світі стають предметом торгівлі; їх обдурюють, продають і примушують у більшості випадків до життя та праці на рабських умовах як проституток чи робітниць, домашніх служниць або дружин.

Контрабанда жінок – це прибутковий та відносно безпечний (порівняно з контрабандою зброї і наркотиків) бізнес.

Німецьке бюро з боротьби з організованою злочинністю підрахувало, що до моменту закінчення терміну тримісячної візи жінки, яка працює нелегально, її «господарі» отримують прибуток у 21 тис. дол.

Для нашої держави особливо актуальними є **трудова та сексуальна експлуатація**. Але останнім часом все більшого поширення набуває торгівля дітьми з метою використання у побізнесі та жебрацтві.

Стосовно трудової експлуатації слід зауважити, що постраждали зазвичай працюють на надважких роботах із цілковитим порушенням техніки безпеки праці. Йдеться про роботу у сільському господарстві, на будівництві, у промисловості по 16–18 годин на добу, без вихідних, без засобів захисту, у поганих соціально-побутових умовах. Часто такі особи повністю ізольовані. Нерідко потерпілі проживають у підвалах нелегального підприємства, що постійно охороняються, в антисанітарних умовах, без належного харчування та без будь-яких контактів поза межами робочого місця.

У разі трудової експлуатації постраждалим, як правило, на початку роботи обіцяють виплатити заробітну плату після виконання певного її обсягу чи по завершенні певного періоду. Крім того, у постраждалих відбирають паспорт, інші документи начебто для «проведення їхньої легалізації». Але після завершення виконання

обумовленого обсягу чи періоду роботи заробітну плату не виплачують. Як правило, робітникам повідомляють, що заробіток вони отримають згодом. Проте, коли через кілька місяців постраждалі починають наполягати на виплаті грошей, їм пояснюють, що жодних коштів вони не отримуватимуть, оскільки їх купили, а гроші за них віддали тій особі, яка їх привезла, а відтак – вони працюватимуть стільки, скільки хазяїн вважатиме за потрібне. Будь-який опір робітника жорстоко карається побоями, обмеженнями у пересуванні, голодом, залякуваннями.

До характерних рис сексуальної експлуатації можна віднести необхідність вступати з клієнтами у «небезпечний секс» (секс без жодних засобів захисту); примушення постраждалих до приймання (протягом тривалого часу) гормональних препаратів та антибіотиків у дозах, що значно перевищують терапевтичні, задля уникнення вагітності та запобігання зараженню клієнтів захворюваннями, що передаються статевим шляхом.

В Україні часто говорять про поняття зовнішньої (з перетином державного кордону) та внутрішньої (без перетину державного кордону) торгівлі людьми. Однак такі поняття не закріплені законодавством, відтак, торгівлею людьми вважається злочин, що був учинений як при перетині державного кордону, так і без цього, що не є його визначальною ознакою⁴⁵.

2.3. Процес торгівлі людьми

Торгівля людьми – це складний процес, який розпочинається незаконним вербуванням (та/ або вербуванням із зловживаннями) осіб із різних уразливих груп, продовжується перевезенням цих людей до різних місць призначення і закінчується їх безжальною примусовою експлуатацією з грубими порушеннями прав людини. Методи і стадії торгівлі людьми подано нижче. Проте технології

⁴⁵ Протидія торгівлі людьми в Україні : навч.-метод. посібник до спецкурсу / авт.-упор. Е. Мручковська, Н. Пахом'юк, О. Кочерга ; за заг. ред. К. Левківського та ін. Київ : ВАІТЕ, 2017. С. 16.

торгівлі людьми часто змінюються, оскільки торговці людьми швидко беруть на озброєння найновіші технології і долають перешкоди, які можуть ускладнити їхні дії⁴⁶.

Вербування

Перший етап процесу торгівлі людьми називають «стадією вербування», під час якої торговці людьми виявляють і заманюють осіб, втягуючи їх у схему торгівлі людьми. Термін «вербування» у контексті цього злочину включає не лише наймання людей, але й застосування незаконних засобів на зразок сили, обману, викрадення та ін. Методи вербування людей, до яких вдаються торговці людьми, різноманітні й залежать від способу скоєння злочину і рівня організації торговців людьми.

Загальні методи включають:

- вербування через неформальні мережі сімей, друзів чи знайомих;
- рекламу (Інтернет, газети тощо), яка пропонує роботу чи навчання за кордоном;
- агенції, які пропонують подорожі, роботу, навчання, чи одруження за кордоном;
- фіктивні одруження або шлюб за домовленістю;
- покупку дітей у батьків;
- окремих вербувальників, які шукають необхідних осіб у барах, кафе, клубах, на дискотеках тощо.

Часто жертва знає вербувальника, який нерідко є родичем. Торговці людьми використовують чинники «виштовхування і притягування», описані вище, і зосереджуються на людях, які шукають нові можливості за кордоном і перебувають у складному економічному та соціальному становищі.

Добре оплачувана робота за кордоном у ресторанах, у сільському господарстві, текстильній промисловості, у сфері догляду

⁴⁶ Навчальний посібник у сфері протидії торгівлі людьми для суддів та прокурорів. Ознайомчі матеріали для держав-членів ЄС, асоційованих членів і держав-кандидатів на вступ. Міжнародний центр розвитку міграційної політики. 2006. С. 28.

за дітьми та дорослими пропонується, насамперед, жінкам. Міжнародні шлюбні агенції також можуть бути причетними до торгівлі людьми. Часто лише після прибуття у країну призначення, жінки усвідомлюють обманну природу справжньої домовленості із торговцем людьми і опиняються в жахливих ситуаціях. У деяких випадках родичі, «коханці» чи навіть державні заклади, зокрема сирітські притулки, можуть продавати жінок та дітей безпосередньо вербувальникам без їхньої згоди. В інших випадках людей силою викрадають з дому і продають на внутрішньому ринку або за кордоном. У деяких випадках жертви можуть здогадуватися про таємний характер свого працевлаштування за кордоном, однак нічого не підозрюють про справжні умови праці, а їм про це не повідомляють. Існують різні засоби вербування – від простого застосування сили до менш суворих засобів обману.

Злочинними засобами вербування є:

- примус шляхом викрадення;
- продаж дитини торговцям людьми особами, які контролюють дитину, як правило, батьками або сирітським притулком;
- обманні обіцянки легального працевлаштування/в'їзду до країни;
- обман шляхом надання частково правдивої інформації;
- обман шляхом приховування інформації про експлуатаційні, контрольовані та примусові умови праці.

Методи вербування також залежать від особи, до якої їх застосовують. У випадку торгівлі дітьми до вербування не обов'язково причетні злочинні угруповання. Дуже часто батьки власноруч передають своїх дітей експлуататорам, при цьому вірять, що таким чином вони покращать життя дитини.

Нерідко трапляється ситуація, коли навіть «колишні» жертви діють як вербувальники й іноді самі стають торговцями людьми. Без сумніву, це також відбувається через відсутність реінтеграційних перспектив для жертв торгівлі людьми та тривале існування чинників «виштовхування і притягування», причин та передумов цього злочину.

Перевезення

Після вербування настає етап перевезення та переміщення, який може також включати приховування та утримання жертв з причини великої кількості стадій у процесі, в тому числі початкове утримання і переміщення у межах їх країни. Жертва може зазнати грубого обходження з нею, фізичного знущання та іншої шкоди під час подорожі.

Більшість жертв раніше ніколи не покидали своєї країни, тому повністю залежні від торговців людьми. Деякі з них виїжджають зі своєї країни без закордонного паспорту, бо їм кажуть, що у цьому немає реальної потреби або що вони його отримають пізніше. Якщо вони мають при собі паспорт, торговці людьми його часто забирають і тримають у себе як гарантію «слухняності» жертви.

Жертви, які перебувають у нелегальній ситуації, – особливо уразливі до примх експлуататорів, які усвідомлюють, що такий статус жертв зменшує їх шанси на отримання захисту правоохоронців чи держави, якщо процес буде перервано або жертви добровільно шукатимуть захисту. У більшості випадків завербовані особи погоджуються покладатися на торговця людьми в питаннях отримання документів і транспортування. Це дає торговцю великий ступінь контролю на етапі перевезення.

Слід пам'ятати, що багато жертв добровільно покидають свої домівки у пошуках кращого життя. Однак добровільність їх подорожі не усуває можливості потрапити до торговців людьми, бізнес яких залежить від засобів, застосованих для вербування, і умислу торговців.

Багатоох жертв переправляють через кордон вантажівками, приватними авто або автобусами, що значно простіше, ніж перевозити їх літаком чи потягом. Жертви також транспортуються із країни походження до країни призначення довгими маршрутами і транспортними засобами, якими подорожує велика кількість пасажирів, на зразок авіаліній, морських маршрутів та довгих автобусних перевезень.

Варто зауважити, що на етапі перевезення жертва торгівлі людьми часто не усвідомлює, що її ошукали. Це важливий момент,

зокрема, для визначення можливостей і обмежень правоохоронних органів, у тому числі прикордонників, ідентифікувати жертву і попереджувати злочини торгівлі людьми на цьому етапі.

В'їзд у кінцеву країну призначення в основному може відбуватися таким чином:

- прихований – контрабандний в'їзд у вантажівках, контейнерах, поїздах, на поромах або пішки тощо;
- відкритий – пред'явлення викрадених або підроблених документів;
- відкритий – пред'явлення справжніх документів з робочою, туристичною чи студентською візою⁴⁷.

Експлуатація

Протокол ООН проти торгівлі людьми визначає, що експлуатація включає, як мінімум, експлуатацію проституції інших осіб або інші форми сексуальної експлуатації, примусову працю або послуги, рабство чи звичаї, подібні з рабством, підневільний стан або вилучення органів.

Відповідно, торгівля людьми не обмежується сексуальною експлуатацією жертв, хоча це зазвичай найбільш обговорювана тема, яку західні ЗМІ висвітлюють найчастіше. Однак торгівля підлітками та дітьми здійснюється з метою експлуатації різних видів, серед яких останнім часом примусова праця вийшла на перший план. Але така праця не викликає значного інтересу і до неї часто ставляться як до звичайної нелегальної роботи. За умов високого рівня безробіття експлуатовані працівники-жертви торгівлі людьми зазвичай сприймаються радше як правопорушники на місцевому ринку праці, аніж жертви торгівлі людьми⁴⁸.

⁴⁷ Навчальний посібник у сфері протидії торгівлі людьми для суддів та прокурорів. Ознайомчі матеріали для держав-членів ЄС, асоційованих членів і держав-кандидатів на вступ. Міжнародний центр розвитку міграційної політики. 2006. С. 29.

⁴⁸ Навчальний посібник у сфері протидії торгівлі людьми для суддів та прокурорів. Ознайомчі матеріали для держав-членів ЄС, асоційованих членів і держав-кандидатів на вступ. Міжнародний центр розвитку міграційної політики. 2006. С. 30.

Загалом існує мало інформації про механізм торгівлі малолітніми дітьми віком від 1 до 5–6 років. Через психофізичну уразливість дітей обман застосовується частіше. Відразу після прибуття у місця призначення, діти, які є жертвами торгівлі людьми, зазвичай експлуатуються одним із таких способів:

а) сексуальна експлуатація, як дівчат, так і хлопців, включаючи вуличну проституцію і, дедалі частіше, проституцію в приватних будинках або нічних клубах, виробництво педофілічних або порнографічних матеріалів;

б) жебрацтво, як напіврабська діяльність, коли вона ґрунтується на насильстві, зловживаннях і експлуатації неповнолітніх для отримання прибутку;

с) чорна робота, особливо у виробничій промисловості у ситуаціях жорсткої експлуатації і без будь-якої можливості для неповнолітніх піти добровільно. Це трапляється, коли до такої експлуатації причетні їхні батьки чи родичі або коли діти не мають родичів, і тому до них застосовують різні форми залякування чи погрози застосування насильств²³;

д) фіктивне незаконне усиновлення (приховування вербування для торгівлі людьми за допомогою усиновлення) чи вербування і перевезення, яке закінчується вилученням і торгівлею органами з метою отримання прибутку⁴⁹.

З огляду на умови насильства, знуцання і жорстку експлуатацію жертв сексуальна експлуатація малих дівчат викликає найбільше занепокоєння серед названих явищ. Це також найпоширеніша форма експлуатації, і поліції найважче її зупинити. Сексуальна експлуатація неповнолітніх трапляється як у розвинутих країнах, так і в тих, що розвиваються²⁴. Невелика частина людей вищого і середнього класу розвинутих країн подорожує до бідних країн для сексуального насильства над дітьми.

⁴⁹ Навчальний посібник у сфері протидії торгівлі людьми для суддів та прокурорів. Ознайомчі матеріали для держав-членів ЄС, асоційованих членів і держав-кандидатів на вступ. Міжнародний центр розвитку міграційної політики. 2006. С. 37.

Цикл проституції із використанням неповнолітніх складається з чотирьох етапів: вербування жертв у країнах походження, подорож до пункту призначення, експлуатація і спроба жертв втекти від торговців людьми й експлуататорів. Під час першого етапу вербувальники вибирають потенційних жертв, якими можуть бути люди, зацікавлені в міграції. Ними можуть бути родичі жертви, друзі, відомі особи або професійні вербувальники. Досить часто сім'я відіграє вирішальну роль, переконуючи потенційну жертву в перевагах і вигодах міграційного процесу для всієї родини, і майже в усіх випадках члени сім'ї ігнорують експлуатаційну долю, яка чекає на жертву у країні призначення.

Наступним етапом є подорож, під час якої жертви, яких спокусили обманними обіцянками, піддаються всім видам насильства і знущань для того, щоб підготувати їх до експлуатації, якої вони зазнають після прибуття у країну призначення. У деяких випадках жінки і молоді дівчата, які розпочали подорож як нелегальні мігранти, тобто «клієнти», можуть стати «жертвами» торгівлі людьми. У випадку із неповнолітніми дуже часто жертви подорожують зі старшими, які виступають в ролі їхніх батьків або близьких родичів.

Як тільки вони досягнуть кінцевого пункту призначення, дівчата повністю підпадають під контроль торговців людьми і експлуататорів, які їх «тренують», застосовуючи насильства і знущання, щоб підкорити їх своїй волі. В деяких випадках насильство замінюється емоційними відносинами між жертвою і експлуататором, який виступає в ролі її нареченого чи навіть її чоловіка. Так само, як жінки отримують вказівки, що робити у випадку арешту поліцією, так і дітям наказують не визнавати своє неповноліття, що ускладнює ідентифікацію неповнолітніх⁵⁰.

⁵⁰ Навчальний посібник у сфері протидії торгівлі людьми для суддів та прокурорів. Ознайомчі матеріали для держав-членів ЄС, асоційованих членів і держав-кандидатів на вступ. Міжнародний центр розвитку міграційної політики. 2006. С. 37.

Після етапу тренування\ жертви зобов'язані ставати проститутками і працювати на вулиці або у приватних помешканнях. Є випадки, коли така діяльність здійснюється приховано у нічних клубах, масажних центрах і салонах краси, де дівчата працюють танцівницями, масажистками чи у службі ескورتу. У випадку із малолітніми дівчатами проституція поступово перемістилась до закритих місць, до яких поліції і соціальним працівникам складніше добратись і врятувати їх.

Неповнолітні жертви без документів, які не мають можливості вести переговори із експлуататорами, часто переміщуються з одного міста на інше (як у різні частини одного і того ж міста, так і з міста у місто); також у цьому випадку метою мобільності є уникнення будь-якого контакту з поліцією чи соціальними працівниками⁵¹.

Насамкінець, під час четвертого етапу діти намагаються врятувати себе від цієї рабської експлуатації, до якої їх схилили експлуататори. Інколи їм можуть допомогти їхні клієнти, в інших випадках вони можуть втекти самостійно або з допомогою і за підтримки неурядових громадських організацій, які працюють у цій сфері. Однак жертви постійно ризикують потрапити назад у рабство, або можуть самі стати вербувальниками і експлуататорами інших жертв, особливо жінок тієї ж національності.

У випадку жебрацтва, важливо розмежовувати добровільне жебрацтво до якого причетна вся сім'я (у цьому разі слід надавати соціальну допомогу всім членам сім'ї, тому що праця дітей у цьому випадку пов'язана зі специфічною сімейною ситуацією), від примусового жебрацтва, коли неповнолітніх примушують займатись жебрацтвом для дорослих, які не є членами їх сім'ї, і які забирають усі зароблені гроші⁵².

⁵¹ F. Carchedi, *Piccoli Schiavi senza Frontiere: Traffico dei Minori Stranieri in Italia* (Rome, Ediesse, 2004).

⁵² Навчальний посібник у сфері протидії торгівлі людьми для суддів та прокурорів. Ознайомчі матеріали для держав-членів ЄС, асоційованих членів і держав-кандидатів на вступ. Міжнародний центр розвитку міграційної політики. 2006. С. 38.

Жебрацтво у таких формах почали використовувати в Італії у 80-х роках, особливо циганські громади, використовуючи спочатку слов'янських дітей^{26 27 28}. Згодом, це явище розвинулось і поширилось так, що на сьогодні воно також охоплює марокканських та албанських неповнолітніх. Албанці переважно контролюються організованими злочинними групами²⁷. За оцінками поширення добровільного і примусового жебрацтва, жебраками в Італії є приблизно 8 тис. іноземних дітей⁵³.

2.4. Основні напрями державної політики з протидії торгівлі людьми в Україні – профілактика, боротьба, допомога постраждалим

Торгівля людьми один із злочинів, які заподіюють найбільшу шкоду життю та здоров'ю особи. Злочини, пов'язані із торгівлею людьми мають місце майже у всіх державах світу. Зважаючи на те, що торгівля людьми посягає на основоположні права і свободи людини, такі як право на свободу та особисту недоторканність, свободу пересування, тому цю проблему слід розв'язувати системно у площині створення новітніх дієвих механізмів. Торгівля людьми є складною соціальною проблемою, яка потребує детального вивчення з метою повного розуміння можливих негативних наслідків та вибору комплексу заходів задля якісної протидії. Нормативне забезпечення діяльності по протидії торгівлі людьми має важливе значення для держави, так як закріплює основні напрями та форми такої протидії. Україна вживала та вживає значних заходів задля законодавчого забезпечення протидії торгівлі людьми шляхом ратифікації ряду міжнародних нормативно-правових актів та імплементації їх норм до національного законодавства. Особливу роль у сфері протидії торгівлі людьми відіграє політика держави, яка визначає основні

⁵³ Osservatorio sul Lavoro Minorile, News: Il Forum dell'Osservatorio: contro l'emergenza accattonaggio, May 2003. URL: www.osservatoriolavorominorile.it/news_04.htm

напрями і способи діяльності державних органів та інших суб'єктів, які приймають участь в протидії злочинам даної категорії⁵⁴.

З 1997 р., коли перед Україною постало питання активної діяльності щодо протидії торгівлі людьми, національна політика зазнала значних змін, починаючи від необхідності привернення уваги до проблеми і закінчуючи здійсненням спланованого моніторингу та оцінки реалізації державної політики у цій сфері з виробленням рекомендацій для подальшого вдосконалення роботи⁵⁵. Протягом 2008–2010 рр. основними пріоритетами в розвитку національної політики у сфері протидії торгівлі людьми можна назвати: розробку та лобювання прийняття комплексного закону з протидії торгівлі людьми, поглиблене вивчення нових тенденцій і стану розвитку проблеми та заходів у відповідь (вивчення потреб постраждалих від торгівлі людьми, внутрішньої торгівлі людьми, впровадження гендерних підходів у діяльність із запобігання торгівлі людьми, оцінка ситуації з профілактикою торгівлі людьми в системі професійно-технічної освіти, вивчення зв'язку торгівлі людьми з іншими проблемами, такими як домашнє насильство, трудова міграція), виокремлення потреб та інтересів дітей серед інших об'єктів здійснюваної роботи, впровадження національного механізму перенаправлення постраждалих від торгівлі людьми, залучення бізнес-структур до діяльності з протидії торгівлі людьми, формування системи прозорості у висвітленні державної політики з протидії торгівлі людьми, організацію та здійснення профілактичної роботи, збільшення кількості судових вироків для злочинців.

З прийняттям у 2011 році Закону України «Про протидію торгівлі людьми» діяльність з протидії торгівлі людьми в Україні перейшла на якісно новий рівень. Було сформовано нормативно-

⁵⁴ Гордаш А. С. Основні напрями державної політики у сфері протидії торгівлі людьми в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 4. С. 450.

⁵⁵ Соціально-педагогічні основи захисту прав людини, протидії торгівлі людьми та експлуатації дітей : навч.-метод. посіб. / за заг. ред. К. Б. Левченко, Л. Г. Ковальчук. 2-ге вид., доповн. і переробл. Київ : ТОВ «Агентство «Україна», 2016. С. 122.

правову базу у цій сфері та створено державну систему попередження та надання допомоги постраждалим особам.

У 2012 році Міністерство соціальної політики України визначено національним координатором у сфері протидії торгівлі людьми; і в подальшому затверджено порядок встановлення статусу особи, яка постраждала від торгівлі людьми, порядок взаємодії суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері протидії торгівлі людьми, порядок виплати одноразової матеріальної допомоги особам, які постраждали від торгівлі людьми, затверджено Державну цільову соціальну програму протидії торгівлі людьми на період до 2025 року⁵⁶, Методичні рекомендації щодо надання соціальних послуг особам, які постраждали від торгівлі людьми, програму навчання спеціалістів, які працюють у сфері протидії торгівлі людьми, затверджено стандарти надання допомоги особам, що постраждали від торгівлі людьми, в тому числі дітям, а також стандарт здійснення профілактичної роботи з питань протидії торгівлі людьми.

Зазначеними документами розподілено повноваження органів виконавчої влади у сфері протидії торгівлі людьми, визначено порядок взаємодії суб'єктів, які працюють у сфері протидії торгівлі людьми та порядок надання допомоги таким особам.

У цілому, характеризуючи національну політику, слід зауважити, що відповідно до міжнародних стандартів вона будується у трьох основних напрямках – організація та здійснення профілактичної роботи; реабілітація та реінтеграція постраждалих від торгівлі людьми; переслідування та покарання злочинців⁵⁷.

Закон України «Про протидію торгівлі людьми»

⁵⁶ Про схвалення Концепції Державної цільової соціальної програми протидії торгівлі людьми на період до 2025 року : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 14 липня 2021 р. № 800-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/800-2021-%D1%80#Text>

⁵⁷ Соціально-педагогічні основи захисту прав людини, протидії торгівлі людьми та експлуатації дітей : навч.-метод. посіб. / за заг. ред. К. Б. Левченко, Л. Г. Ковальчук. 2-ге вид., доповн. і переробл. Київ : ТОВ «Агентство «Україна», 2016. С. 122.

Стаття 4. Основні напрями державної політики у сфері протидії торгівлі людьми

1. Основними напрямками державної політики у сфері протидії торгівлі людьми є:

1) попередження торгівлі людьми шляхом підвищення рівня обізнаності населення, превентивної роботи, зниження рівня вразливості населення, подолання попиту;

2) боротьба із злочинністю, пов'язаною з торгівлею людьми, шляхом виявлення злочинів торгівлі людьми, осіб, причетних до скоєння злочину, притягнення їх до відповідальності;

3) надання допомоги та захисту особам, які постраждали від торгівлі людьми, шляхом удосконалення системи відновлення їхніх прав, надання комплексу послуг, впровадження механізму взаємодії суб'єктів у сфері протидії торгівлі людьми⁵⁸.

Попередження торгівлі людьми здійснюється уповноваженими державними органами, недержавними установами, а також фізичними особами. Метою такої діяльності є створення безпечного середовища у державі, дотримання основоположних прав і свобод людини і громадянина, запобігання злочинності та усунення причин і умов торгівлі людьми. Напрямок попередження торгівлі людьми є важливою складовою комплексного підходу до впровадження державної політики у сфері протидії торгівлі людьми, оскільки від її ефективності залежить об'єм роботи з боротьби з торгівлею людьми та надання допомоги постраждалим особам⁵⁹.

Підвищення рівня обізнаності населення щодо проблеми торгівлі людьми є одним із основних шляхів попередження торгівлі людьми. Часто громадяни не володіють елементарною інформацією про ризики потрапляння до ситуації торгівлі людьми, що тягне за собою негативні наслідки у вигляді порушень їхніх основних прав і свобод. Підвищення рівня обізнаності здійснюється шляхом інформування населення про проблему торгівлі людьми, її причини і

⁵⁸ Про протидію торгівлі людьми : Закон України.

⁵⁹ Закон України «Про протидію торгівлі людьми» : наук.-практ. коментар / за заг. ред. О. М. Бандурки, К. Б. Левченко, О. М. Литвинової. Київ, 2013. С. 26.

наслідки, види експлуатації, шляхи виходу із ситуації торгівлі людьми тощо.

Слід зауважити, що на сьогоднішній день більшість інформації населення отримує через всесвітню мережу Інтернет. У зв'язку із цим, держава повинна постійно розширювати канали подання інформації про торгівлю людьми із застосуванням сучасних технологій, всебічно сприяти поширенню інформації про торгівлю людьми як на офіційних інтернет-ресурсах органів державної влади, так і у засобах масової інформації⁶⁰.

Як зазначає Ю. С. Нагачевська, через друковані, електронні, цифрові, у тому числі телекомунікаційні Інтернет-засоби масової інформації повинні оприлюднюватися матеріали, спрямовані на пропагування моральних цінностей, висвітлення негативних наслідків можливого втягнення у торгівлю людьми та пов'язані з нею злочини⁶¹. Погоджуючись із вказаною позицією, все ж варто додати, що населенню потрібно надавати інформацію про основні форми торгівлі людьми, фактори ризику потрапляння до торгівлі людьми та способи виходу із ситуації торгівлі людьми, про законодавство у сфері протидії торгівлі людьми тощо. Інформування повинно здійснюватися починаючи із запровадження тематичних занять у шкільній освіті, освітніх закладах середньо-спеціальної освіти та вищих навчальних закладах, закінчуючи інформуванням в підприємствах, установах та організаціях всіх форм власності. Такий підхід можна обґрунтувати тим, що чим раніше у свідомості людини сформується знання про проблему торгівлі людьми, тим більше шансів уберегти себе від цього негативного явища. Особливу увагу варто звернути на інформування осіб, які перебувають у групі ризику, а саме безробітних, дітей-сиріт, жінок, які страждають від

⁶⁰ Гордаш А. С. Основні напрями державної політики у сфері протидії торгівлі людьми в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 4. С. 451.

⁶¹ Нагачевська Ю. С. Державна політика у сфері протидії торгівлі людьми. *Протидія незаконній міграції та торгівлі людьми* : матеріали Міжнар. наук.-практ. симпоз. (м. Івано-Франківськ, 11–12 березня 2016 р.). Івано-Франківськ : ПВНЗ «Університет короля Данила», 2016. С. 103–106

домашнього насильства, трудових мігрантів, внутрішньо переміщених осіб, малозабезпечених осіб тощо. З метою інформування населення про торгівлю людьми доцільно використовувати соціальну рекламу на вулицях міст та сіл на рекламних щитах, біг-бордах, сітілайтах. Соціальна реклама повинна містити інформацію про номери телефонів та інтернет сайти для допомоги особам, які потрапили в торгівлю людьми.

Відповідно до ст. 4 Закону України «Про протидію торгівлі людьми» іще одним важливим способом попередження торгівлі людьми є зниження рівня вразливості населення. Під уразливим станом особи слід розуміти зумовлений фізичними чи психічними властивостями або зовнішніми обставинами стан особи, який позбавляє або обмежує її здатність усвідомлювати свої дії (бездіяльність) або керувати ними, приймати за своєю волею самостійні рішення, чинити опір насильницьким, маніпуляційним чи іншим незаконним діям, протистояти збігу тяжких сімейних чи інших обставин⁶². Доцільним практичним кроком у напрямі зниження рівня вразливості повинно стати підвищення рівня життя населення та його матеріального становища. А задля цього держава повинна здійснювати комплексні заходи спрямовані на створення нових робочих місць, підвищення прожиткового мінімуму, підвищення рівня мінімальної заробітної плати, надання всебічної, в тому числі матеріальної допомоги незахищеним та малозабезпеченим верствам населення тощо.

Другим напрямом державної політики у сфері протидії торгівлі людьми є боротьба із злочинністю, пов'язаною з торгівлею людьми, шляхом виявлення злочинів торгівлі людьми, осіб, причетних до скоєння злочину, притягнення їх до відповідальності. Боротьба зі злочинністю, пов'язаною із торгівлею людьми включає в себе систему заходів, економічного, психологічного, організаційного та технічного характеру. Ця діяльність держави ґрунтується на визнанні торгівлі людьми однією із найнебезпечніших загроз сучасної

⁶² Про протидію торгівлі людьми : Закон України від 20.09.2011 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2012. № 19–20. Ст. 173.

цивілізації з незворотними негативними наслідками для соціуму в цілому та кожного індивідуума зокрема, криміналізації цього виду діянь і, як наслідок, наявності кримінальної відповідальності за торгівлю людьми⁶³.

У відповідності до ст. 11 Закону України «Про протидію торгівлі людьми» боротьба з торгівлею людьми є невід’ємною частиною діяльності органів Національної поліції по боротьбі із злочинністю, які, зокрема, здійснюють заходи щодо виявлення злочинів торгівлі людьми, осіб, які постраждали від торгівлі людьми, встановлення осіб – торгівців людьми та притягнення їх до відповідальності шляхом реалізації організаційних, оперативнорозшукових, адміністративно-правових, процесуальних, аналітично-дослідницьких, інформаційних та інших заходів.

Спеціально уповноваженим структурним підрозділом Національної поліції України, який безпосередньо здійснює боротьбу із злочинністю, пов’язаною із торгівлею людьми являється Департамент міграційної поліції. Основними напрямками роботи Департаменту міграційної поліції є переслідування торговців людьми і осіб, які займаються незаконною міграцією, а також допомога особам, які постраждали від торгівлі людьми.

Як правило злочини, пов’язані із торгівлею людьми документуються оперативними підрозділами Департаменту міграційної поліції спільно із слідчими Національної поліції за процесуального керівництва прокурорів відповідного рівня. Оскільки торгівля людьми нерідко має транснаціональний характер, тому підрозділи міграційної поліції тісно співпрацюють з такими міжнародними правоохоронними організаціями як Інтерпол та Європол, а також з іноземними правоохоронними органами. Однак існує проблема притягнення до кримінальної відповідальності суб’єктів торгівлі людьми за кордоном за національним законодавством. Це, зокрема, зумовлюється тим, що кримінальне законодавство багатьох країн не виокремлює торгівлю людьми як

⁶³ Про протидію торгівлі людьми : Закон України ; наук.-практ. коментар / за заг. ред. О. М. Бандурки, К. Б. Левченко, О. М. Литвинової. Київ, 2013. С. 26.

злочин і легалізує таку її форму, як наприклад, проституція. Такими країнами є Австрія, Німеччина, Греція, Нідерланди, Туреччина. По відношенню до інших країн ситуація не є оптимістичною⁶⁴.

Саме тому задля ефективної боротьби з торгівлею людьми необхідно поглиблювати співпрацю з іноземними правоохоронними органами в напрямках взаємної правової допомоги та обміну досвідом. Як з цього приводу зазначають В. Л. Грохольський та О. С. Доценко: «На сьогодні в Україні уже сформувались деякі напрями міжнародного співробітництва з протидії організованій злочинності по торгівлі людьми. Насамперед, це діяльність в рамках багатостороннього співробітництва; на рівні двосторонніх угод; у рамках юридичних неурядових міжнародних організацій»⁶⁵. Крім цього, міжнародна співпраця між правоохоронними органами повинна проводитись у формі створення спільних міжнародних слідчих груп для документування транснаціональних злочинів, пов'язаних із торгівлею людьми та притягнення торговців людьми до кримінальної відповідальності.

Робота правоохоронних органів по встановленню торговців людьми та притягнення їх до відповідальності не завжди завершується призначенням відповідних покарань, які відповідають тяжкості та небезпечності скоєних злочинів. Відповідно до санкції статті 149 Кримінального Кодексу України за вчинення торгівлі людьми передбачена кримінальна відповідальність у вигляді позбавлення волі на строк від 3-х до 15-ти років (в залежності наявності кваліфікуючих ознак)⁶⁶. Однак на практиці національні суди за вчинення злочинів даної категорії, у більшості, призначають

⁶⁴ Фелонюк Д. Адміністративно-правові механізми протидії торгівлі людьми в контексті захисту прав і свобод громадян України за кордоном. *Історико-правовий часопис*. 2019. № 2 (14). С. 134.

⁶⁵ Грохольський В. Л., Доценко О. С. Протидія міжнародній організованій злочинності з торгівлі людьми. *Актуальні питання протидії кіберзлочинності та торгівлі людьми* : матеріали наук.-практ. конф. (м. Харків, 23 листопада 2018 р.). Харків : Харківський нац. універ. внутр. справ, 2018. С. 35–39.

⁶⁶ Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25–26. Ст. 131.

покарання не пов'язані з позбавлення волі. Про це, зокрема, наголошено у доповіді Державного Департаменту США про торгівлю людьми в Україні за 2022 рік. У цій доповіді йдеться, що більшість засуджених осіб, які займаються торгівлею людьми, змогли уникнути ув'язнення, ймовірно через недооцінення суддями тяжкості злочинів у сфері торгівлі людьми, через укорінені стереотипи стосовно того, що саме є торгівлею людьми, а також через корупцію⁶⁷. Так, в 2022 році зареєстровано 133 кримінальні правопорушення про торгівлю людьми, по 63-х із яких кримінальні провадження направлені до суду із обвинувальним актом. У той же час, в 2022 році за ст. 149 КК України засуджено 26 осіб, із яких лишень двом призначено покарання у вигляді позбавлення волі на певний строк⁶⁸.

Однією із причин неоднакового застосування норм права під час розгляду кримінальних проваджень про торгівлю людьми є відсутність роз'яснень Верховного Суду про судову практику у справах про злочини, пов'язані із торгівлею людьми. А тому в судах України відсутній єдиний підхід до судового розгляду кримінальних проваджень про торгівлю людьми та призначення відповідних покарань за вчинення кримінальних правопорушень даної категорії.

Для ефективної боротьби із торгівлею людьми органам Національної поліції та іншим правоохоронним органам слід тісно співпрацювати з іншими суб'єктами протидії торгівлі людьми, зокрема з громадськими та міжнародними організаціями. Це дозволить здійснювати вчасний обмін інформацією про злочини торгівлі людьми та осіб, які від них постраждали. Крім цього, така співпраця дозволить встановлювати торговців людьми та своєчасно

⁶⁷ Доповідь Державного Департаменту США про торгівлю людьми в Україні за 2022 рік. Офіційний сайт Посольства США в Україні. URL: <https://ua.usembassy.gov/uk/our-relationship-uk/official-reports-uk> (дата звернення: 19.04.2023).

⁶⁸ Доповідь Державного Департаменту США про торгівлю людьми в Україні за 2022 рік. Офіційний сайт Посольства США в Україні. URL: <https://ua.usembassy.gov/uk/our-relationship-uk/official-reports-uk> (дата звернення: 19.08.2023).

вживати дієві заходи по притягненню їх до кримінальної відповідальності⁶⁹.

Потрапляння в ситуацію торгівлі людьми завдає особі значних негативних наслідків фізичного, психологічного, психічного та матеріального характеру. В результаті таких негативних наслідків постраждали від торгівлі людьми не мають можливості швидкого відновлення свого стану та адаптації в суспільстві. До прикладу таких негативних ситуацій можна віднести: примусову працю, в процесі якої особі завдається фізичне насильство; сексуальну експлуатацію, внаслідок якої особі заподіюється фізична та емоційна травма; примусове донорство внаслідок потрапляння до якого постраждалі особи мають проблеми зі здоров'ям пожиттєво. Саме тому важливим напрямом державної політики протидії торгівлі людьми є надання допомоги та захисту особам, які постраждали від торгівлі людьми. Держава в особі державних органів та установ повинна у найкоротший час вжити всіх можливих та необхідних заходів спрямованих на відновлення прав і свобод постраждалої особи, на повернення її до нормальної життєдіяльності та на зведення до мінімуму негативних наслідків, яких зазнала така особа. Надання допомоги та захисту особам, які постраждали від торгівлі людьми, здійснюється з метою поновлення порушених прав і свобод, а також забезпечення психолого-соціальної реабілітації. Соціальна робота з реабілітації постраждалих від торгівлі людьми охоплює кілька послідовних стадій, а саме: ідентифікації проблеми, тобто отримання початкової інформації про постраждалу особу; вплив на ситуацію (надання правової, психологічної та медичної, юридичної, соціальної, педагогічної допомоги); зміна ситуації та закріплення позитивних змін (триває до виходу особи з кризи, поновлення якості життя, спроможності самостійно вирішувати власні життєві проблеми)⁷⁰.

⁶⁹ Гордаш А. С. Основні напрями державної політики у сфері протидії торгівлі людьми в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 4. С. 452.

⁷⁰ Закон України «Про протидію торгівлі людьми»: наук.-практ. коментар / за заг. ред. О. М. Бандурки, К. Б. Левченко, О. М. Литвинової. Київ, 2013. С. 27.

На думку О. В. Ковальової, надання допомоги і захисту особам, які постраждали від торгівлі людьми, зокрема сприяє забезпеченню даних осіб від подальшого потрапляння у ситуацію торгівлі людьми, тобто є також елементом системи попередження торгівлі людьми⁷¹. Під час надання допомоги особам, які постраждали від торгівлі людьми держава повинна діяти комплексно, враховувати всі індивідуальні особливості особи, а також враховувати сукупність негативних наслідків яких зазнала постраждала особа.

Згідно положень ст. 16 Закону України «Про протидію торгівлі людьми» особа, яка постраждала від торгівлі людьми, має право на забезпечення особистої безпеки, поваги, а також на безоплатне одержання:

1) інформації щодо своїх прав та можливостей, викладеної мовою, якою володіє така особа;

2) медичної, психологічної, соціальної, правової та іншої необхідної допомоги;

3) тимчасового розміщення, за бажанням постраждалої особи та у разі відсутності житла, в закладах допомоги для осіб, які постраждали від торгівлі людьми, на строк до трьох місяців, який у разі необхідності може бути продовжено за рішенням місцевої державної адміністрації, зокрема у зв'язку з участю особи в якості постраждалого або свідка у кримінальному процесі;

4) відшкодування моральної та матеріальної шкоди за рахунок осіб, які її заподіяли, у порядку, встановленому Цивільним кодексом України;

5) одноразової матеріальної допомоги у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України;

6) допомоги у працевлаштуванні, реалізації права на освіту та професійну підготовку⁷². Обсяг прав особи, яка постраждала від торгівлі людьми є достатньо широким. Варто відмітити, що

⁷¹ Ковальова О. В. Попередження як напрям протидії торгівлі людьми. *Протидія незаконній міграції та торгівлі людьми* : матеріали Міжнар. наук.-практ. симпоз. (м. Івано-Франківськ, 11–12 березня 2016 р.). Івано-Франківськ : ПВНЗ «Університет короля Данила», 2016. С. 67.

⁷² Про протидію торгівлі людьми : Закон України від 20.09.2011 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2012. № 19–20. Ст. 173.

перелік прав особи, яка постраждала від торгівлі людьми значно ширший від прав, які мають потерпілі від інших кримінальних правопорушень. Таку обставину можна обґрунтувати ступенем негативних наслідків, яких зазнає особа, яка постраждала від торгівлі людьми.

Надання такого обсягу послуг, які може отримати жертва торгівлі людьми є вагомим кроком держави до відновлення її порушених прав. Реалізація надання допомоги постраждалим як напряму державної політики протидії торгівлі людьми потребує поступового збільшення фінансування з державного та місцевих бюджетів. Так, до прикладу Уряд України виділив 2,03 мільйони гривень з державного бюджету на заходи боротьби з торгівлею людьми у 2021 році, що значно більше ніж у 2020 році, коли ця сума склала 548 800 гривень⁷³. Позитивним практичним кроком держави у напрямку допомоги особам, які постраждали від торгівлі людьми стало збільшення розміру одноразової матеріальної допомоги, право на отримання якої мають такі особи, з одного до трьох прожиткових мінімумів⁷⁴.

Важливу роль у відновленні прав осіб, які постраждали від торгівлі людьми відіграє відшкодування моральної та матеріальної шкоди. Так, особа, яка постраждала від торгівлі людьми може подати цивільний позов у рамках кримінального процесу як потерпіла особа, або у рамках цивільного процесу як цивільний позивач. Однак, як правило у осіб, які вчинили торгівлю людьми відсутні майно та кошти для відшкодування шкоди постраждалим особам. У зв'язку із цим, держава повинна вживати усіх можливих заходів задля сприяння відшкодування такої шкоди шляхом пошуку та арешту майна

⁷³ Доповідь Державного Департаменту США про торгівлю людьми в Україні за 2022 рік. *Офіційний сайт Посольства США в Україні*. URL: <https://ua.usembassy.gov/uk/our-relationship-uk/official-reports-uk> (дата звернення: 19.07.2023).

⁷⁴ Про затвердження Порядку виплати одноразової матеріальної допомоги особам, які постраждали від торгівлі людьми : Постанова Кабінету Міністрів України № 660 від 25.07.2012 р. *Урядовий кур'єр*. 2012. № 146.

здобутого злочинним шляхом, майна яке належить особі, яка вчинила кримінальне правопорушення⁷⁵.

Слід зауважити, що іще в 2005 р. Україною підписано Європейську конвенцію про відшкодування збитків жертвам насильницьких злочинів (1983 р.). Відповідно до ст. 2 даної Конвенції, у разі якщо відшкодування збитків не може бути забезпечено з інших джерел, держава повинна взяти на себе відповідне зобов'язання для наступних категорій: 1) для тих осіб, яким в результаті умисних насильницьких дій була нанесена серйозна втрата фізичного та психічного здоров'я; 2) для осіб, які знаходились на утриманні загиблих внаслідок такого злочину⁷⁶. Проте, до теперішнього часу дана Конвенція не ратифікована Україною, а тому положення цієї Конвенції не імplementовані у національне законодавство нашої держави.

Як зазначає В.С. Батиргарєєва, захист і допомога жертвам повинна полягати у розробці та вдосконаленні відповідного законодавства, спрямованого на відновлення порушеного статусу особи потерпілого; у наданні права на тимчасове проживання для виявлених жертв торгівлі людьми (так звана гуманітарна категорія неімміграційної візи); у створенні як на батьківщині, так і за кордоном реабілітаційних і кризових центрів (притулків) для людей, які стали жертвами торгівлі; у включенні потерпілих від торгівлі в різні соціальні програми всілякої допомоги⁷⁷.

Допомога та захист постраждалим від торгівлі людьми надаються у переважній більшості державними установами та

⁷⁵ Гордаш А. С. Основні напрями державної політики у сфері протидії торгівлі людьми в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. №4. 2023. С. 452.

⁷⁶ Європейська конвенція про відшкодування збитків жертвам насильницьких злочинів ETS № 116 від 24.11.1983. URL: https://zakon.cc/law/document/read/994_319 (дата звернення: 19.07.2023).

⁷⁷ Батиргарєєва В. С. Щодо сучасних рис явища торгівлі людьми в Україні та особливостей його запобігання. *Протидія незаконній міграції та торгівлі людьми* : матеріали Міжнар. наук.-практ. симпоз. (м. Івано-Франківськ, 16–17 березня 2018 р.). Івано-Франківськ : ПВНЗ «Університет короля Данила», 2018. С. 21–25.

неурядовими організаціями (громадськими організаціями, громадськими об'єднаннями, благодійними організаціями). Характерними ознаками неурядових організацій є добровільність об'єднання, вони не мають мети отримання прибутку, вони забезпечуються громадянами на громадських засадах. Допомога постраждалим може надаватись як окремо державними установами та неурядовими організаціями, так і спільно даними суб'єктами надання допомоги. Найбільш раціональним підходом є спільне надання допомоги як державними установами, так і неурядовими організаціями. Такий підхід є найбільш дієвим та ефективним, який сприятиме якнайшвидшому відновленню прав та інтересів постраждалої від торгівлі людьми особи.

Слід зазначити, що неурядові організації встановлюють більше жертв торгівлі людьми, ніж державні органи та установи. Відповідно допомогу і захист від неурядових організацій жертви торгівлі людьми отримують у значно більшій кількості випадків, аніж від державних установ. Так, до прикладу у 2021 році до відповідних державних органів було подано 96 заявок на встановлення статусу особи, яка постраждала від торгівлі людьми. В результаті офіційний статус особи, постраждалої від торгівлі людьми отримали 64 особи. У той же час у 2021 році представництвом Міжнародної організації з міграції встановлено та надано допомогу 1 010 постраждалим від торгівлі людьми⁷⁸. Така розбіжність між показниками виявлення постраждалих свідчить про високу латентність злочинів, пов'язаних із торгівлею людьми.

Різниця у зазначених показниках суттєва, що зумовлено відсутністю належної взаємодії між органами державної влади та іншими суб'єктами, які приймають участь у діяльності по протидії торгівлі людьми. Крім цього, дана обставина є ознакою низького рівня довіри постраждалих від торгівлі людьми до державних установ та організацій. Як результат, не всі постраждали від цього негативного

⁷⁸ Доповідь Державного Департаменту США про торгівлю людьми в Україні за 2022 рік. *Офіційний сайт Посольства США в Україні*. URL: <https://ua.usembassy.gov/uk/our-relationship-uk/official-reports-uk> (дата звернення: 19.07.2023)

явища можуть отримувати відповідні захист та допомогу від держави. Дану проблему слід розв'язувати шляхом створення єдиної статистичної бази даних щодо кількості та категорії осіб, які постраждали від торгівлі людьми. Необхідно удосконалювати механізм взаємодії між державними органами та неурядовими організаціями у напрямку протидії торгівлі людьми, зокрема в частині виявлення жертв торгівлі людьми та надання їм необхідної допомоги. Також державна політика у сфері протидії торгівлі людьми повинна бути спрямована на підвищення рівня довіри населення до правоохоронних органів та інших державних органів, які є суб'єктами протидії торгівлі людьми⁷⁹.

На даний час взаємодія між суб'єктами протидії торгівлі людьми здійснюється на підставі положень «Порядку взаємодії суб'єктів, які здійснюють заходи у сфері протидії торгівлі людьми», який затверджений Постановою Кабінету Міністрів України від 22.08.2012 № 783⁸⁰. Належне виконання вимог даного Порядку сприятиме дієвій допомозі і захисту прав та інтересів осіб, які постраждали від торгівлі людьми⁸¹.

Боротьба з торгівлею людьми є ще одним важливим напрямом протидії торгівлі людьми. Він передбачає впровадження системи заходів, спрямованих на виявлення злочину торгівлі людьми, осіб, які від цього постраждали, встановлення осіб – торгівців людьми та притягнення їх до відповідальності.

Боротьба з торгівлею людьми є невід'ємною складовою частиною діяльності правоохоронних органів у боротьбі зі

⁷⁹ Гордаш А. С. О основні напрями державної політики у сфері протидії торгівлі людьми в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 4. С. 452.

⁸⁰ Про затвердження порядку взаємодії суб'єктів, які здійснюють заходи у сфері протидії торгівлі людьми : Постанова Кабінету Міністрів України від 22.08.2012 р. № 783. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/783-2012-%D0%BF#Text> (дата звернення: 27.07.2023).

⁸¹ Гордаш А. С. Основні напрями державної політики у сфері протидії торгівлі людьми в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 4. С. 453.

злочинністю. Їх головними завданнями, відповідно до положень Закону України «Про протидію торгівлі людьми», є:

1) виявлення причин та передумов, що сприяють торгівлі людьми, та вжиття заходів щодо їх усунення;

2) забезпечення безпеки осіб, які визнані потерпілими від торгівлі людьми, свідків та інших осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві у справах щодо торгівлі людьми;

3) виявлення та розслідування злочинів, пов'язаних з торгівлею людьми;

4) притягнення до відповідальності, у тому числі кримінальної, осіб, причетних до торгівлі людьми;

5) забезпечення відновлення прав постраждалих від торгівлі людьми; б) інформування суб'єктів, які здійснюють заходи у сфері протидії торгівлі людьми, та громадськості щодо результатів діяльності у сфері боротьби з торгівлею людьми⁸².

Наступним важливим напрямом протидії торгівлі людьми є робота з постраждалими від торгівлі людьми та членами їх сімей. Одразу ж звернемо увагу на важливість розмежування термінів – особа, яка постраждала від торгівлі людьми, і особа, яка потерпіла від торгівлі людьми. Термін «потерпілий/потерпіла» є вживаним у юридичній практиці і стосується осіб, стосовно яких є підстави вважати, що вони потерпіли від злочину.

Особа визнається потерпілою від торгівлі людьми за фактом порушення правоохоронними органами кримінальної справи щодо торгівлі людьми. Для цього особі необхідно погодитись на співпрацю з правоохоронними органами щодо розкриття злочину торгівлі людьми. Однак, не всі особи, які опинились в ситуації торгівлі людьми, хочуть чи можуть звертатись до правоохоронних органів із заявами про злочин. Тим не менше це не має стати перешкодою для можливості отримання необхідних послуг. Тому для можливості

⁸² Соціально-педагогічні основи захисту прав людини, протидії торгівлі людьми та експлуатації дітей : навч.-метод. посіб. / за заг. ред. К. Б. Левченко, Л. Г. Ковальчук. 2-ге вид., доповн. і переробл. Київ : ТОВ «Агентство «Україна», 2016. С. 125.

отримання необхідної гарантованої допомоги з боку держави особа має отримати статус особи, яка постраждала від торгівлі людьми, що встановлюється Міністерством соціальної політики України. Іншими словами, будь-яка особа, потерпіла від торгівлі людьми, є постраждалою. Тоді як не кожна особа, що постраждала від торгівлі людьми, є потерпілою⁸³.

Надання допомоги та захисту особам, постраждалим від торгівлі людьми, у тому числі дітям, складається з таких видів послуг.

1. Підтримане проживання – надання місця для проживання; навчання, розвиток та підтримка навичок самостійного проживання; допомога в організації розпорядку дня; організація медичного патронажу; представництво інтересів; допомога в організації взаємодії з іншими фахівцями та службами; надання інформації з питань соціального захисту населення; допомога в отриманні безоплатної правової допомоги⁸⁴.

2. Паліативний/хоспісний догляд – спостереження за станом здоров'я; сприяння наданню медичних послуг; представництво інтересів; психологічна підтримка особи та членів сім'ї; надання інформації з питань соціального захисту населення; допомога в отриманні безоплатної правової допомоги.

3. Послуга з влаштування до сімейних форм виховання – підбір та навчання прийомних батьків, батьків-вихователів, опікунів/піклувальників; підготовка дитини до влаштування; консультивання сімей; соціальна підтримка сімей; захист майнових, житлових та інших прав дитини; сприяння навчанню та розвитку дитини; робота, спрямована на повернення дитини до біологічної

⁸³ Соціально-педагогічні основи захисту прав людини, протидії торгівлі людьми та експлуатації дітей : навч.-метод. посіб. / за заг. ред. К. Б. Левченко, Л. Г. Ковальчук. 2-ге вид., доповн. і переробл. Київ : ТОВ «Агентство «Україна», 2016. С. 127.

⁸⁴ Про затвердження Методичних рекомендацій щодо надання соціальних послуг особам, які постраждали від торгівлі людьми : Наказ Міністерства соціальної політики України від 19.07.2013 р. № 432. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0432739-13#Text>

родини; допомога у зміцненні/відновленні родинних та суспільно корисних зв'язків; врегулювання, припинення конфліктів у сім'ї; корекція психологічного стану та поведінки в повсякденному житті.

4. Послуга соціальної адаптації – допомога в аналізі життєвої ситуації, визначенні основних проблем, шляхів їх вирішення, складання плану виходу зі складної життєвої ситуації; залучення отримувача до вирішення власної складної життєвої ситуації; надання інформації з питань соціального захисту населення; навчання, формування та розвиток соціальних навичок, умінь, соціальної компетенції; представництво інтересів; корекція психологічного стану та поведінки в повсякденному житті; надання психологічної підтримки; допомога в оформленні документів; сприяння працевлаштуванню; допомога у зміцненні/відновленні родинних та суспільно корисних зв'язків; допомога в організації денної зайнятості та дозвілля⁸⁵.

5. Послуга соціальної інтеграції та реінтеграції – розвиток, формування та підтримка соціальних навичок; допомога в аналізі життєвої ситуації, визначенні основних проблем, шляхів їх вирішення, складання плану виходу зі складної життєвої ситуації; залучення отримувача до вирішення власної складної життєвої ситуації; надання інформації з питань соціального захисту населення; представництво інтересів; допомога в отриманні безоплатної правової допомоги; допомога в оформленні документів; допомога в отриманні реєстрації місця проживання/перебування; сприяння в отриманні житла, працевлаштуванні тощо; корекція психологічного стану та поведінки в повсякденному житті; надання психологічної підтримки; допомога у зміцненні/відновленні родинних та суспільно корисних зв'язків; послуги перекладу, вивчення державної мови; сприяння у встановленні зв'язків із національно-культурними організаціями співвітчизників.

⁸⁵ Про затвердження Методичних рекомендацій щодо надання соціальних послуг особам, які постраждали від торгівлі людьми : Наказ Міністерства соціальної політики України від 19.07.2013 р. № 432. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0432739-13#Text>

6. Послуга абілітації – сприяння наданню медичної допомоги; психологічна підтримка; консультування; представництво інтересів.

7. Послуга соціальної реабілітації – навчання, формування, розвиток та підтримка соціально-побутових навичок (самообслуговування, комунікації, позитивної поведінки, приготування їжі, користування грошима, орієнтування тощо); психологічна підтримка; організація дозвілля, спортивно-оздоровчої, технічної та художньої діяльності, працетерапії; арт-терапія; надання інформації з питань соціального захисту населення.

8. Послуга соціально-психологічної реабілітації – надання ліжко-місця з комунально-побутовими послугами; забезпечення твердим, м'яким інвентарем, одягом, взуттям, харчуванням; створення умов для здійснення санітарно-гігієнічних заходів, дотримання особистої гігієни; організація збереження особистих речей; проведення психологічного консультування та психологопедагогічної корекції з урахуванням індивідуальних потреб кожної дитини; створення умов для здобуття дітьми освіти з урахуванням рівня їх підготовки; здійснення трудової адаптації дітей з урахуванням їхніх інтересів та можливостей; надання безоплатної правової допомоги; представництво інтересів; розвиток, формування та підтримка соціальних навичок; допомога в аналізі життєвої ситуації, визначенні основних проблем, шляхів їх вирішення; організація отримання медичних послуг, медичного обстеження; робота, спрямована на повернення дитини до біологічної родини⁸⁶.

9. Надання притулку – надання ліжко-місця з комунально-побутовими послугами; забезпечення твердим, м'яким інвентарем, одягом, взуттям, харчуванням; створення умов для здійснення санітарно-гігієнічних заходів, дотримання особистої гігієни; сприяння у створенні умов для здобуття дітьми освіти з урахуванням рівня їх підготовки; організація збереження особистих речей; надання

⁸⁶ Соціально-педагогічні основи захисту прав людини, протидії торгівлі людьми та експлуатації дітей : навч.-метод. посіб. / за заг. ред. К. Б. Левченко, Л. Г. Ковальчук. 2-ге вид., доповн. і переробл. Київ : ТОВ «Агентство «Україна», 2016. С. 129.

інформації з питань соціального захисту населення; допомога в отриманні безоплатної правової допомоги; представництво інтересів; розвиток, формування та підтримка соціальних навичок; допомога в аналізі життєвої ситуації, визначенні основних проблем, шляхів їх вирішення; залучення отримувача до вирішення власної складної життєвої обставини; організація отримання медичних послуг, медичного обстеження; психологічне консультування; допомога в організації взаємодії з іншими фахівцями, службами⁸⁷.

Відповідно до Закону України „Про протидію торгівлі людьми» та постанови Кабінету Міністрів України від 22.08.2012 №783 „Про затвердження порядку взаємодії суб’єктів, які здійснюють заходи у сфері протидії торгівлі людьми» особи, які постраждали від торгівлі людьми, можуть бути розміщені в одному із таких закладів:

- центрі соціально-психологічної допомоги;
- соціальному центрі матері та дитини (надає допомогу жінкам на сьомому-дев’ятому місяці вагітності та матерям з дітьми віком від народження до 18 місяців, які опинилися в складних життєвих обставинах, що перешкоджають виконанню материнського обов’язку);
- соціальному гуртожитку для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування (надає допомогу дітям-сиротам та дітям, позбавленим батьківського піклування, віком від 15 до 18 років та особам із їх числа віком від 18 до 23 років, постраждалим від торгівлі людьми);
- центрі соціально-психологічної реабілітації дітей;
- притулку для дітей⁸⁸.

⁸⁷ Про затвердження Методичних рекомендацій щодо надання соціальних послуг особам, які постраждали від торгівлі людьми : Наказ Міністерства соціальної політики України від 19.07.2013 р. № 432. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0432739-13#Text>

⁸⁸ Про затвердження Методичних рекомендацій щодо надання соціальних послуг особам, які постраждали від торгівлі людьми : Наказ Міністерства соціальної політики України від 19.07.2013 р. № 432. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0432739-13#Text>

10. Кризове та екстрене втручання – психологічна допомога (консультування, підтримка, діагностика, консультування, корекція, психотерапія, реабілітація); надання інформації з питань соціального захисту населення; допомога в організації взаємодії з іншими фахівцями та службами; представництво інтересів, корекція сімейних стосунків; допомога в отриманні безоплатної правової допомоги; організація надання невідкладної медичної допомоги; організація надання притулку.

11. Консультування – допомога в аналізі життєвої ситуації, визначенні основних проблем, шляхів їх вирішення, складання плану виходу зі складної життєвої ситуації; психологічне консультування; сприяння в отриманні правової допомоги.

12. Представництво інтересів – ведення переговорів від імені отримувача соціальних послуг; допомога в оформленні або відновленні документів; сприяння в реєстрації місця проживання або перебування; допомога в розшуку рідних та близьких, відновленні родинних та соціальних зв'язків; сприяння в забезпеченні доступу до ресурсів і послуг за місцем проживання/перебування, встановленні зв'язків з іншими фахівцями, службами, організаціями, підприємствами, органами, закладами, установами тощо.

13. Посередництво (медіація) – допомога у врегулюванні конфліктів; ведення переговорів; опрацювання шляхів та умов розв'язання конфлікту.

14. Соціальна профілактика – організація навчання та просвіти; довідкові послуги; розроблення та розповсюдження рекламно-інформаційних матеріалів щодо надання соціальних послуг.

15. Соціальний супровід/патронаж – обстеження, оцінка потреб, визначення шляхів вирішення основних проблем; складання індивідуального плану соціального супроводу; залучення отримувача послуги до виконання індивідуального плану соціального супроводу; оцінка результатів виконання індивідуального плану соціального супроводу; регулярні зустрічі чи відвідування отримувача послуги з метою моніторингу виконання поставлених завдань; сприяння в отриманні інших послуг, організації взаємодії з іншими суб'єктами соціального супроводу; допомога в усвідомленні значення дій та/або

розвиток вміння керувати ними; навчання та розвиток навичок; психологічне консультування; психологічна підтримка⁸⁹.

Соціальний супровід при працевлаштуванні та на робочому місці – регулярні зустрічі з отримувачем послуги; відвідування на робочому місці; сприяння в адаптації особи до виконання робочих функцій, пристосуванні робочого місця для осіб з інвалідністю; сприяння у отриманні інших послуг, організації взаємодії з іншими суб'єктами соціального супроводу; навчання та розвиток трудових і соціальних навичок; психологічне консультування; психологічна підтримка⁹⁰.

У випадку, якщо постраждалими є іноземці та особи без громадянства, яким встановлено статус особи, що постраждала від торгівлі людьми на території України, то вони мають також право на безоплатне отримання послуг перекладача; тимчасове перебування в Україні строком до трьох місяців, який може бути продовжено у разі необхідності, зокрема, у зв'язку з їхньою участю як постраждалих або свідків у кримінальному процесі. У випадку якщо існують обґрунтовані підстави вважати, що життю, фізичному чи психічному здоров'ю або свободі та недоторканності особи, яка постраждала від торгівлі людьми, загрожуватиме небезпека у разі повернення її в країну походження, після завершення строку її перебування в Україні, в установленому порядку цій особі може бути подовжено статус особи, яка постраждала від торгівлі людьми, що є підставою для одержання дозволу на перебування на території України до припинення таких обставин.

Відповідно до статистики Міжнародна організація з міграції (МОМ), Представництво в Україні, та Ла Страда в Україні стали

⁸⁹ Про затвердження Методичних рекомендацій щодо надання соціальних послуг особам, які постраждали від торгівлі людьми : Наказ Міністерства соціальної політики України від 19.07.2013 р. № 432. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0432739-13#Text>

⁹⁰ Соціально-педагогічні основи захисту прав людини, протидії торгівлі людьми та експлуатації дітей : навч.-метод. посіб. / за заг. ред. К. Б. Левченко, Л. Г. Ковальчук. 2-ге вид., доповн. і переробл. Київ : ТОВ «Агентство «Україна», 2016. С. 129.

співочільницями Робочої групи з протидії торгівлі людьми, яку було створено з метою інтегрувати зусилля у цьому напрямку у загальний план заходів у сфері захисту під час війни в Україні. Нова група, що об'єднала агентства ООН, міжнародні та неурядові організації, розпочала роботу у травні під егідою Глобального Кластеру з питань захисту та його представництва в Україні.

Робоча група займатиметься аналізом тенденцій, прогалин та пріоритетів у сфері протидії торгівлі людьми, нарощуванням можливостей гуманітарних організацій, що потенційно контактують з людьми, які стикаються з ризиками або постраждали від торгівлі людьми, а також забезпечуватиме координацію зусиль партнерів для надання комплексної підтримки, орієнтованої на потреби постраждалих внаслідок торгівлі людьми.

20 травня Робоча група разом із Кластером з питань захисту оприлюднили заяву, визнаючи зростання ризиків торгівлі людьми через бойові дії, що тривають, скорочення можливостей безпечно виїхати з уражених територій, втрату людьми джерел прибутків, виснаження ресурсів, зменшення доступу до недорогого житла, втрату документів та розлучення родин. Робоча група закликала гуманітарні організації залишатися пильними та вжити ефективних заходів для запобігання та захисту, зокрема для забезпечення прав та найкращих інтересів дітей.

З 2000 року Представництво МОМ в Україні надало комплексну допомогу з реінтеграції понад 19 200 постраждалих внаслідок торгівлі людьми. Більше як 1 200 постраждалих від цього злочину отримали допомогу в рамках програми МОМ із розвитку малого бізнесу та заснували понад 500 мікропідприємств, створивши нові робочі місця. Ще 3 900 постраждалих від торгівлі людьми та уразливих мігрантів скористалися послугами Медичного реабілітаційного центру, що працює за підтримки МОМ і не має аналогів в Україні⁹¹.

⁹¹ МОМ стала співочільницею Робочої групи з протидії торгівлі людьми в Україні. URL: <https://ukraine.iom.int/uk/news/mom-stala-spivochilnytseyu-robochoyi-hrupy-z-protydyi-torhivli-lyudmy-v-ukrayini>

З початку війни MOM у тісній співпраці з мережею партнерських неурядових організацій в усіх регіонах України надає індивідуальну допомогу найбільш уразливим внутрішньо переміщеним особам (ВПО), постраждалим від конфлікту та громадянам третіх країн. За три місяці війни понад 8 500 осіб скористалися цією допомогою. Розширюючи зусилля у сфері запобігання торгівлі людьми, MOM розповсюдила близько 160 000 листівок про безпечну міграцію, запобігання торгівлі людьми та гендерне насильство в 14 областях України та у Молдові. За підтримки MOM Національна безкоштовна гаряча лінія з консультування мігрантів та протидії торгівлі 527 людьми надала майже 35 000 консультацій у відповідь на понад 8 000 дзвінків, отриманих з 24 лютого.

Також у партнерстві з Європейським Союзом MOM розпочала всеукраїнську інформаційно-просвітницьку кампанію щодо запобігання торгівлі людьми під час війни, розповсюджуючи інформаційні матеріали через національні ЗМІ, соціальні мережі та зовнішню рекламу⁹².

З впровадженням національного механізму взаємодії суб'єктів, які здійснюють заходи у сфері протидії торгівлі людьми, більш вагомю стала робота з надання допомоги постраждалим від торгівлі людьми місцевих державних адміністрацій, центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, дорадчих органів та мультидисциплінарних груп, до складу яких входять представники різних державних структур, що опікуються питаннями допомоги особам, які опинилися у складних життєвих обставинах⁹³.

⁹² MOM стала співочільницею Робочої групи з протидії торгівлі людьми в Україні. URL: <https://ukraine.iom.int/uk/news/mom-stala-spivochilnytseyu-robochoyi-hrupy-z-protydiyi-torhivli-lyudmy-v-ukrayini>

⁹³ Соціально-педагогічні основи захисту прав людини, протидії торгівлі людьми та експлуатації дітей : навч.-метод. посіб. / за заг. ред. К. Б. Левченко, Л. Г. Ковальчук. 2-ге вид., доповн. і переробл. Київ : ТОВ «Агентство «Україна», 2016. С. 130.

Розділ 3

ВИЯВЛЕННЯ ПОСТРАЖДАЛИХ ВІД ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ, ЗОКРЕМА ДІТЕЙ, ТА ОСОБЛИВОСТІ РОБОТИ З НИМИ

3.1. Виявлення постраждалих від торгівлі людьми, основні індикатори

Виявлення постраждалих від торгівлі людьми врегульовано законодавством України та має певні особливості. Міністерство освіти і науки України, його структурні підрозділи та відомчі заклади зазначені у Законі України «Про протидію торгівлі людьми» як суб'єкти взаємодії, а відтак – також долучаються до виявлення осіб, які ймовірно постраждали від торгівлі людьми, насамперед дітей⁹⁴.

Порядок взаємодії суб'єктів, які здійснюють заходи у сфері протидії торгівлі людьми, є механізмом взаємодії суб'єктів протидії торгівлі людьми з метою надання допомоги та захисту особам, постраждалим від торгівлі людьми.

Він впроваджений у багатьох країнах. На міжнародному рівні часто для цього вживають термін – національний механізм перенаправлення.

Національний механізм перенаправлення (НМП) визначають як структуру співробітництва, в межах якої державні органи та органи місцевого самоврядування виконують свої обов'язки щодо захисту та забезпечення дотримання прав осіб, які постраждали від торгівлі людьми, координуючи свої зусилля у стратегічному партнерстві із громадянським суспільством та іншими суб'єктами, які займаються наданням допомоги постраждалим від торгівлі людьми.

Структурними компонентами порядку взаємодії суб'єктів протидії торгівлі людьми є виявлення особи, постраждалої від

⁹⁴ Протидія торгівлі людьми в Україні: навчально-методичний посібник до спекурсу / авт.-упор. Е. Мручковська, Н. Пахом'юк, О. Кочерга ; за заг. ред. К. Левківського та ін. Київ : ВАІТЕ, 2017. С. 22.

торгівлі людьми; ідентифікація та проходження процедури встановлення статусу особи, постраждалої від торгівлі людьми; надання допомоги та захисту.

Виявлення особи, постраждалої від торгівлі людьми – з'ясування інформації, яка дає підстави вважати, що певна фізична особа постраждала від торгівлі людьми⁹⁵.

Статистика державних структур та неурядових (в тому числі міжнародних) організацій в Україні щодо кількості осіб, які стали жертвами торгівлі людьми, не є однаковою. Ці показники значною мірою різняться – в десятки разів. Причинами можуть бути:

- різні критерії та підходи до виявлення;
- рівень довіри та, як наслідок, взаємодії населення із владою (зокрема з правоохоронними органами) та неурядовими організаціями;
- професійні можливості (навички) виявлення відповідними органами та організаціями.

Якщо у першому та другому випадках це – чинники рівня національних стратегій, то в останньому – це чинник професійного рівня фахівця, що варіюється залежно від отриманих фахових знань та навичок під час різного виду навчання, самоосвіти тощо.

Отже, не володіючи відповідними знаннями про проблему торгівлі людьми, про ознаки цього злочину (індикатори), а також за відсутності навичок налагодження комунікативного зв'язку з особами, які ймовірно є постраждалими від торгівлі людьми, виявити таку особу практично неможливо.

Варто звернути увагу на те, що злочин торгівлі людьми є унікальним в тому аспекті, що в більшості випадків постраждала (потерпіла) особу треба виявляти, організовуючи цілий процес з відповідними умовами. Рівень самоідентифікації жертв цієї категорії злочинів (коли жертви усвідомлюють, що стосовно них учинено

⁹⁵ Соціально-педагогічні основи захисту прав людини, протидії торгівлі людьми та експлуатації дітей : навч.-метод. посіб. / за заг. ред. К. Б. Левченко, Л. Г. Ковальчук. 2-ге вид., доповн. і переробл. Київ : ТОВ «Агентство «Україна», 2016. С. 147.

злочин і вимагають захисту їхніх прав та свобод) є надзвичайно низьким. У випадках з дітьми, які постраждали від торгівлі людьми, це – поодинокі випадки. З огляду на вищезазначене виявлення осіб, які ймовірно стали жертвами злочину торгівлі людьми, становить неабияку важливість.

Виявлення таких осіб дасть можливість своєчасно:

- запобігти вчиненню злочину щодо цієї особи або групи інших осіб;
- отримати інформацію про торгівців людьми, способи і методи їх злочинних дій;
- врятувати осіб, які знаходяться під контролем злочинців;
- надати необхідний захист та допомогу особам, які зазнали знущань та експлуатації, отримали фізичні та психічні травми.

Поняття «виявлення особи, яка постраждала від торгівлі людьми» визначено статтею 1 Закону України «Про протидію торгівлі людьми». Йдеться про з'ясування інформації, яка дає підстави вважати, що певна фізична особа постраждала від торгівлі людьми.

У разі коли особа постраждала від торгівлі людьми за кордоном, вона може звернутися за допомогою до дипломатичних представництв та консульських установ України за кордоном. Звернутися особа, яка постраждала від торгівлі людьми, до консульської установи України може: особисто або зателефонувавши, передати інформацію через третю особу, гуманітарну, громадську організацію, офіційну установу або неурядову правозахисну організацію; передати звернення факсом чи поштою (у зверненні має бути зазначено прізвище, ім'я, по батькові, місце проживання громадянина, контактний телефон (факс), громадянство та викладено, за можливості детально, суть проблеми, звернення повинно бути підписано заявником із зазначенням дати); направити своє звернення електронним зв'язком на адресу консульства. При зверненні особи, яка постраждала від торгівлі людьми за кордоном, до дипломатичних представництв та консульських установ України, зазначена

інформація зі згоди постраждалої особи повідомляється до МВС України.

Ідентифікація та проходження процедури встановлення статусу особи, постраждалої від торгівлі людьми – комплекс заходів, під час яких уповноважена особа на підставі отриманої інформації та її аналізу порівнює елементи вчиненого щодо особи діяння з визначенням торгівлі людьми, оцінює ймовірність вчинення щодо особи такого діяння та робить висновок, що така особа є особою, яка постраждала від торгівлі людьми⁹⁶.

У світовій практиці також вживається термін «ідентифікація особи, яка постраждала від торгівлі людьми», тому вважаємо за необхідне зупинитися на його тлумаченні.

Ідентифікація – це комплекс заходів, під час яких уповноважена особа на підставі отриманої інформації та її аналізу порівнює елементи вчиненого щодо особи діяння з визначенням торгівлі людьми, оцінює ймовірність вчинення щодо особи такого діяння та доходить висновку, є така особа постраждалою від торгівлі людьми чи ні.

Ідентифікація – це розпізнання, співставлення фахівцем, який має певні знання та навички щодо виявлення суб'єктивних або об'єктивних ознак у особи, яка ймовірно постраждала від злочину торгівлі людьми.

Відповідно до законодавства України виявлення (ідентифікування) особи, яка постраждала від злочину торгівлі людьми, здійснює будь-який із суб'єктів взаємодії, до якого така особа звернеться за допомогою, або якому стане відоме про неї, зокрема:

- представники правоохоронних органів;
- медичні працівники (сімейні та дільничні лікарі, гінекологи, венерологи, педіатри, наркологи, інфекціоністи тощо);

⁹⁶ Соціально-педагогічні основи захисту прав людини, протидії торгівлі людьми та експлуатації дітей : навч.-метод. посіб. / за заг. ред. К. Б. Левченко, Л. Г. Ковальчук. 2-ге вид., доповн. і переробл. Київ : ТОВ «Агентство «Україна», 2016. С. 148.

- освітяни (шкільні психологи, вихователі, педагогі-організатори, соціальні педагоги, класні керівники та вчителі-предметники);

- представники соціальної сфери (фахівці служби у справах дітей, соціальний працівник або психолог притулку для дітей та представники освіти і науки, фахівці управління та відділів у справах сім'ї, молоді та спорту, центру для сім'ї, дітей та молоді, центрів зайнятості, фахівці управління праці та соціального захисту населення, соціальні працівники та працівники територіальних центрів соціального обслуговування (надання соціальних послуг), кризового центру, центру матері та дитини тощо);

- представники неурядових організацій, які цілеспрямовано працюють з такою категорією осіб та безпосередньо займаються реабілітацією, реінтеграцією, надають послуги та соціальний супровід особам, які постраждали від злочину торгівлі людьми.

Крім того, таку особу можуть ідентифікувати батьки, родичі, знайомі, сусіди, друзі, тобто близьке коло знайомих, рідних людей, які безпосередньо можуть помітити або відчувати певні зміни в поведінці людині. Особливо це стосується дітей (звісно, якщо батьки не залучені до ситуації торгівлі).

Слід зазначити, що під час виявлення (ідентифікації) осіб, які постраждали від торгівлі людьми, варто враховувати гендерні аспекти. Ситуації, в яких перебували постраждалі під час експлуатації, мають дуже руйнівний та інтимний характер, особливо якщо йдеться про сексуальну експлуатацію. На жаль, у законодавстві жодним чином не відображено цей аспект діяльності. Більш того, брак підготовлених фахівців обмежує право постраждалої особи у виборі фахівця відповідної статі, який буде проводити інтерв'ю, здійснювати заходи реабілітації тощо⁹⁷.

У більшості випадків виявлення (ідентифікація) постраждалої особи відбувається проактивним шляхом, тобто фахівцями

⁹⁷ Протидія торгівлі людьми в Україні : навч.-метод. посібник до спецкурсу / авт.-упор. Е. Мручковська, Н. Пахом'юк, О. Кочерга ; за заг. ред. К. Левківського та ін. Київ : ВАІТЕ, 2017. С. 23.

безпосередньо. Особи, які пережили ситуацію торгівлі людьми, вкрай нечасто звертаються самостійно за допомогою через особливий психоемоційний стан, а у випадку із дітьми – через втрачений рівень довіри до дорослих.

За оцінками міжнародних експертів, близько 65% жертв торгівлі людьми у світі так і залишаються не ідентифікованими⁹⁸.

Серед основних причин такого становища можна назвати:

- побоювання того, що друзі, близькі дізнаються про «ситуацію»;
- побоювання «чужих» дорослих;
- побоювання покарання за порушення законів країни, в якій перебуває(ла) особа (наприклад, нелегальний перетин кордону чи перевищений термін перебування в країні);
- побоювання помсти злочинців (цілком ймовірно, що злочинці або частина з них знаходяться на волі та можуть помститися жертві або її близьким);
- побоювання осуду з боку оточення та близьких;
- неусвідомлення свого становища;
- недовіра до державних структур;
- низька професійна готовність (або відсутність відповідних знань та навичок) держструктур до ідентифікації (постійна ротація кадрів, скорочення спричинили ситуацію, коли бракує навчених фахівців);
- відсутність єдиних чітких критеріїв, якими могли б керуватись фахівці в процесі виявлення та надання відповідного статусу (на законодавчому рівні такі критерії досі не встановлені)⁹⁹.

За українським законодавством, виявлення особи, яка постраждала від торгівлі людьми, – це з'ясування інформації, яка дає

⁹⁸ OSCE Special Monitoring Mission to Ukraine (closed). URL: <https://www.osce.org/special-monitoring-mission-to-ukraine-closed>

⁹⁹ Протидія торгівлі людьми в Україні : навч.-метод. посібник до спецкурсу / авт.-упор. Е. Мручовська, Н. Пахом'юк, О. Кочерга ; за заг. ред. К. Левківського та ін. Київ : ВАІТЕ, 2017. С. 24.

підстави вважати, що певна фізична особа постраждала від торгівлі людьми¹⁰⁰.

Щоб зрозуміти, чи є підстави вважати, що певна особа (дитина) стала жертвою торгівлі людьми, потрібно враховувати узагальнений багаторічний досвід діяльності організацій, що надають допомогу таким особам.

Характеризуючи особу, яка постраждала від торгівлі людьми, досить важко визначити чіткий та вичерпний перелік ознак для її виявлення. Кожна людина унікальна та індивідуальна, у кожній своїй характер та темперамент, попередній досвід спілкування з оточуючими; різними є умови проживання, релігійні переконання, моральні цінності, сімейний стан та стосунки в сім'ї тощо. І найголовніше – поняття норми у кожного різне. Є сім'ї, де жебракування або використання дитячої праці є нормою. Це може стосуватися випадків використання дітей у жебракуванні серед ромських груп населення, а також сімей з узалежненими особами, які примушують дітей жебракувати, щоб, наприклад, придбати чергову порцію алкоголю. Тому навряд чи хтось із них поскаржиться на те, що не ходив до школи або не грався з іншими дітьми, оскільки родич примушував цілими днями ходити по вокзалах чи кафе та просити гроші, які потім до копійчини доводилося віддавати.

Відповідно до затвердженого Порядку взаємодії суб'єктів, які здійснюють заходи у сфері протидії торгівлі людьми, на місцевому рівні голова місцевої держадміністрації визначає структурний підрозділ, відповідальний за проведення процедури встановлення статусу особи, яка постраждала від торгівлі людьми, та відповідальну посадову особу.

Обов'язковою її складовою є проведення місцевою державною адміністрацією *співбесіди* з особою, щодо якої розглядається питання про встановлення статусу особи, яка постраждала від торгівлі людьми, із заповненням опитувального листа. При проведенні співбесіди посадовою особою вживаються заходи щодо запобігання повторного

¹⁰⁰ Про протидію торгівлі людьми : Стаття 1 Закону України. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3739-17>

психологічного травмування особи. Під час проведення співбесіди посадова особа надає пояснення, що метою співбесіди є пошук оптимальних шляхів надання допомоги і захисту особі, яка постраждала від торгівлі людьми. У разі необхідності потрібно дати час обдумати відповідь особі, яка постраждала від торгівлі людьми, переконати її, що під час опитування не існує правильних або неправильних відповідей, запитання є стандартними і однаковими для всіх. За бажанням особи, яка вважає себе постраждалою від торгівлі людьми, під час проведення співбесіди можуть бути присутні члени її родини або інші особи. У разі неможливості проведення співбесіди з особою, яка вважає себе постраждалою від торгівлі людьми, через її хронічне психічне захворювання, тимчасовий розлад психічної діяльності, недоумство або інший хворобливий психічний стан опитувальний лист заповнюється посадовою особою на підставі особистих спостережень, показань свідків або інших даних. Посадова особа, яка проводить співбесіду, має оформити розписку про нерозголошення відомостей, які їй стали відомі під час проведення співбесіди.

Описуючи особу, яка постраждала/потерпіла від торгівлі людьми, неможливо вказати чіткий перелік індикаторів, які засвідчують даний факт. Зовнішній вигляд кожної людини залежить від низки факторів, рівня розвитку, статусу, культурного походження, моральних цінностей, релігійних переконань, сімейного стану (відносин в сім'ї, рівня довіри та розуміння), життєвого досвіду, наявного травматичного або негативного досвіду до потрапляння в ситуацію торгівлі людьми, ступеня важкості отриманих психологічних та фізичних травм під час експлуатації, терміну перебування в даній ситуації та ряду інших супроводжуючих обставин¹⁰¹.

Існують певні індикатори або ознаки, знаючи та розуміючи які набагато простіше відбувається процес виявлення осіб, які

¹⁰¹ Соціально-педагогічні основи захисту прав людини, протидії торгівлі людьми та експлуатації дітей : навч.-метод. посіб. / за заг. ред. К. Б. Левченко, Л. Г. Ковальчук. 2-ге вид., доповн. і переробл. Київ : ТОВ «Агентство «Україна», 2016. С. 149.

постраждали від торгівлі людьми. Розрізняють суб'єктивні (непрямі) та об'єктивні (прямі) ознаки торгівлі людьми.

Суб'єктивні (непрямі) ознаки – ті, що пов'язані із загальним описом «середньостатистичної» жертви торгівлі людьми та визначають її вік, стать, місце походження, зовнішній вигляд, психічний та фізичний стани, поведінкові реакції тощо.

Вони включають:

ЗОВНІШНІЙ ВИГЛЯД:

- неохайність;
- яскравий макіяж;
- втомлений вигляд;
- невідповідність одягу (сезону або ситуації)¹⁰².

ФІЗИЧНИЙ СТАН:

- наявність слідів фізичного насильства (синці, опіки, рубці);
- наявність травм (каліцтво);
- захворювання статевої системи (в т.ч. інфекції, що передаються статевим шляхом);
- алкогольна, наркотична, інша залежність.

ПСИХОЛОГІЧНИЙ СТАН:

- неможливість контролювати свої емоції;
- відсутність віри в себе;
- злість, ворожість;
- агресія;
- страх;
- почуття немотивованої тривоги;
- гнів;
- відчуття безпорадності;
- шок;
- розгубленість;
- провали в пам'яті;
- виражене почуття провини;

¹⁰² Протидія торгівлі людьми в Україні : навч.-метод. посібник до спецкурсу / авт.-упор. Е. Мручковська, Н. Пахом'юк, О. Кочерга ; за заг. ред. К. Левківського та ін. Київ : ВАІТЕ, 2017. С. 24.

- депресія;
- суїцидальні наміри.

ПОВЕДІНКОВІ РЕАКЦІЇ:

- плач;
- замкнутість;
- небажання говорити;
- уникання погляду;
- демонстративна поведінка;
- звинувачення інших або себе в тому, що сталося.

Фізичні наслідки експлуатації виявити нескладно, і зробити це можна досить швидко. Розлади психіки (посттравматичні стресові розлади), які виникають внаслідок тривалого психічного та фізичного насильства в процесі експлуатації, обмеження свободи пересування та зв'язку із рідними, близькими, зовнішнім світом можна виявити у жертви під час розмови, яка ґрунтується на довірі.

На жаль, відомо багато випадків коли постраждалих б'ють, з них знущаються, на їх тілі часто можна побачити опіки від цигарок та рубці від порізів. Експлуататори, завдаючи фізичної шкоди, намагаються морально «зламати» людину, підкорити та примусити виконувати все, що їй накажуть. Примушуючи вживати алкогольні напої та наркотичні речовини, експлуататори таким чином також зменшують опір особи, роблять її залежною. У жінок, які потрапили до сексуальної експлуатації, практично не існує можливості використовувати засоби контрацепції та отримати консультацію лікарягінеколога, і, як наслідок, майже в усіх постраждалих є захворювання статевої системи.

Об'єктивні (прямі) ознаки – ґрунтуються на співставленні подій, про які стало відомо, із трьома складовими злочину торгівлі людьми: дії, способи та мета. Їх зміст та характеристика наводяться в Законі України «Про протидію торгівлі людьми»:

Дії	ВЕРБУВАННЯ, ПЕРЕМІЩЕННЯ, ПЕРЕХОВУВАННЯ, ПЕРЕДАЧА АБО ОДЕРЖАННЯ ЛЮДИНИ;
СПОСОБИ	ВИКОРИСТАННЯ ОБМАНУ, ШАХРАЙСТВА, ШАНТАЖУ, УРАЗЛИВОГО СТАНУ, ЗАСТОСУВАННЯ ЧИ ПОГРОЗИ ЗАСТОСУВАННЯ НАСИЛЬСТВА, ВИКОРИСТАННЯ СЛУЖБОВОГО СТАНОВИЩА АБО МАТЕРІАЛЬНОЇ ЧИ ІНШОЇ ЗАЛЕЖНОСТІ ВІД ІНШОЇ ОСОБИ ТОЩО;
МЕТА	ЕКСПЛУАТАЦІЯ.

Також до прямих ознак належать купівля-продаж людини та інша незаконна угода щодо людини (міна, користування, позика тощо). Окремо важливо виділити таку об'єктивну (пряму) ознаку торгівлі людьми, як насильство. Ним є застосування (або погроза застосування) сили як вияву своєї волі стосовно інших.

Міністерство соціальної політики України затвердило критерії (індикатори) для виявлення особи, яка постраждала від торгівлі людьми (див. таблицю). Нижче наведені основні індикатори, за якими можна ідентифікувати постраждалу дитину.

Основні індикатори, за якими можна ідентифікувати постраждалу дитину

Прямі (об'єктивні) ознаки

Купівля-продаж дитини.

Інша незаконна угода (дарування, міна, надання у безоплатне користування, передача у рахунок погашення боргу).

Вербування, переміщення, переховування, передача або одержання з метою експлуатації, згідно із Законом України «Про протидію торгівлі людьми» та Кримінальним кодексом України.

Непрямі (суб'єктивні) ознаки

Фізичний стан

– синці, шрами, рани, сліди від стискання пальцями, сліди від ударів предметами (ременем, палицею), сліди від опіків (наприклад, цигарок або запальнички), переломи кісток, вивихи, ушкодження внутрішніх органів, захворювання, що передаються статевим шляхом, головні болі, соматичні захворювання, тики, енурез, енкопрез, заїкання, порушення сну, алкогольна, наркотична залежність.

Психологічний стан

– затримка розвитку, апатія, агресія, байдужість, істерія, загальмованість, замкнутість, страх, тривога, гнів, депресія, надмірна пасивність, низька самооцінка, почуття провини, сорому, нічні жахіття, спроби самогубства

Поведінкові реакції

– відмова розмовляти, смоктання пальців, розгойдування, кусання нігтів або намагання вкусити, словесні образи, бажання заподіяти шкоду собі або іншим, бажання кудись бігти, ексцентрична поведінка, зміни в поведінці

Зовнішній вигляд

– неохайність, одяг не за сезоном, яскравий макіяж, втомлений вигляд.

Особа, яка вважає себе постраждалою від торгівлі людьми, подає за місцем перебування до місцевої держадміністрації заяву про встановлення статусу (далі – заява) за формою, затвердженою Мінсоцполітики¹⁰³.

Іноземець або особа без громадянства, що не володіє українською або російською мовою, заповнює заяву з перекладачем.

Для встановлення статусу дитині, яка постраждала від торгівлі людьми, заява подається до місцевої держадміністрації її законним представником або особою, якій стало відомо про таку дитину.

Заяви реєструються відповідальною посадовою особою структурного підрозділу місцевої держадміністрації у відповідному паперовому або електронному журналі за формою, затвердженою Мінсоцполітики, а особам, які їх подали, повідомляється про можливість одержання допомоги та її види.

Голова місцевої держадміністрації визначає структурний підрозділ, відповідальний за проведення процедури встановлення

¹⁰³ Про затвердження Порядку встановлення статусу особи, яка постраждала від торгівлі людьми : Постанова Кабінету Міністрів України від 23 травня 2012 р. № 417. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/417-2012-%D0%BF#Text> Із змінами, внесеними згідно з Постановами КМ № 531 від 26.05.2021 }

статусу (далі - структурний підрозділ), та відповідальну посадову особу (далі - посадова особа) згідно з розподілом функціональних обов'язків. У разі звернення для встановлення статусу особи, яка є цивільним позивачем у кримінальному провадженні, або особи, яка постраждала від торгівлі людьми на території іншої держави, що підтверджено результатами розслідування відповідних органів такої держави, заява зазначеної особи приймається без проведення співбесіди посадовою особою.

Іноземцеві або особі без громадянства у разі подання заяви до місцевої держадміністрації видається протягом двох робочих днів довідка про звернення для встановлення статусу за формою згідно з додатком І, яка є підставою для звернення до територіальних органів або підрозділів ДМС для реєстрації.

Посадова особа проводить протягом трьох робочих днів з дати подання заяви співбесіду з особою, яка вважає себе постраждалою від торгівлі людьми, та заповнює опитувальний лист, намагаючися запобігти повторній віктимізації та психологічному травмуванню особи.

За бажанням особи, яка вважає себе постраждалою від торгівлі людьми, під час проведення співбесіди можуть бути присутні члени її родини або інші особи¹⁰⁴.

У разі проведення співбесіди із законним представником дитини, яка постраждала від торгівлі людьми і розлучена із сім'єю, або недієздатної особи, яка вважає себе постраждалою від торгівлі людьми, до співбесіди залучається перекладач (у разі потреби), психолог чи педагогічний працівник та адвокат, про що робиться відмітка в опитувальному листі.

У разі неможливості проведення співбесіди з особою, яка вважає себе постраждалою від торгівлі людьми, через її хронічне психічне

¹⁰⁴ Про затвердження Порядку встановлення статусу особи, яка постраждала від торгівлі людьми : Постанова Кабінету Міністрів України від 23 травня 2012 р. № 417. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/417-2012-%D0%BF#Text> Із змінами, внесеними згідно з Постановами КМ № 531 від 26.05.2021 }

захворювання, тимчасовий розлад психічної діяльності, недоумство або інший хворобливий психічний стан чи малолітство опитувальний лист заповнюється посадовою особою на підставі особистих спостережень, показань свідків або інших даних.

Посадова особа, яка проводить співбесіду, оформляє розписку про нерозголошення відомостей, які їй стали відомі під час проведення співбесіди, за формою, затвердженою Мінсоцполітики.

8. Після проведення співбесіди особа, яка вважає себе постраждалою від торгівлі людьми, ознайомлюється з опитувальним листом та підписує його. У разі незгоди із змістом опитувального листа така особа має право надати свої зауваження в письмовому вигляді.

Після проведення співбесіди законний представник дитини, яка постраждала від торгівлі людьми і розлучена із сім'єю, або недієздатної особи, яка вважає себе постраждалою від торгівлі людьми, перекладач (у разі його присутності), психолог чи педагогічний працівник та адвокат ознайомлюються з опитувальним листом та підписують його. У разі незгоди із змістом опитувального листа зазначені особи мають право надати свої зауваження в письмовому вигляді.

У разі коли особа, яка вважає себе постраждалою від торгівлі людьми, в заяві зазначила про потребу в наданні їй притулку, медичної, психологічної та іншої допомоги, місцева держадміністрація, а також суб'єкти, які здійснюють заходи у сфері протидії торгівлі людьми та безпосередньо виявили таку особу під час виконання своїх функціональних обов'язків, невідкладно здійснюють заходи щодо забезпечення надання такій особі притулку, медичної, психологічної та іншої допомоги.

На підставі інформації, отриманої під час проведення співбесіди, посадова особа оформляє протягом двох робочих днів облікову картку особи, яка вважає себе постраждалою від торгівлі людьми, за формою, затвердженою Мінсоцполітики. Без проведення співбесіди оформляється облікова картка особи, зазначеної у пункті 5 Порядку.

Структурний підрозділ залучає суб'єктів, які здійснюють заходи у сфері протидії торгівлі людьми, до проведення у семиденний строк перевірки інформації, зазначеної в опитувальному листі, щодо її достовірності (далі – перевірка).

Місцева держадміністрація протягом двох робочих днів з дня завершення перевірки подає до Нацсоцслужби такі документи:

- 1) копію заяви;
- 2) копію документа, що посвідчує особу, яка вважає себе постраждалою від торгівлі людьми, або особу, зазначену у пункті 5 цього Порядку;
- 3) копію заповненого опитувального листа;
- 4) копію облікової картки особи, яка вважає себе постраждалою від торгівлі людьми, або особи, зазначеної у пункті 5 цього Порядку;
- 5) копію заяви особи, яка вважає себе постраждалою від торгівлі людьми, до правоохоронних органів про захист своїх прав та інтересів (у разі звернення) або копію повідомлення (заяви) посадової особи до правоохоронних органів про виявлений факт торгівлі людьми;
- 6) копію зауважень особи, яка вважає себе постраждалою від торгівлі людьми, чи законного представника дитини, яка постраждала від торгівлі людьми і розлучена із сім'єю, або недієздатної особи, яка вважає себе постраждалою від торгівлі людьми, перекладача, психолога чи педагогічного працівника та адвоката до змісту опитувального листа (у разі наявності);
- 7) інші документи та матеріали щодо наявності підстав для встановлення статусу (копії проїзних документів, витяг з Єдиного реєстру досудових розслідувань, довідку про перетин державного кордону, медичні висновки тощо).

Отримання даних місцевою держадміністрацією шляхом електронної інформаційної взаємодії з іншими державними органами, органами місцевого самоврядування, підприємствами, установами або організаціями, які володіють інформацією, необхідною для надання послуги, здійснюється з моменту забезпечення технічної можливості такої взаємодії.

Документи, зазначені вище цього Порядку, розглядаються Нацсоцслужбою протягом п'яти робочих днів від дати їх реєстрації.

Відповідно до рішення, прийнятого за результатами розгляду документів, Нацсоцслужба надсилає місцевій держадміністрації лист із повідомленням про встановлення/відмову у встановленні статусу або продовження/відмову у продовженні строку дії статусу особи, яка постраждала від торгівлі людьми¹⁰⁵.

14. Підставами для встановлення статусу є:

1) укладення незаконної угоди щодо особи, яка вважає себе постраждалою від торгівлі людьми;

2) вербування, переміщення, переховування, передача або одержання особи, яка вважає себе постраждалою від торгівлі людьми, з метою експлуатації, у тому числі сексуальної, шляхом обману, шахрайства, шантажу, її уразливого стану або застосування чи погрозою застосування насильства з використанням службового становища або матеріальної чи іншої залежності від іншої особи;

3) документи та матеріали, що зібрані під час проведення перевірки і підтверджують можливість встановлення статусу.

Підставами для відмови у встановленні статусу є:

1) невідповідність інформації, наданої особою, яка вважає себе постраждалою від торгівлі людьми, та інформації, зібраної під час проведення перевірки;

2) ненадання на розгляд Нацсоцслужби повного пакету документів, зазначених у підпунктах 1-7 пункту 12 Порядку.

У разі встановлення статусу особі, яка вважає себе постраждалою від торгівлі людьми, або особі, зазначеній у пункті 5 Порядку, посадова особа протягом п'яти робочих днів з дня надходження листа Нацсоцслужби видає такій особі довідку про встановлення статусу.

¹⁰⁵ Про затвердження Порядку встановлення статусу особи, яка постраждала від торгівлі людьми : Постанова Кабінету Міністрів України від 23 травня 2012 р. № 417. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/417-2012-%D0%BF#Text> (із змінами, внесеними згідно з Постановами КМ № 531 від 26.05.2021).

Після отримання іноземцем або особою без громадянства довідки про встановлення статусу довідка про звернення для встановлення статусу втрачає чинність.

Довідка про встановлення статусу реєструється у відповідному журналі за формою, затвердженою Мінсоцполітики. Особа, якій встановлено статус та яка отримала відповідну довідку, має право на одержання одноразової матеріальної допомоги у встановленому законодавством порядку.

Статус надається строком до двох років та може бути продовжений за рішенням Нацсоцслужби не більш як на один рік з дати закінчення такого строку. Для продовження зазначеного строку місцева держадміністрація подає до Нацсоцслужби відповідне письмове обґрунтування. У разі прийняття рішення про продовження такого строку до довідки про встановлення статусу вносяться відповідні відомості.

У разі прийняття рішення про відмову у встановленні статусу місцева держадміністрація протягом п'яти робочих днів повідомляє особу, яка вважає себе постраждалою від торгівлі людьми, про його прийняття. Таке рішення може бути оскаржене у судовому порядку.

Документи, разом з копією листа Нацсоцслужби про встановлення або відмову у встановленні статусу зберігаються Нацсоцслужбою та місцевою держадміністрацією протягом п'яти років з дати закінчення строку, встановленого відповідно до пункту 20 цього Порядку.

Нацсоцслужба на основі відомостей, викладених в Опитувальному листі щодо встановлення статусу особи, яка постраждала від торгівлі людьми, веде облік осіб, яким встановлено статус/відмовлено у встановленні статусу або продовжено строк дії статусу/відмовлено у продовженні строку дії статусу, в електронному вигляді за формою, затвердженою Мінсоцполітики.

Позбавлення статусу здійснюється у разі його встановлення на підставі поданих завідомо неправдивих відомостей або недійсних документів, що мали істотне значення для його встановлення.

У такому випадку особа, яку позбавлено статусу, відшкодовує виплачену їй одноразову матеріальну допомогу та всі витрати, пов'язані з наданням їй послуг¹⁰⁶.

Розголошення суб'єктами, які здійснюють заходи у сфері протидії торгівлі людьми, відомостей про особу, яка постраждала від торгівлі людьми, здійснюється у випадках, визначених законом¹⁰⁷.

Надання допомоги та захисту постраждалим від торгівлі людьми передбачає вжиття комплексу заходів, необхідних для відновлення стану, функцій та прав особи.

Центр соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді після звернення постраждалої особи за направленням відповідального підрозділу забезпечує надання особі необхідних послуг згідно вимог стандартів та порядку здійснення соціального супроводу проводить протягом 5 робочих днів **оцінку потреб** постраждалої особи. При здійсненні оцінки потреб враховується вік, стать, стан здоров'я, рівень освіти або досвід роботи осіб, які постраждали від торгівлі людьми.

Оцінка потреб постраждалої особи – іноземця або особи без громадянства та надання їй необхідних послуг здійснюється із залученням, у разі необхідності, перекладача. Перекладачами можуть залучати викладачів іноземних мов навчальних закладів, студентів, представників іноземних общин, посольств або консульств іноземних держав, представників громадських організацій тощо.

З урахуванням результатів проведеної оцінки потреб протягом десяти робочих днів центр соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді складає **план реабілітації постраждалої особи**. У плані

¹⁰⁶ Про затвердження Порядку встановлення статусу особи, яка постраждала від торгівлі людьми : Постанова Кабінету Міністрів України від 23 травня 2012 р. № 417. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/417-2012-%D0%BF#Text> (із змінами, внесеними згідно з Постановами КМ № 531 від 26.05.2021).

¹⁰⁷ Про затвердження Порядку встановлення статусу особи, яка постраждала від торгівлі людьми : Постанова Кабінету Міністрів України від 23 травня 2012 р. № 417. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/417-2012-%D0%BF#Text> (із змінами, внесеними згідно з Постановами КМ № 531 від 26.05.2021).

реабілітації зазначається перелік послуг, що надаються суб'єктами відповідно до їх компетенції з метою відновлення фізичного та психологічного стану постраждалої особи та її соціальної адаптації. План реабілітації складається на строк, що необхідний для його виконання з урахуванням індивідуальних потреб постраждалої особи і не може перевищувати строк дії статусу особи, яка постраждала від торгівлі людьми.

Після складання плану реабілітації центр соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді ініціює протягом семи робочих днів проведення засідання дорадчого органу з питань соціальної роботи з сім'ями в складних життєвих обставинах (або іншого дорадчого органу), до складу якого обов'язково входять суб'єкти, які здійснюють заходи у сфері протидії торгівлі людьми, та посадова особа відповідального підрозділу, на якому план реабілітації узгоджується суб'єктами та затверджується. Постраждала особа або її законний представник ознайомлюється з планом реабілітації та підписує його.

Суб'єкти забезпечують виконання плану реабілітації, в тому числі із залученням підприємств, установ та організацій, які належать до сфери їх управління, громадських організацій. Послуги особам надаються відповідно до стандарту надання соціальних послуг особам, які постраждали від торгівлі людьми.

Під час виконання плану реабілітації необхідно обов'язково передбачити можливість внесення змін до нього за участю особи, яка постраждала від торгівлі людьми, а також щоквартальний моніторинг ефективності його виконання¹⁰⁸.

Після встановлення статусу, особа, яка постраждала від торгівлі людьми, має право на отримання *одноразової матеріальної допомоги* у порядку, визначеному постановою Кабінету Міністрів України від 25 липня 2012 р. № 660 «Про затвердження Порядку виплати одноразової матеріальної допомоги особам, які постраждали

¹⁰⁸ Соціально-педагогічні основи захисту прав людини, протидії торгівлі людьми та експлуатації дітей : навч.-метод. посіб. / за заг. ред. К. Б. Левченко, Л. Г. Ковальчук. 2-ге вид., доповн. і переробл. Київ : ТОВ «Агентство «Україна», 2016. С. 154.

від торгівлі людьми»¹⁰⁹. Виплата матеріальної допомоги здійснюється органами соціального захисту населення одноразово у розмірі прожиткового мінімуму для відповідної категорії осіб (діти до шести років, діти від шести до вісімнадцяти років, працездатні особи та особи, які втратили працездатність), установленого на момент звернення особи за матеріальною допомогою. Матеріальна допомога виплачується особі не пізніше одного місяця з дня її звернення до органу соціального захисту населення у межах коштів, передбачених державним бюджетом на такі цілі.

Виконання плану реабілітації припиняється у разі:

- 1) завершення строку його виконання;
- 2) його дострокового виконання;
- 3) письмової відмови постраждалої особи або її законного представника від отримання необхідної допомоги;
- 4) систематичного (більш як два випадки) невиконання постраждалою особою без поважних причин заходів, передбачених відповідним планом;
- 5) смерті постраждалої особи¹¹⁰.

У разі коли постраждала особа змінила місце проживання, відповідальний підрозділ за згодою такої особи або її законного представника повідомляє протягом п'яти робочих днів про неї відповідну місцеву держадміністрацію за місцем проживання або перебування (якщо воно відоме) та передає план реабілітації для завершення його виконання.

Після завершення виконання плану реабілітації особа, яка постраждала від торгівлі людьми, в обов'язковому порядку

¹⁰⁹ Про затвердження Порядку виплати одноразової матеріальної допомоги особам, які постраждали від торгівлі людьми : Постанова Кабінету Міністрів України від 25 липня 2012 р. № 660. <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/660-2012-%D0%BF>

¹¹⁰ Соціально-педагогічні основи захисту прав людини, протидії торгівлі людьми та експлуатації дітей : навч.-метод. посіб. / за заг. ред. К. Б. Левченко, Л. Г. Ковальчук. 2-ге вид., доповн. і переробл. Київ : ТОВ «Агентство «Україна», 2016. С. 154.

інформується про способи соціальної підтримки, якими вона може скористатися в майбутньому.

За потреби робота з особою, яка постраждала від торгівлі людьми, продовжується і після завершення виконання плану реабілітації шляхом здійснення її соціального обслуговування (надання, за необхідності, відповідних соціальних послуг).

3.2. Травма та пов'язані з нею потреби жертв, проблеми постраждалих від торгівлі людьми

Травмою є переживання суттєвої суперечності між загрозливою ситуацією та здатністю людини самостійно впоратися з нею, яка супроводжується почуттям безпорадності та беззахисності, у результаті чого особа перестає розуміти себе та оточуючих¹¹¹. Травматичними подіями можуть бути стихійні лиха, серйозні нещасні випадки, фізичний чи сексуальний напад, зґвалтування, пограбування, розбій, насилля при свідках, тортури, ув'язнення, погрози заподіяння шкоди особі або її близьким, побутове та фізичне насилля, психологічне примушення та жорстокість, тяжкі хвороби, жорстоке поводження та інші обставини, які можуть спричинити гостре почуття страху, небезпеки для життя тощо¹¹².

Хоч кожен випадок роботи з постраждалими від торгівлі людьми є унікальним, а їхні індивідуальні потреби безпосередньо залежать від віку, статі, виду, умов та тривалості експлуатації, гендерних особливостей, тим не менш можна виділити ряд загальних базових людських потреб¹¹³.

¹¹¹ Визначення запропоноване проф. Фішером, див. Fischer, Gottfried und Riedesser, Peter: Lehrbuch der Psychotraumatologie. I.Aufl. München: Verlag Ernst Reinhard, UTB, 1998.

¹¹² Навчальний посібник у сфері протидії торгівлі людьми для суддів та прокурорів. Ознайомчі матеріали для держав-членів ЄС, асоційованих членів і держав-кандидатів на вступ. Міжнародний центр розвитку міграційної політики. 2006. С. 45.

¹¹³ Протидія торгівлі людьми в Україні : навч.-метод. посібник до спецкурсу / авт.-упор. Е. Мручковська, Н. Пахом'юк, О. Кочерга ; за заг. ред. К. Левківського та ін. Київ : ВАІТЕ, 2017. С. 30.

Ієрархічна піраміда потреб (за А. Маслоу)

До переліку потреб можна віднести й специфічні потреби у:

- вирішенні першочергових проблем (одяг, їжа, безпечне житло);
- відновленні фізичного здоров'я;
- розвитку та формуванні нових соціальних навичок, підвищенні рівня самостійності;
- корекції психологічного стану та поведінки в повсякденному житті;
- зміцненні / відновленні родинних, інших соціальних зв'язків;
- аналізі життєвої ситуації, визначенні основних проблем, шляхів їх вирішення, складанні плану виходу зі складної життєвої ситуації;
- отриманні інформації щодо своїх прав та можливостей їх забезпечення;
- відновленні та захисті своїх прав та інтересів;
- оформленні документів, отриманні реєстрації місця проживання / перебування;
- влаштуванні у безпечне місце для тимчасового перебування;
- здобутті загальної або професійної освіти для можливості подальшого влаштування в житті, отримання роботи;
- працевлаштуванні.

Враховуючи те, що досвід пережитого жінками, чоловіками та дітьми в умовах торгівлі людьми зазвичай різниться, при здійсненні роботи з ними необхідно враховувати особливості їхніх потреб та інтересів. За чинним законодавством, у процесі надання статусу особі, яка постраждала від торгівлі людьми, Центр соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді проводять оцінку потреб дитини¹¹⁴.

Потреби дітей, які постраждали від торгівлі людьми:

- потреба у наданні медичної допомоги;
- як правило, діти, які перебували у ситуації торгівлі людьми, не отримують належної медичної допомоги. Під час обстеження та діагностики, крім тілесних ушкоджень, лікарі діагностують захворювання шкіри, інфекції, що передаються статевим шляхом, захворювання кишковошлункового тракту, гепатит тощо.

Для дитини вкрай важливо відчувати себе захищеною. У неї повинен бути дах над головою і безпечне місце перебування. Потреба в притулку передбачає розміщення дитини у спеціалізованому закладі. Якщо в силу різних обставин постраждала дитина не може бути влаштована до такого закладу, відповідальний підрозділ держадміністрації може залучити до співпраці громадські або міжнародні організації, які спроможні це зробити.

У статті 17 Закону України «Про протидію торгівлі людьми» зазначено, що до закладів, що надають допомогу дітям, які постраждали від торгівлі людьми, належать центри соціально-психологічної реабілітації та притулки для дітей, умови перебування та надання послуг в яких регулюються положеннями про зазначені заклади.

Під час роботи з дітьми, які постраждали від торгівлі людьми, слід брати до уваги те, в якому стані вони знаходяться¹¹⁵;

- потреба у психологічній допомозі;

¹¹⁴ Протидія торгівлі людьми в Україні : навч.-метод. посібник до спецкурсу / авт.-упор. Е. Мручковська, Н. Пахом'юк, О. Кочерга ; за заг. ред. К. Левківського та ін. Київ : ВАІТЕ, 2017. С. 30.

¹¹⁵ Протидія торгівлі людьми в Україні : навч.-метод. посібник до спецкурсу / авт.-упор. Е. Мручковська, Н. Пахом'юк, О. Кочерга ; за заг. ред. К. Левківського та ін. Київ : ВАІТЕ, 2017. С. 31.

- потреба у правовому захисті;
- потреба у наданні соціальних послуг.

Зазвичай у них:

- нестабільний емоційний стан; вони не спроможні контролювати свої емоції;
- ознаки реакцій на стрес (психологічні та психічні розлади, в тому числі посттравматичний стресовий розлад (ПТСР);
- відсутність віри в себе («чому це сталося саме зі мною»);
- злість, ворожість (до всіх, без причини);
- агресія (до всіх, за те, що не допомогли, не захистили);
- аутоагресія (агресія, спрямована на себе, за те, що сталося);
- страх, почуття тривоги (побоювання, що знайдуть експлуататори, що дізнаються родичі, друзі, знайомі, побоювання захворіти);
- відчуття безпорадності («не можу визначитись зі своїм життям, потребами»);
- шок (неможливість плакати, висловити емоції);
- розгубленість («я не знаю, що робити, як діяти»);
- провали в пам'яті (важко відтворити події минулого, пригадати час, місце, пору року, коли відбувалися певні події);
- виражене почуття провини («мені дуже шкода, у всьому винна(нен) я сама (сам)»);
- депресія (виявляється в почутті своєї малозначності і нездатності до дій. Притаманна бездіяльність, занурення у власний світ, апатія, байдужість, пригнічений настрій тощо);
- психосоматичні розлади («блукаючі болі», шлунково-кишкові розлади, головний біль, біль у спині, животі, здригання, тремтіння кінцівок);
- суїцидальні наміри (сигнал *sos* – «мені потрібна ваша увага, розуміння, підтримка, я не можу впоратися сама, мені потрібен вихід із ситуації...»).

Для того, щоб краще та ефективніше працювати з постраждалою дитиною та визначити, яку допомогу слід надавати першочергово, потрібно знайти індивідуальний підхід до неї. Це

можливо тільки в тому випадку, коли відомо та зрозуміло, що саме відчуває та в якому стані знаходиться дитина, яка опинилась в такій ситуації. Треба пам'ятати, що у багатьох випадках батьки, рідні або близькі особи можуть бути причетними до ситуації торгівлі дитиною. Якщо дитина і надалі перебуває з ними, то насамперед варто подбати про її безпеку, а потім уже з'ясувати всі обставини¹¹⁶.

Відповідно до рекомендацій, які ґрунтуються на конкретних фактах, стабілізація психічного стану особи має найвищий, перший пріоритет і повинна включати:

- створення фізично і емоційно безпечного середовища для жертви;
- організацію системи психо-соціальної підтримки;
- контактування з терапевтом, який спеціалізується на лікуванні ПТСС;
- надання жертві інформації для усвідомлення природи травми і післятравматичних наслідків, а також способів боротьби з ними.

Стабілізація психічного стану особи.

Відчуття фізичної безпеки залежить від усвідомлення того, що травма не повториться. Це означає, що необхідно вжити активних заходів, щоб забезпечити травмованих пацієнтів як фізично, так і емоційно безпечним середовищем⁵⁸. У випадках торгівлі людьми це потребує наявності:

- притулків для потерпілих від злочину торгівлі людьми;
- програм захисту свідків потерпілих від злочину;
- консультаційних центрів для жертв торгівлі людьми;
- хорошої координації підтримки жертв; співпраці на різних рівнях (неурядових організацій, правоохоронних органів, прокурорів, уряду та ін.).

¹¹⁶ Протидія торгівлі людьми в Україні : навч.-метод. посібник до спецкурсу / авт.-упор. Е. Мручковська, Н. Пахом'юк, О. Кочерга ; за заг. ред. К. Левківського та ін. Київ : ВАІТЕ, 2017. С. 32.

Під час фази стабілізації важливим є приведення жертви у такий стан, коли вона зможе відновити контроль над емоціями, що її переповнюють, та над патологічними захисними

Реакціями

Стосовно кримінального переслідування і допиту, потреба у стабілізації психічного стану передбачає:

- правоохоронним і судовим органам необхідно враховувати можливі наслідки, пов'язані із травматичним досвідом;
- потребу у психологічній підтримці під час допиту (потенційні подразники);
- потребу у психологічній підтримці під час очної ставки із правопорушником під час судового розгляду (потенційний подразник);
- пояснення процедур, які очікуються під час судового розгляду, покращить жертвам відчуття контролю.

Ці фундаментальні принципи стабілізації і лікування також застосовуються до жертв, які страждають від складного ПТСС¹¹⁷.

3.3. Моральні принципи та етичні засади роботи з постраждалими від торгівлі людьми

У роботі з дитиною, яка постраждала від торгівлі людьми, слід дотримуватись загальних засад роботи із дітьми.

- Діяти в інтересах дитини із дотриманням її прав відповідно до положень Конвенції Організації Об'єднаних Націй про права дитини.
- Враховувати якнайкраще інтереси дитини при вирішенні поставлених завдань.
- Не допускати дискримінації відносно дитини. Її статус постраждалої від торгівлі людьми у жодному разі не повинен ставати тавром і впливати на подальше життя та розвиток її особистості.

¹¹⁷ Навчальний посібник у сфері протидії торгівлі людьми для суддів та прокурорів. Ознайомчі матеріали для держав-членів ЄС, асоційованих членів і держав-кандидатів на вступ. Міжнародний центр розвитку міграційної політики. 2006. С. 50.

– Поважати думку дитини. Насамперед, думка дитини повинна враховуватися відповідно до її віку, а також ступеня її зрілості та інтересів. Кожна думка має обов'язково братися до уваги при вирішенні питань, які стосуються подальших умов життя дитини.

– Забезпечувати захист. Діти цієї категорії повинні знаходитися в безпечному місці й бути захищеними¹¹⁸.

Разом із тим існують спеціальні морально-етичні принципи роботи із постраждалими від торгівлі людьми, рекомендовані

ВООЗ стосовно дотримання етики та гарантування безпеки при проведенні інтерв'ю з жінками, які постраждали внаслідок торгівлі людьми, що можуть також використовуватися в роботі із дітьми:

1. НЕ ЗАШКОДЬ	У кожній ситуації поведіться з жінкою так, начебто їй можна завдати надзвичайної шкоди, поки не впевнитесь у протилежному. Не проводьте інтерв'ю, яке погіршить становище жінки в коротко- та довгостроковій перспективі.
2. ЗНАЙТЕ СВІЙ ПРЕДМЕТ ТА ПРАВИЛЬНО ОЦІНЮЙТЕ РИЗИКИ	Перед проведенням інтерв'ю дізнайтеся, з якими ризиками пов'язана торгівля людьми в кожному конкретному випадку.
3. ПІДГОТУЙТЕ ІНФОРМАЦІЮ ПРО ОРГАНІЗАЦІЇ, ЯКІ НАДАЮТЬ ДОПОМОГУ, НЕ ДАВАЙТЕ НЕЗДІЙСНЕНИХ ОБІЦЬЯНОК	Будьте готові надати інформацію рідною мовою жінки та місцевою мовою (якщо вони відрізняються) про відповідні юридичні, медичні служби, притулки, служби соціальної підтримки, безпеки та допомоги із направленням у відповідні служби в разі виникнення прохання.
4. ВИБЕРІТЬ ТА НАЛЕЖНО ПІДГОТУЙТЕ ПЕРЕКЛАДАЧІВ І КОЛЕГ	Зважте ризики та вигоди, пов'язані з найманням перекладачів, колег та інших працівників, і розробіть відповідні методи відсіювання та підготовки.

¹¹⁸ Протидія торгівлі людьми в Україні : навч.-метод. посібник до спецкурсу / авт.-упор. Е. Мручковська, Н. Пахом'юк, О. Кочерга ; за заг. ред. К. Левківського та ін. Київ : ВАІТЕ, 2017. С. 34.

<p>5. ЗАБЕЗПЕЧТЕ АНОНІМНІСТЬ І КОНФІДЕНЦІЙНІСТЬ</p>	<p>Тримайте в таємниці особу респондента та дотримуйтеся конфіденційності протягом всього інтерв'ю: від моменту встановлення контакту до обнародування подробиць його випадку.</p>
<p>6. ДОМОЖІТЬСЯ ЗГОДИ, ЯКА ҐРУНТУЄТЬСЯ НА РОЗУМІННІ ПРАВ РЕСПОНДЕНТА</p>	<p>Пересвідчіться в тому, що кожен респондент чітко розуміє зміст і мету інтерв'ю, те, як використовуватиметься інформація. Респондент має право не відповідати на запитання, право в будь-який момент припинити інтерв'ю і право накладити обмеження на використання інформації.</p>
<p>7. ПОСТАВТЕСЯ З ПОВАГОЮ ДО ТОГО, ЯК КОЖНА ЖІНКА ОЦІНЮЄ СВОЄ СТАНОВИЩЕ ТА РИЗИК ЩОДО ВЛАСНОЇ БЕЗПЕКИ</p>	<p>Визнайте, що кожна жінку турбуватимуть різні питання, й що її бачення може відрізнятись від того, як ці питання можуть оцінювати інші.</p>
<p>8. СТЕРЕЖІТЬСЯ ПОВТОРНО ТРАВМУВАТИ ЖІНКУ</p>	<p>Не ставте запитання, спрямовані на отримання емоційних відповідей. Будьте готові відреагувати на страждання жінки та наголосити на її сильних сторонах.</p>
<p>9. БУДЬТЕ ГОТОВІ ДО НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЙ</p>	<p>Будьте готові відреагувати на те, що жінка повідомить вам про небезпеку, яка їй загрожує.</p>
<p>10. НАЛЕЖНО ВИКОРИСТОВУЙТЕ ЗІБРАНУ ІНФОРМАЦІЮ</p>	<p>Використовуйте інформацію з користю для жінок та з метою сприяння розробленню відповідної політики й заходів втручання стосовно жінок, які постраждали внаслідок торгівлі людьми.</p>

Статус потерпілих від торгівлі людьми визначається міжнародними конвенціями та протоколами, а також законодавчими актами кожної конкретної країни. Таким чином, права, які мають потерпілі від торгівлі людьми, та, відповідно, допомога, яку вони можуть отримати від держави перебування, походження і транзиту, можуть суттєво відрізнятись. Однак майже в кожній країні діють міжнародні та місцеві організації, що надають допомогу постраждалим незалежно від державної політики та офіційно визначеного статусу – неурядові організації та притулки, благодійні фонди та установи, церкви. Як урядові, так і неурядові організації

мають забезпечувати такі фундаментальні права потерпілих від торгівлі людьми:

- право на фізичну безпеку після визволення із ситуації торгівлі людьми;
- право на повагу та неупереджене ставлення;
- право на вчасне отримання правдивої інформації зрозумілою для потерпілого мовою щодо його/її статусу та можливостей отримання допомоги;
- право на отримання необхідної допомоги, включаючи медичну, психологічну, матеріальну;
- право на захист особистої інформації та недоторканність приватного життя;
- право на участь у кримінальному розслідуванні та отриманні компенсації заподіяної шкоди.

Дуже важливо усвідомлювати, що згідно з міжнародними нормами, потерпілий/потерпіла має право на отримання допомоги незалежно від того, співпрацює він/вона чи ні з правоохоронними органами у кримінальному переслідуванні злочинців.

Країни, на території яких відбувається експлуатація, часто надають потерпілим дозвіл на тимчасове або постійне проживання, дозвіл на роботу. Держави, звідки походять потерпілі, надають допомогу щодо безкоштовного відновлення документів та добровільного повернення на батьківщину.

Якщо закони будь-якої країни не включають окремих положень, що стосуються саме прав потерпілих від торгівлі людьми, то така держава під час роботи з потерпілими від торгівлі людьми керується загальними принципами поведінки з потерпілими від будь-якого злочину, передбаченими законодавством кожної окремої країни.

Включення в національне законодавство норм та положень про права потерпілих від торгівлі людьми є кращою практикою, якої повинні дотримуватися держави для забезпечення належного захисту та допомоги потерпілим від торгівлі людьми.

Окрім прав, визначених у Загальній декларації прав людини, потерпілі від торгівлі людьми мають специфічні права. До таких слід

віднести: права потерпілого, права як свідка, право на захист, право на відшкодування завданих збитків¹¹⁹.

Права особи, визнаної потерпілою від торгівлі людьми

Права:

– *давати показання у справі* (тобто розповідати про все, що відомо про обставини справи, а також про все те, що потерпілій особі здається важливим для встановлення істини);

– *надавати докази* (тобто надавати слідчому всі документи, речі, а також будь-що інше, що може підтвердити слова потерпілої особи);

– *подавати клопотання на ім'я слідчого, особи, що провадить дізнання, суду* (тобто усні або письмові прохання до слідчого, особи, що провадить дізнання, суду щодо задоволення тих чи інших законних інтересів – залучення перекладача, заміна слідчого);

– *подавати скарги на дії особи, яка провадить дізнання* (тобто слідчого, якщо той порушує права, ставиться упереджено, кричить на потерпілу особу, погрожує, змушує говорити те, чого насправді не було, або в інший спосіб ставить під загрозу ефективність розслідування. Потерпіла особа може подавати скарги до вищого органу, тобто до прокуратури або суду. Їх подають у довільній формі);

– *подавати клопотання про гарантування безпеки* (тобто прохання про захист, якщо потерпіла особа вважає, що її життя, здоров'я, майно або життя та здоров'я близьких у небезпеці);

– *користуватися рідною мовою* (у разі необхідності потерпілій особі мають забезпечити перекладача за кошти держави);

– *ознайомлюватися з усіма матеріалами справи після завершення досудового розслідування*¹²⁰;

¹¹⁹ Грищенко С. В. Протидія торгівлі людьми : навч. посібник. Чернігів : Видавець Лозовий В. М., 2015. С. 124.

¹²⁰ Грищенко С. В. Протидія торгівлі людьми : навч. посібник. Чернігів : Видавець Лозовий В. М., 2015. С. 124.

– під час судового розгляду особисто або через свого представника підтримувати обвинувачення (тобто, якщо прокурор відмовиться від обвинувачення, вважаючи, що в діях підсудного немає складу злочину, потерпіла особа має право наполягати на продовженні судового розгляду);

– брати участь у судових дебатах, висловлювати свою думку з приводу міри покарання підсудного.

Права та обов'язки потерпілих від торгівлі людьми в ролі свідків

Права:

– давати свідчення рідною або іншою мовою, якою особа вільно володіє, і користуватися послугами перекладача (як правило, слідство та суд в Україні провадять українською мовою. Але якщо особа не розуміє української мови або не говорить нею, то вона може подати клопотання, тобто попросити слідчого чи суддю призначити перекладача за кошти держави);

– заявляти відвід перекладачеві (тобто попросити, щоб перекладача замінили, якщо він, наприклад, неправильно перекладає висловлювання потерпілої особи);

– знати, у зв'язку з чим і у якій справі допитують потерпілу особу (тобто з чим пов'язана інформація, яку слідству необхідно отримати від потерпілої особи, що, власне, сталося і з ким. Це має пояснити слідчий);

– власноруч викладати свої показання у протоколі допиту (тобто взяти у слідчого аркуш паперу та ручку й описати в довільній формі всі відомі факти у справі);

– користуватися нотатками й документами, даючи свідчення, в тих випадках, коли вони стосуються будь-яких розрахунків та інших даних, які особі важко запам'ятати;

– відмовитися давати показання щодо себе, членів своєї сім'ї та близьких родичів (тобто якщо є певна інформація у справі, яка, на думку потерпілої особи, може зашкодити їй або її близьким родичам і

яка стосується їх чи потерпілої особи безпосередньо, вона може відмовитися повідомляти її);

– ознайомлюватися з протоколом допиту та клопотати про внесення до нього змін, доповнень і зауважень, власноруч робити такі доповнення й зауваження;

– подавати скарги прокуророві на дії дізнавача або слідчого (якщо вони порушували права потерпілої особи, кричали на неї, ображали її);

– відшкодувати витрати, пов'язані з викликом для надання свідчень (ідеться про витрати на дорогу, проживання, якщо особі доводиться їхати в інше місто. За потерпілою особою зберігається середньомісячна заробітна плата або відшкодовуються збитки за відрив від занять. Такі витрати має відшкодувати орган дізнання, слідства або суд, залежно від того, хто викликав потерпілу особу)¹²¹.

Обов'язки:

– з'явитися в зазначені місце та час, які призначив слідчий;

– дати правдиві свідчення про відомі обставини у справі.

Окрім специфічних прав потерпілих від торгівлі людьми та їхніх прав як свідків, зазначені особи мають право на притулок у країні, де виявлено злочин, право на забезпечення житлом, право на надання невідкладної медичної та психологічної допомоги, право на консультації щодо своїх прав та обов'язків, право на гарантування безпеки та право на відшкодування завданих збитків. При цьому всі витрати бере на себе держава.

Принципи надання допомоги потерпілим від торгівлі людьми

Виділяють дві різні парадигми надання допомоги потерпілим від торгівлі людьми особам: позитивістська, яка орієнтується на видимі речі, які можна довести (це те, чим займаються суд, міліція, прокуратура, лікарі); шлях герменевтики: на основі спілкування визначається ступінь травматизації особи (цим шляхом надається

¹²¹ Грищенко С. В. Протидія торгівлі людьми : навч. посібник. Чернівці : Видавець Лозовий В. М., 2015. С. 125.

психотерапевтична, соціальна допомога та забезпечується реінтеграція потерпілої особи).

Принципи надання допомоги потерпілим від торгівлі людьми базуються на загальних правах людини та положеннях Протоколу про запобігання і припинення торгівлі людьми, особливо жінками і дітьми, та покарання за неї (Палермський Протокол), що доповнює Конвенцію ООН проти транснаціональної організованої злочинності.

Принципи надання допомоги потерпілим від торгівлі людьми

1. Дотримання та захист прав людини.
2. Поінформована згода.
3. Недискримінація.
4. Конфіденційність і право на таємницю.
5. Самовизначення та участь.
6. Індивідуальний підхід до надання допомоги.
7. Усвідомлення континуум-догляду.
8. Справедливий розподіл ресурсів.
9. Найкращі інтереси дитини¹²².

Базовими принципами надання допомоги потерпілим від торгівлі людьми є такі:

1. *Дотримання та захист прав людини.* Оскільки торгівля людьми за своєю суттю означає порушення численних прав людини та часто призводить до подальшого порушення прав потерпілих від торгівлі людьми, допомога та захист мають бути спрямовані, передусім, на відновлення прав людини й унеможливлення наступних їх порушень.

2. *Поінформована згода.* Усі етапи надання допомоги потерпілій від торгівлі людьми особі мають передбачати повну та поінформовану згоду. Від моменту ініціювання надання послуг особі до моменту її повної ре соціалізації обов'язковим для організацій, які надають допомогу, є пояснення відповідних кроків і дій потерпілій

¹²² Грищенко С. В. Протидія торгівлі людьми : навч. посібник. Чернівці : Видавець Лозовий В. М., 2015. С. 126.

особі у доступній для неї формі перед отриманням згоди на відповідні дії. Така згода може надаватися потерпілою особою в письмовій формі.

Якщо потерпілою є дитина, то, відповідно до Конвенції ООН про права дитини, вона також має бути поінформована про можливі дії щодо неї у доступній формі та висловити свої погляди.

3. *Недискримінація.* Організації, що працюють у сфері протидії торгівлі людьми та надання допомоги потерпілим, мусять куруватися офіційно задокументованою політикою недискримінації. Персонал має надати допомогу потерпілим, не дискримінуючи їх за статтю, сексуальною орієнтацією, віком, фізичними можливостями, кольором шкіри, соціальним статусом, расою, релігійною приналежністю, мовою, політичними поглядами чи за будь-якими іншими ознаками. Недискримінація вимагається й від організацій-партнерів, до яких перенаправляється особа.

4. *Конфіденційність і право на таємницю.* Будь-яка комунікація з потерпілою особою передбачає конфіденційність отриманої інформації. Конфіденційність включає, але не обмежується, такі аспекти: інформація, надана потерпілою особою; інформація, надана про особу медичними та іншими установами й організаціями; інформація про статус потерпілої особи. Жодна інформація про потерпілу особу не може бути розголошена без її згоди, крім випадків, коли це загрожує життю чи безпеці інших. Щодо дітей, то тут конфіденційність теж зберігається, але в окремих випадках інформація може надаватися батькам, якщо це виходить з «найкращих інтересів дитини» відповідно до Конвенції ООН про права дитини.

5. *Самовизначення та участь.* Члени організації, яка надає допомогу потерпілій від торгівлі людьми особі, мають залучати саму потерпілу особу до процесу прийняття рішень щодо власного життя. Такий підхід допоможе особі відчутти відповідальність за власне життя та прийняті рішення.

6. *Індивідуальний підхід до надання допомоги.* Незважаючи на те, що потерпілі від торгівлі людьми особи мають багато спільного у

своєму досвіді, соціальні працівники та члени мультидисциплінарної команди мусять зважати на індивідуальність кожного, включаючи особистісні, культурні, гендерні та вікові відмінності. Також до уваги має братися відмінність досвіду до, після та під час ситуації торгівлі людьми. Такі особливості мають визначати індивідуалізований підхід при наданні допомоги.

7. *Усвідомлення континуум-догляду.* Послуги, що надаються організацією, мусять бути частиною цілісного, холістичного підходу, який визначає континуум-догляд (цілісний і послідовний спектр послуг) відповідно до фізичних, психологічних та соціальних характеристик. Для цього організації мають тісно співпрацювати між собою, забезпечуючи надання всього спектру послуг відповідно до потреб окремої особи.

8. *Справедливий розподіл ресурсів.*

Організації повинні розподіляти всі послуги, матеріали та ресурси відповідно до потреб потерпілих, Соціальні працівники повинні володіти переліком державних, недержавних та міжнародних організацій, які можуть допомогти потерпілим відповідно до наявних ресурсів.

9. *Найкращі інтереси дитини.* Усю роботу з потерпілою від торгівлі людьми дитиною слід проводити виходячи з найкращих інтересів дитини¹²³.

Окрім базових принципів надання допомоги потерпілим від торгівлі людьми, існують специфічні етичні вимоги. У роботі з потерпілими від торгівлі людьми соціальні працівники мають керуватися, насамперед, професійним етичним кодексом, цінностями соціальної роботи, нормативно-правовою базою. Окремо виділяються специфічні етичні принципи для означеної роботи.

Працюючи з особами, які потерпіли від торгівлі людьми, потрібно, перш за все, уникати слів-ярликів, зокрема самого слова «жертва». Це може додатково травмувати клієнта. Можна використовувати юридичний термін «потерпілий». На кожному особу,

¹²³ Грищенко С. В. Протидія торгівлі людьми : навч. посібник. Чернівці : Видавець Лозовий В. М., 2015. С. 127.

потерпілу/ого від торгівлі людьми, необхідно, насамперед, дивитися як на людину, що страждає та погребує допомоги.

Зрозуміло, що для надання професійної допомоги потрібно, аби фахівці державних і недержавних структур, які надають допомогу потерпілим, були підготовлені до надання допомоги цій особливій групі клієнтів, не завдавали додаткового травмування та здійснювали справді ефективну реінтеграційну роботу. Для цього фахівці мають орієнтуватися у гендерних питаннях, розуміти психологічний стан особи, яка вижила після торгівлі людьми, та мати спеціальні знання для надання професійної дієвої допомоги цій групі осіб. Важливо, щоб ці спеціалісти уникали міфів та стереотипів, що побутують у суспільстві стосовно осіб, яких використовували в секс-бізнесі та на примусових роботах.

Етичні принципи в роботі з потерпілими від торгівлі людьми

1. Не нашкодити.
2. Гарантування безпеки, захисту та комфорту.
3. Гарантування анонімності.
4. Гарантування конфіденційності.
5. Надання інформації.
6. Запит на поінформовану згоду.
7. Постановка запитань у чутливій та послідовній формі.
8. Активне слухання та зворотний зв'язок.
9. Спостереження за невербальною поведінкою клієнта для розуміння того, чи хоче клієнт зупинити розмову чи процедуру.
10. Усвідомлення власних установок та упереджень соціальним працівником.
11. Довіра. Неупереджене ставлення.
12. Збереження професіоналізму разом із повагою та співчуттям. Дотримання професійних меж.
13. Переконання в тому, що потерпілі контролюють власне тіло та комунікацію.

14. Переконавання потерпілих, що їх не звинуватять у тому, що сталося.

15. Інформування потерпілих про їхнє право на судову експертизу та її результати.

16. Інформування потерпілої особи про право отримати копії всіх медичних записів.

17. Нагадування потерпілим про їхні сильні сторони.

18. Надання пояснень¹²⁴.

У роботі з потерпілими необхідно суворо дотримуватися принципу конфіденційності. Коли потерпілу особу запевняють у конфіденційності, це створює в неї відчуття довіри, безпеки та захисту.

Під час роботи з потерпілими збереження її особистої таємниці також має вирішальне значення. Кожна служба та організація мають визначитися, яка саме інформація в роботі з потерпілими є конфіденційною. Принципи конфіденційності мають бути визначені письмово у вигляді документа, й усі, хто працює з клієнтами, постраждалими від торгівлі людьми, мають їх знати й дотримуватися.

Необхідні також правила для письмового документування випадків, які гарантували б тільки службовий доступ до цієї інформації. Усна чи письмова інформація, отримана від потерпілих, може обговорюватися тільки з фахівцями, які працюють з особою.

Направляючи потерпілих до інших інстанцій, не можна передавати інформацію про особу без її згоди. Якщо потерпіла особа дає згоду на інтерв'ю, необхідно разом з нею обміркувати, яким чином буде використана її інформація і чи не буде завдано їй шкоди.

Розголошення інформації перед громадськістю небажане, навіть коли є згода особи. Краще розповідати про узагальнені проблеми осіб, які вижили після торгівлі людьми, та стежити, щоб розголошені дані не призвели до ідентифікації осіб. У будь-якому разі, коли розкривається конфіденційна інформація про потерпілу особу, навіть за її згодою, необхідно допомогти клієнтам усвідомити для себе

¹²⁴ Грищенко С. В. Протидія торгівлі людьми : навч. посібник. Чернівці : Видавець Лозовий В. М., 2015. С. 129.

наслідки цього. У виняткових випадках необхідно відкрити конфіденційну інформацію. У такому разі потрібно обговорити це з потерпілими та попередити про можливі наслідки. Необхідність розкриття конфіденційної інформації може виникнути, коли існує високий ризик самогубства або загрози для життя потерпілої особи¹²⁵.

Алгоритм надання допомоги потерпілим від торгівлі людьми

Ефективне надання допомоги потерпілим від торгівлі людьми передбачає організацію такої допомоги на міжнаціональному рівні. Існує чотири можливі варіанти, що визначають подальшу роботу з потерпілими в країнах призначення чи транзиту:

– потерпілу особу добровільно було направлено до організації, яка надає відповідні послуги з повернення додому, іншої організації (наприклад, поліції чи неурядових організацій-партнерів);

– особу було направлено в організацію примусово або таке направлення було зроблено за участю родичів чи близьких потерпілої особи або її клієнта;

– потерпілу особу було повернено додому іншою організацією (державною чи недержавною), що обумовлює надання послуг організацією, до якої потрапила особа, лише в країнах транзиту й походження;

– потерпіла особа просить притулку у країні призначення чи транзиту.

У перших трьох випадках допомога організацій у країнах призначення чи транзиту має забезпечувати організацію добровільного повернення додому, допомогу перед від'їздом, а також планувати реінтеграцію, включаючи медичну, психологічну допомогу, незалежне консультування. Цей план реінтеграції вже буде проводитися організацією в країні походження потерпілої особи.

В останньому випадку організація, що надає послуги з повернення, має зв'язатися з відповідними установами своєї країни з

¹²⁵ Грищенко С. В. Протидія торгівлі людьми : навч. посібник. Чернівці : Видавець Лозовий В.М., 2015. С. 130.

метою планування роботи з такою особою, визначення причин її небажання повернутися додому, подолати страх перед поверненням додому¹²⁶.

3.4. Особливості надання допомоги дітям, які постраждали від торгівлі людьми

Робота із дітьми, які постраждали від торгівлі людьми, порівняно з дорослими особами за своєю специфікою є набагато складнішою через ряд особливостей¹²⁷.

Життя та здоров'я дітей знаходиться у постійній небезпеці, оскільки їх організм ще перебуває на стадії росту та формування.

Діти, які були змушені надавати сексуальні послуги, більше наражаються на небезпеку бути зараженими різними інфекційними захворюваннями, що передаються статевим шляхом, ніж дорослі.

Вживання алкоголю, наркотичних засобів, одурманюючих або психотропних речовин може призвести до затримки психологічного та фізичного розвитку та до загострення різного роду захворювань.

Діти, які постраждали від торгівлі людьми, були позбавлені можливості отримувати освіту, у тому числі таку, яка спрямована на розвиток життєвих навичок, що сприяють здоровому способу життя, відповідальному ставленню до нього, та уникнення ризикованих форм поведінки.

Діти постійно залежать від дорослих, які надають їм їжу, місце перебування та інші можливості виживання. У них не сформовано розуміння відповідальності за свої слова та дії¹²⁸.

¹²⁶ Грищенко С. В. Протидія торгівлі людьми : навч.й посібник. Чернівці : Видавець Лозовий В. М., 2015. С. 131.

¹²⁷ Протидія торгівлі людьми в Україні : навч.-метод. посібник до спецкурсу / авт.-упор. Е. Мручковська, Н. Пахом'юк, О. Кочерга ; за заг. ред. К. Левківського та ін. Київ : ВАІТЕ, 2017. С. 34.

¹²⁸ Протидія торгівлі людьми в Україні : навч.-метод. посібник до спецкурсу / авт.-упор. Е. Мручковська, Н. Пахом'юк, О. Кочерга ; за заг. ред. К. Левківського та ін. Київ : ВАІТЕ, 2017. С. 34.

Практично всі діти (крім випадків продажу дітей у віці немовляти) переживають травму у процесі експлуатації та жорстокого поводження з ними. Термін «травма» прийшов з грецької й означає «розрив шкіри», «розлом тілесного покриву». З. Фрейд використав це поняття у метафоричному значенні для того, щоб наголосити, що свідомість теж може бути поранена певними подіями. Власне суть травми становить собою пригнічення, адже травма вражає звичне мислення та поведінку, обмежує здатність мислити раціонально та діяти розумно. Постраждала особа потребує допомоги з тим, щоб відновити втрачену рівновагу. Травматичні події є незвичайними не тому, що вони відбуваються зрідка, а скоріш тому, що вони порушують звичне пристосування людини до життя. Під ними розуміють загрозу життю людини або недоторканності її тіла, або ж близьке особисте зіткнення з насильством та смертю. Вони зіштовхують людину з крайнощами безсилля та страху і пробуджують катастрофічні реакції у відповідь.

Торгівля людьми, експлуатація – це травматичні події, які стають причиною психічної травми для особи і, як наслідок, призводять до виникнення посттравматичного стресового розладу (ПТСР).

Травматична подія – це екстремальна ситуація або повторення ситуації надзвичайної інтенсивності, якій людина не має сил або можливості чинити опір (наприклад, сексуальне насильство, сексуальна експлуатація).

Психотравма – це психічний стан, душевне потрясіння, викликане зовнішніми подіями.

Посттравматичний стресовий розлад (ПТСР) – це реакція на травматичний стрес, що може викликати психічні порушення у людини. Це – стан, коли людина не в змозі припинити болючі спогади про пережиті жахливі події. ПТСР може бути як у дорослих, так і у дітей. ПТСР є захворюванням психіки, та фахівці діагностують його за класифікаторами МКБ10 та DSMIVR.

Серед багатьох описаних симптомів основними є:

– «флешбек» (*flashback* – погляд в минуле). В пам'яті людини несподівано з'являються жахливі сцени, пов'язані з травматичною подією. Ці спогади можуть відбуватися як в нічних жахах, так і наяву й можуть бути настільки потужними, що людина нібито продовжує перебувати в тій ситуації. Поведінка особи може бути схожою на ту, що мала місце під час екстремальної ситуації;

– емоційна відчуженість. Дуже часто люди з ПТСР віддаляються від інших, не мають бажання говорити про травматичні події. Вони позбавлені сил, емоційно виснажені. Вони уникають місць, подій, людей, які пов'язані з травмуючими подіями.

Також для такого стану притаманні труднощі з концентрацією уваги, неможливість зосередитися, проблеми зі сном тощо. У людей з ПТСР спостерігається більш високий ризик алкоголізму та наркоманії, більше проблем у спілкуванні та адаптації¹²⁹.

Після встановлення статусу дитини, яка постраждала від торгівлі людьми, посадова особа відповідального підрозділу роз'яснює їй та її законному представнику у зрозумілій для дитини формі її права та обов'язки, інформує про можливість продовження отримання медичної, психологічної, соціальної, правової та іншої необхідної допомоги; тимчасового розміщення в центрі соціально-психологічної реабілітації дітей або в притулку для дітей; відшкодування моральної та матеріальної шкоди за рахунок осіб, які її заподіяли, у порядку, встановленому Цивільним кодексом України (служби у справах дітей, у разі необхідності, представляють інтереси дитини в суді); можливості отримання одноразової матеріальної допомоги; допомоги у реалізації права на освіту та професійну підготовку тощо.

Для отримання комплексної допомоги службою у справах дітей складається відповідно до законодавства індивідуальний план соціального захисту дитини, яка опинилася в складних життєвих обставинах, дитини-сироти та дитини, позбавленої батьківського піклування з урахуванням її віку, стану здоров'я, інтелектуального і

¹²⁹ Протидія торгівлі людьми в Україні : навч.-метод. посібник до спецкурсу / авт.-упор. Е. Мручковська, Н. Пахом'юк, О. Кочерга ; за заг. ред. К. Левківського та ін. Київ : ВАІТЕ, 2017. С. 34.

фізичного розвитку та інтересів, а також оцінки потреб, яка була здійснена центром соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, який затверджується комісією відповідно до Порядку питання діяльності органів опіки та піклування, пов'язаної із захистом прав дитини, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24 вересня 2008 р. № 866.

У індивідуальному плані зазначається перелік послуг, що надаються суб'єктами відповідно до їх компетенції з метою відновлення фізичного та психологічного стану постраждалої дитини та її соціальної адаптації.

Індивідуальний план складається на строк, що необхідний для його виконання з урахуванням індивідуальних потреб постраждалої дитини і не може перевищувати строк дії статусу особи, яка постраждала від торгівлі людьми.

Урахування думки дитини при ухваленні рішень та розробці індивідуального плану допомоги залежить від її фізіологічного і психологічного розвитку. Служба у справах дітей забезпечує виконання індивідуального плану, в тому числі із залученням усіх суб'єктів, послуги яких ним передбачені¹³⁰.

Щодо дитини, яка постраждала від торгівлі дітьми та є іноземцем чи особою без громадянства, в установленому порядку приймається одне з таких рішень: 1) повернення дитини до країни походження; 2) залишення дитини в Україні.

Дитина-іноземець, яка постраждала від торгівлі дітьми, або дитина без громадянства підлягає поверненню до країни походження за умови, якщо батьки або особи, які їх замінюють, або установа у справах захисту дітей країни походження дитини погодилися і мають можливість взяти на себе відповідальність за дитину і надати їй належну допомогу та захист. При цьому питання забезпечення супроводження вирішується компетентними

¹³⁰ Соціально-педагогічні основи захисту прав людини, протидії торгівлі людьми та експлуатації дітей : навч.-метод. посіб. / за заг. ред. К. Б. Левченко, Л. Г. Ковальчук. 2-ге вид., доповн. і переробл. Київ : ТОВ «Агентство «Україна», 2016. С. 155.

органами країни, що приймає дитину, з урахуванням конкретної ситуації.

Дитина-іноземець, яка постраждала від торгівлі дітьми, або дитина без громадянства, підлягає залишенню в Україні у разі неможливості її повернення до країни походження та за наявності умов для інтеграції дитини в Україні в частині забезпечення її права на охорону здоров'я, освіти, соціальний захист.

При вирішенні питання про повернення або залишення дитини слід враховувати думку дитини, беручи до уваги вік, фізичний, інтелектуальний розвиток та інтереси дитини.

Дитина, яка постраждала від торгівлі дітьми, не повертається до країни походження, якщо є ознаки того, що таке повернення ставить під загрозу її безпеку та не відповідає її найкращим інтересам. Після завершення виконання індивідуального плану дитина, яка постраждала від торгівлі людьми, законний представник дитини, яка постраждала від торгівлі людьми, в тому числі і дитини, яка розлучена з сім'єю, в обов'язковому порядку інформується про способи соціальної підтримки, якими дитина може скористатися в майбутньому¹³¹.

За потреби робота з дитиною, яка постраждала від торгівлі людьми, продовжується після завершення виконання індивідуального плану шляхом проведення з нею соціальної роботи (надання відповідних соціальних послуг).

Роль закладів освіти у системі надання допомоги постраждалим від торгівлі людьми полягає у здійсненні роботи з виявлення осіб, ймовірно постраждалих від торгівлі людьми, їх інформування про статус постраждалих від торгівлі людьми, за згодою особи перенаправлення для проходження процедури встановлення статусу постраждалих від торгівлі людьми, здійснення соціально-педагогічної роботи з постраждалими від торгівлі людьми. Органи управління освітою та

¹³¹ Соціально-педагогічні основи захисту прав людини, протидії торгівлі людьми та експлуатації дітей : навч.-метод. посіб. / за заг. ред. К. Б. Левченко, Л. Г. Ковальчук. 2-ге вид., доповн. і переробл. Київ : ТОВ «Агентство «Україна», 2016. С. 156.

заклади освіти забезпечують роботу психологічної служби у системі освіти з дітьми дошкільного та шкільного віку, учнями та їхніми батьками, а також студентами з числа осіб, які постраждали від торгівлі людьми; контролюють відвідування такими особами навчальних закладів; беруть участь у підготовці програм соціальної та психологічної реабілітації учнів та студентів, які постраждали від торгівлі людьми.

У випадку виявлення дитини, постраждалої від торгівлі людьми, працівники закладів освіти зобов'язані невідкладно і з забезпеченням конфіденційності повідомити про це місцеву державну адміністрацію, органи місцевого самоврядування, органи поліції або прокуратури. Особливу увагу слід приділити, чи причетні батьки дитини або особи, які їх замінюють, до торгівлі дитиною. Якщо є така підозра, то необхідно негайно інформувати про це органи поліції або прокуратури. Здійснення заходів третинної профілактики також є частиною функцій навчальних закладів у системі роботи з постраждалими від торгівлі людьми¹³².

Органи управління освітою та заклади освіти сприяють залученню учнів та студентів, які постраждали від торгівлі людьми, до громадської та гурткової роботи в середніх загальноосвітніх школах, позашкільних, професійно-технічних та вищих закладів вищої освіти; надають консультації повнолітнім особам, які постраждали від торгівлі людьми, з питань реалізації ними права на освіту¹³³.

3.5. Взаємодія суб'єктів, які здійснюють заходи у сфері протидії торгівлі людьми

Відповідно до статті 5 ЗУ «Про протидію торгівлі людьми» суб'єкти, які здійснюють заходи у сфері протидії торгівлі людьми.

¹³² Грищенко С. В. Протидія торгівлі людьми : навч. посібник. Чернівці : Видавець Лозовий В. М., 2015. С. 104.

¹³³ Соціально-педагогічні основи захисту прав людини, протидії торгівлі людьми та експлуатації дітей : навч.-метод. посіб. / за заг. ред. К. Б. Левченко, Л. Г. Ковальчук. 2-ге вид., доповн. і переробл. Київ : ТОВ «Агентство «Україна», 2016. С. 157.

1. Суб'єктами, які здійснюють заходи у сфері протидії торгівлі людьми, є:

- 1) Президент України;
- 2) Кабінет Міністрів України;
- 3) центральні органи виконавчої влади;
- 4) місцеві органи виконавчої влади;
- 5) закордонні дипломатичні установи України;
- 6) заклади допомоги особам, які постраждали від торгівлі людьми¹³⁴.

Повноваження Президента України у сфері протидії торгівлі людьми

Президент України визначає центральний орган виконавчої влади, який є національним координатором у сфері протидії торгівлі людьми¹³⁵.

Повноваження Кабінету Міністрів України

1. Кабінет Міністрів України:

1) спрямовує і координує роботу суб'єктів, які здійснюють заходи у сфері протидії торгівлі людьми, зазначених у пунктах 3-6 частини першої статті 5 Закону;

2) визначає:

б) процедуру встановлення статусу особи, яка постраждала від торгівлі людьми;

в) порядок утворення та функціонування Єдиного державного реєстру злочинів торгівлі людьми;

3) затверджує:

а) Державну цільову програму у сфері протидії торгівлі людьми та здійснює контроль за її реалізацією;

¹³⁴ Про протидію торгівлі людьми : Закон України від 20 вересня 2011 року № 3739-VI. Редакція від 31.03.2023. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=3739-17>

¹³⁵ Про протидію торгівлі людьми : Закон України від 20 вересня 2011 року № 3739-VI. Редакція від 31.03.2023. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=3739-17>

б) Національний механізм взаємодії суб'єктів, які здійснюють заходи у сфері протидії торгівлі людьми, та контролює його реалізацію;

в) форму опитувальника щодо встановлення статусу особи, яка постраждала від торгівлі людьми, та довідки про встановлення її статусу особи, яка постраждала від торгівлі людьми;

г) форму довідки, що підтверджує факт звернення іноземця чи особи без громадянства за встановленням статусу особи, яка постраждала від торгівлі людьми на території України;

г) положення про заклади допомоги особам, які постраждали від торгівлі людьми;

4) встановлює порядок виплати одноразової матеріальної допомоги особам, які постраждали від торгівлі людьми.

Загальні повноваження центральних органів виконавчої влади у сфері протидії торгівлі людьми

1. Центральні органи виконавчої влади відповідно до визначених у встановленому порядку повноважень у сфері протидії торгівлі людьми здійснюють:

1) формування та реалізацію державної політики у сфері протидії торгівлі людьми;

2) розробку проекту Державної цільової програми протидії торгівлі людьми та забезпечують її реалізацію;

3) розробку проекту Національного механізму взаємодії суб'єктів, які здійснюють заходи у сфері протидії торгівлі людьми, та забезпечують його реалізацію;

4) моніторинг діяльності суб'єктів, які здійснюють заходи у сфері протидії торгівлі людьми;

5) підготовку та оприлюднення у визначеному Кабінетом Міністрів України порядку щорічної доповіді про стан реалізації заходів у сфері протидії торгівлі людьми;

6) заходи щодо встановлення статусу особи, яка постраждала від торгівлі людьми, відповідно до визначеної Кабінетом Міністрів України процедури;

7) заходи, спрямовані на:

а) викорінення передумов торгівлі людьми, зокрема щодо попередження насильства в сім'ї та дискримінації за ознакою статі;

б) підвищення рівня обізнаності щодо протидії торгівлі дітьми серед батьків та осіб, які їх замінюють, та осіб, які постійно контактують з дітьми у сферах освіти, охорони здоров'я, культури, фізичної культури та спорту, оздоровлення та відпочинку, судовій та правоохоронній сферах;

8) координацію та контроль за діяльністю закладів допомоги особам, які постраждали від торгівлі людьми;

9) заходи щодо:

а) комплексного аналізу стану попередження, виявлення та розкриття злочинів торгівлі людьми;

б) попередження, виявлення та розкриття злочинів торгівлі людьми, у тому числі тих, що мають характер транснаціональної організованої злочинності;

в) розшуку осіб, які переховуються від органів досудового розслідування і суду, ухиляються від виконання кримінального покарання за вчинення злочинів торгівлі людьми;

10) заходи:

а) прикордонного контролю, спрямовані на попередження і виявлення фактів торгівлі людьми, у тому числі з використанням транспортних засобів, що експлуатуються комерційними перевізниками;

б) системного та комплексного характеру щодо удосконалення безпеки і контролю паспортних та інших документів, що дають право виїзду з України та в'їзду в Україну;

в) щодо своєчасного оформлення документів на право перебування в Україні або повернення в Україну;

г) щодо репатріації іноземців та осіб без громадянства, які постраждали від торгівлі людьми;

г) щодо примусового видворення з України іноземців та осіб без громадянства, які порушили законодавство про протидію торгівлі людьми.

2. Перелік центральних органів виконавчої влади, які здійснюють заходи у сфері протидії торгівлі людьми, їх повноваження та порядок діяльності, а також центральний орган виконавчої влади, який встановлюватиме статус особи, яка постраждала від торгівлі людьми, визначаються відповідно до частини першої цієї статті згідно з Конституцією України та Законом України "Про центральні органи виконавчої влади".

Загальні повноваження місцевих державних адміністрацій у сфері протидії торгівлі людьми

1. Місцеві державні адміністрації відповідно до визначених в установленому порядку повноважень у сфері протидії торгівлі людьми:

1) забезпечують проведення соціальної роботи та надання соціальних послуг особам, які постраждали від торгівлі людьми;

2) організують проведення інформаційних кампаній, у тому числі з використанням медіа;

3) забезпечують створення і підтримку "гарячих ліній", пунктів консультування та розповсюдження інформаційно-просвітницьких матеріалів з питань попередження торгівлі людьми;

4) співпрацюють з об'єднаннями громадян з питань попередження торгівлі людьми;

5) відповідно до визначеної Кабінетом Міністрів України процедури беруть участь у роботі щодо встановлення статусу особи, яка постраждала від торгівлі людьми;

6) забезпечують впровадження та функціонування Національного механізму взаємодії суб'єктів, які здійснюють заходи у сфері протидії торгівлі людьми;

7) реалізують заходи, що сприяють викоріненню передумов торгівлі людьми, зокрема щодо попередження насильства в сім'ї та дискримінації за ознакою статі;

8) вживають заходів для підвищення рівня обізнаності серед батьків та осіб, які їх замінюють, щодо протидії торгівлі дітьми та осіб, які постійно контактують з дітьми у сферах освіти, охорони

здоров'я, культури, фізичної культури та спорту, оздоровлення та відпочинку, судовій та правоохоронній сферах¹³⁶.

З метою ефективної допомоги особам, які постраждали від торгівлі людьми, та їх захисту створюється Національний механізм взаємодії суб'єктів, які здійснюють заходи у сфері протидії торгівлі людьми.

Реалізація Національного механізму взаємодії суб'єктів, які здійснюють заходи у сфері протидії торгівлі людьми, включає встановлення потреб особи, яка постраждала від торгівлі людьми, та пошук органів чи закладів, що можуть їх задовольнити.

Суб'єкти, які здійснюють заходи у сфері протидії торгівлі людьми, з метою ефективного надання допомоги та захисту особам, які постраждали від торгівлі людьми, враховують вік, стан здоров'я, стать і спеціальні потреби таких осіб.

Суб'єкти, які здійснюють заходи у сфері протидії торгівлі людьми, взаємодіють між собою у процесі протидії торгівлі людьми в рамках реалізації Національного механізму взаємодії суб'єктів, які здійснюють заходи у сфері протидії торгівлі людьми, та співпрацюють з громадськими об'єднаннями, регіональними та міжнародними організаціями.

Основні засади Національного механізму взаємодії суб'єктів, які здійснюють заходи у сфері протидії торгівлі людьми:

1) взаємне інформування з дотриманням принципу конфіденційності про злочини торгівлі людьми, передумови та причини торгівлі людьми, методи, що використовують торгівці людьми, необхідну допомогу особам, які постраждали від торгівлі людьми;

2) спільна розробка програм, планів протидії торгівлі людьми;

3) спільна організація заходів з протидії торгівлі людьми;

4) обмін передовим досвідом діяльності у сфері протидії торгівлі людьми¹³⁷.

¹³⁶ Про протидію торгівлі людьми: Закон України від 20 вересня 2011 року № 3739-VI. Редакція від 31.03.2023. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=3739-17>

У здійсненні заходів, спрямованих на попередження протидії торгівлі людьми, беруть участь органи місцевого самоврядування, а також, за згодою, підприємства, установи, організації незалежно від форми власності, громадські організації та окремі громадяни.

Завдання із забезпечення взаємодії суб'єктів покладаються на відповідний структурний підрозділ місцевої держадміністрації та відповідальну посадову особу (далі - посадова особа), що визначаються згідно з Порядком встановлення статусу особи, яка постраждала від торгівлі людьми, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 23 травня 2012 р. № 417 (Офіційний вісник України, 2012 р., № 39, ст. 1476).

Суб'єкт, якому в результаті його діяльності стало відомо про постраждалу особу, за згодою такої особи або її законного представника направляє постраждалу особу до відповідного структурного підрозділу місцевої держадміністрації за місцем перебування особи (далі - відповідальний підрозділ)¹³⁸.

У разі коли постраждалою особою є дитина, суб'єкт невідкладно повідомляє про неї відповідну службу у справах дітей та орган Національної поліції. Усі дії щодо такої дитини здійснюються відповідно до вимог нормативно-правових актів щодо захисту прав дитини.

Служба у справах дітей здійснює заходи щодо захисту прав дитини та направляє її у разі потреби до притулку для дітей служби у справах дітей або центру соціально-психологічної реабілітації дітей.

У разі коли постраждала особа не в змозі самотійно пересуватися з будь-якої причини (особа з інвалідністю, хвора, поранена) або стан особи загрожує її життю чи безпеці оточуючих, суб'єкт, який виявив таку особу, зобов'язаний невідкладно

¹³⁷ Про протидію торгівлі людьми : Закон України від 20 вересня 2011 року № 3739-VI. Редакція від 31.03.2023. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=3739-17>

¹³⁸ Про протидію торгівлі людьми : Закон України від 20 вересня 2011 року № 3739-VI. Редакція від 31.03.2023. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=3739-17>

забезпечити надання їй першочергової медичної допомоги та у разі потреби розміщення у відповідному закладі охорони здоров'я¹³⁹.

Після надання необхідної медичної допомоги (лікування) заклад охорони здоров'я за згодою постраждалої особи або її законного представника направляє особу до відповідального підрозділу та подає йому медичні висновки щодо обстеження та лікування особи. За зверненням постраждалої особи або її законного представника посадова особа інформує особу про можливість отримання допомоги, види такої допомоги, умови та порядок їх надання.

Для отримання допомоги постраждала особа за місцем перебування подає до місцевої держадміністрації заяву про встановлення статусу особи, яка постраждала від торгівлі людьми, в установленому законодавством порядку.

У разі коли постраждала особа не зверталася та не бажає співпрацювати з органами Національної поліції, відповідальний підрозділ подає до органу Національної поліції інформацію про вчинення злочину з поміткою про відмову особи співпрацювати з відповідними органами.

Орган Національної поліції розглядає зазначену інформацію та здійснює в установленому законодавством порядку відповідні заходи.

У разі відсутності у постраждалої особи документів, що посвідчують особу, відповідальний підрозділ звертається до територіального органу або підрозділу ДМС, який терміново здійснює заходи щодо відновлення або видачі таких документів.

У разі коли постраждалою особою є іноземець або особа без громадянства, відповідальний підрозділ протягом двох робочих днів з дня звернення такої особи письмово повідомляє про неї територіальний орган або підрозділ ДМС.

¹³⁹ Про затвердження Порядку взаємодії суб'єктів, які здійснюють заходи у сфері протидії торгівлі людьми : Постанова Кабінету Міністрів України від 22 серпня 2012 року № 783 (із змінами, внесеними згідно з Постановами КМ № 132 від 19.02.2020). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/783-2012-%D0%BF#Text>

Територіальний орган або підрозділ ДМС у разі відсутності у постраждалої особи, якою є іноземець або особа без громадянства, документів, що підтверджують її громадянство, підданство або країну постійного проживання чи право на постійне проживання на території відповідної країни, надсилає до країни походження такої особи запит щодо встановлення її особи та підтвердження громадянства або підданства, про результати розгляду якого інформує відповідальний підрозділ.

У разі коли особа постраждала від торгівлі людьми за кордоном, вона може звернутися за допомогою до дипломатичного представництва України в державі, в якій вона перебуває.

Дипломатичне представництво України за кордоном сприяє поверненню громадян України, постраждалих від торгівлі людьми, в Україну відповідно до законодавства.

Після отримання заяви про встановлення статусу особи, яка постраждала від торгівлі людьми, посадова особа направляє постраждалу особу до центру соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді за місцем перебування для проведення оцінки її потреб та отримання юридичних, психологічних, медичних, медико-консультативних та інших послуг¹⁴⁰.

У разі коли постраждала особа потребує тимчасового притулку, відповідальний підрозділ направляє таку особу до територіального центру соціального обслуговування (надання соціальних послуг) або центру соціально-психологічної допомоги.

Якщо постраждала особа не може бути розміщена в зазначеному закладі у зв'язку з відсутністю вільних місць або з інших причин, а також у разі відсутності такого закладу в регіоні, відповідальний підрозділ залучає до співпраці громадські або

¹⁴⁰ Про затвердження Порядку взаємодії суб'єктів, які здійснюють заходи у сфері протидії торгівлі людьми : Постанова Кабінету Міністрів України від 22 серпня 2012 року № 783 (із змінами, внесеними згідно з Постановами КМ № 132 від 19.02.2020). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/783-2012-%D0%BF#Text>

міжнародні організації, які можуть надати такій особі послуги з розміщення¹⁴¹.

Центр соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді проводить протягом п'яти робочих днів оцінку потреб постраждалої особи з урахуванням її віку, статі, стану здоров'я, забезпечує надання особи необхідних послуг, зокрема юридичних, психологічних, медичних та медико-консультативних, а також сприяє реалізації прав постраждалої особи на отримання соціальних виплат, працевлаштування, повернення до країни походження тощо. Форма, за якою проводиться оцінка потреб постраждалої особи, затверджується Мінсоцполітики.

Під час звернення постраждалої особи або її законного представника безпосередньо до центру соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді центр проводить оцінку її потреб та повідомляє відповідальний підрозділ про таку особу.

У разі коли постраждалою особою є іноземець або особа без громадянства, оцінка потреб такої особи та надання їй необхідних послуг здійснюється за участю перекладача, наявність якого забезпечує місцева держадміністрація.

Після встановлення постраждалій особі статусу особи, яка постраждала від торгівлі людьми, центр соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді складає протягом десяти робочих днів план реабілітації постраждалої особи (далі - план реабілітації) за формою, затвердженою Мінсоцполітики.

У плані реабілітації зазначається перелік послуг, що надаються суб'єктами відповідно до їх компетенції з метою відновлення фізичного та психологічного стану постраждалої особи та її соціальної адаптації.

¹⁴¹ Про затвердження Порядку взаємодії суб'єктів, які здійснюють заходи у сфері протидії торгівлі людьми : Постанова Кабінету Міністрів України від 22 серпня 2012 року № 783 (із змінами, внесеними згідно з Постановами КМ № 132 від 19.02.2020). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/783-2012-%D0%BF#Text>

План реабілітації складається на строк, що необхідний для його виконання з урахуванням індивідуальних потреб постраждалої особи і не може перевищувати строк дії статусу особи, яка постраждала від торгівлі людьми.

Після складення плану реабілітації центр соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді ініціює протягом семи робочих днів проведення спільного засідання суб'єктів, на якому план реабілітації узгоджується суб'єктами та затверджується керівником центру.

План реабілітації складається в двох примірниках, один з яких залишається у центрі соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, а інший передається постраждалій особі або її законному представникові¹⁴².

Суб'єкти забезпечують виконання плану реабілітації, в тому числі із залученням підприємств, установ та організацій, які належать до сфери їх управління. Постраждала особа або її законний представник ознайомлюється з планом реабілітації та підписує його.

У разі коли постраждалою особою є дитина, складається відповідно до законодавства індивідуальний план соціального захисту дитини, яка опинилася в складних життєвих обставинах, дитини-сироти та дитини, позбавленої батьківського піклування (далі - індивідуальний план).

Індивідуальний план розглядається та затверджується на засіданні комісії з питань захисту прав дитини відповідно до законодавства.

У разі коли постраждала особа потребує допомоги із залученням суб'єктів інших регіонів, відповідальний підрозділ ініціює розгляд зазначеного питання відповідно Радою міністрів Автономної Республіки Крим, обласною, Київською та Севастопольською міською держадміністрацією.

¹⁴² Про затвердження Порядку взаємодії суб'єктів, які здійснюють заходи у сфері протидії торгівлі людьми : Постанова Кабінету Міністрів України від 22 серпня 2012 року № 783 (із змінами, внесеними згідно з Постановами КМ № 132 від 19.02.2020). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/783-2012-%D0%BF#Text>

Виконання плану реабілітації або індивідуального плану припиняється у разі:

- 1) завершення строку його виконання;
- 2) його дострокового виконання;
- 3) письмової відмови постраждалої особи або її законного представника або законного представника дитини від отримання необхідної допомоги;
- 4) систематичного (більш як два випадки) невиконання постраждалою особою без поважних причин заходів, передбачених відповідним планом;
- 5) смерті постраждалої особи¹⁴³.

У разі коли постраждала особа змінила місце проживання відповідальний підрозділ за згодою такої особи або її законного представника повідомляє протягом п'яти днів про неї відповідну місцеву держадміністрацію за місцем проживання або перебування (якщо воно відоме) та передає план реабілітації для завершення його виконання.

Якщо постраждалою особою є дитина, служба у справах дітей передає індивідуальний план відповідній службі у справах дітей за місцем перебування дитини в установленому законодавством порядку.

Центр соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді надсилає щокварталу до відповідального підрозділу інформацію про стан виконання плану реабілітації, а служба у справах дітей - індивідуального плану з метою проведення її аналізу та внесення у разі потреби змін до відповідного плану.

У разі завершення виконання або припинення виконання плану реабілітації центр соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді надсилає до відповідального підрозділу повідомлення про виконання

¹⁴³ Про затвердження Порядку взаємодії суб'єктів, які здійснюють заходи у сфері протидії торгівлі людьми : Постанова Кабінету Міністрів України від 22 серпня 2012 року № 783 (із змінами, внесеними згідно з Постановами КМ № 132 від 19.02.2020). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/783-2012-%D0%BF#Text>

плану реабілітації або припинення його виконання із зазначенням причин такого припинення. Служба у справах дітей у письмовій формі повідомляє відповідальний підрозділ про виконання індивідуального плану.

Після отримання від центру соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді повідомлення про виконання або припинення виконання плану реабілітації чи від служби у справах дітей - про виконання індивідуального плану відповідальний підрозділ вносить відповідні відомості до облікової картки постраждалої особи¹⁴⁴.

Відповідальний підрозділ проводить аналіз стану виконання плану реабілітації або індивідуального плану і повідомляє Мінсоцполітики про стан його виконання.

Розголошення відомостей про особисте життя постраждалої особи та іншої інформації про особу, яка стала відома суб'єктам під час роботи з такою особою, забороняється¹⁴⁵.

3.6. Порядок збору та моніторингу статистичної інформації щодо осіб, які постраждали від торгівлі людьми

Відповідальний підрозділ, центр соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, служба у справах дітей, підрозділ кримінальної поліції у разі виявлення особи, яка постраждала від торгівлі людьми, інформує під підпис про ознайомлення таку особу або її законного представника про можливість отримання допомоги, види такої допомоги, умови та порядок її надання відповідно до чинного

¹⁴⁴ Про затвердження Порядку взаємодії суб'єктів, які здійснюють заходи у сфері протидії торгівлі людьми : Постанова Кабінету Міністрів України від 22 серпня 2012 року № 783 (із змінами, внесеними згідно з Постановами КМ № 132 від 19.02.2020 р.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/783-2012-%D0%BF#Text>

¹⁴⁵ Про затвердження Порядку взаємодії суб'єктів, які здійснюють заходи у сфері протидії торгівлі людьми : Постанова Кабінету Міністрів України від 22 серпня 2012 року № 783 (із змінами, внесеними згідно з Постановами КМ № 132 від 19.02.2020 р.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/783-2012-%D0%BF#Text>

законодавства із врученням «Пам'ятки для особи, яка постраждала від торгівлі людьми» згідно Інструкції зі збору та моніторингу статистичної інформації щодо осіб, які постраждали від торгівлі людьми¹⁴⁶.

Відповідальний підрозділ:

- проводить процедуру встановлення статусу особи, яка постраждала від торгівлі людьми, з урахуванням результатів оцінювання потреб, що проводиться центром соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді;

- веде облік осіб, які постраждали від торгівлі людьми;

- направляє постраждалу особу до центру соціальної служби для сім'ї, дітей та молоді для проведення оцінювання потреб і надання соціальних послуг;

- залучає у разі необхідності до організації надання допомоги постраждалій особі інших суб'єктів, які проводять заходи у сфері протидії торгівлі людьми, ініціює проведення спільних засідань за участю таких суб'єктів;

- забезпечує взаємодію суб'єктів, які проводять заходи у сфері протидії торгівлі людьми;

- у робочому порядку за потреби надає підрозділу кримінальної поліції консультації щодо проведення процедури встановлення статусу особи, яка постраждала від торгівлі людьми, для інформування осіб, які постраждали від торгівлі людьми;

- інформує постраждалу особу про її право звернутись до підрозділу кримінальної поліції для надання інформації або подання заяви про скоєний щодо неї злочин з торгівлі людьми;

- надає постраждалій особі в письмовому вигляді контактні дані підрозділу кримінальної поліції з врученням Пам'ятки;

¹⁴⁶ Про затвердження Інструкції зі збору та моніторингу статистичної інформації щодо осіб, які постраждали від торгівлі людьми : Наказ Міністерства соціальної політики України та Міністерства внутрішніх справ України від 11 січня 2016 року № 4/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0169-16#Text>

– невідкладно в телефонному режимі та не пізніше ніж через п'ять робочих днів з дня отримання інформації про особу, яка постраждала від торгівлі людьми, письмово інформує підрозділ кримінальної поліції про виявлення такої особи (за згодою постраждалої особи або її законного представника);

– у разі коли постраждала особа не зверталася та не бажає співпрацювати з територіальним органом поліції, протягом п'яти робочих днів з дня отримання інформації про постраждалу особу подає до підрозділу кримінальної поліції інформацію про вчинення злочину з торгівлі людьми та детальний опис обставин справи без зазначення анкетних даних постраждалої особи з поміткою про її відмову співпрацювати з відповідним територіальним органом Національної поліції;

– невідкладно в телефонному режимі та не пізніше ніж через добу письмово інформує підрозділ кримінальної поліції та службу у справах дітей про виявлення дитини, яка постраждала від торгівлі дітьми¹⁴⁷;

– інформує постраждалу особу про види та порядок отримання допомоги, порядок отримання компенсації за моральну та/або матеріальну шкоду, заподіяну внаслідок експлуатації особами, які вчинили правопорушення, відповідно до законодавства;

– контролює та аналізує стан виконання плану реабілітації особи, яка постраждала від торгівлі людьми, та індивідуального плану соціального захисту дитини, яка опинилася в складних життєвих обставинах, дитини-сироти та дитини, позбавленої батьківського піклування, складеного для дитини, яка постраждала від торгівлі дітьми.

Відповідальні підрозділи районних державних адміністрацій щокварталу до 10 числа місяця, що настає за звітним, узагальнюють інформацію щодо осіб, які постраждали/потерпіли від торгівлі

¹⁴⁷ Про затвердження Інструкції зі збору та моніторингу статистичної інформації щодо осіб, які постраждали від торгівлі людьми : Наказ Міністерства соціальної політики України та Міністерства внутрішніх справ України від 11 січня 2016 року № 4/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0169-16#Text>

людьми, за формою згідно з додатком 2 до цієї Інструкції, яка надходить від центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, служб у справах дітей, та надсилають її відповідальним підрозділам обласних та Київської міської державних адміністрацій.

Відповідальні підрозділи обласних та Київської міської державних адміністрацій щокварталу до 20 числа місяця, що настає за звітним, узагальнюють інформацію, яка надходить від відповідальних підрозділів районних державних адміністрацій та підрозділів кримінальної поліції, інформацію щодо осіб, які постраждали від торгівлі людьми, та надсилають її до Міністерства соціальної політики України.

Центр соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді:

– приймає інформацію про осіб, які постраждали від торгівлі людьми;

– не пізніше ніж через п'ять робочих днів з дня отримання інформації про випадки торгівлі людьми повідомляє орган кримінальної поліції (у разі згоди постраждалої особи або її законного представника);

– у разі коли постраждалою особою є дитина, невідкладно інформує службу у справах дітей, відповідальний підрозділ та територіальний орган Національної поліції;

– у разі виявлення загрози вчинення злочину торгівлі особою, а також за наявності загрози життю чи здоров'ю особи невідкладно в телефонному режимі повідомляє відповідальний підрозділ, службу у справах дітей та орган Національної поліції;

– оцінює потреби особи, яка постраждала від торгівлі людьми, та не пізніше ніж через три робочі дні передає результати оцінювання відповідальному підрозділу для врахування при заповненні опитувального листа щодо встановлення статусу особи, яка постраждала від торгівлі людьми;

– складає план реабілітації особи, яка постраждала від торгівлі людьми, та забезпечує його виконання;

– організовує засідання суб'єктів, які проводять заходи у сфері протидії торгівлі людьми, для затвердження плану реабілітації, моніторингу його виконання та, за потреби, внесення змін;

- надає відповідальному підрозділу щокварталу до 10 числа місяця, що настає за звітним, інформацію щодо осіб, які постраждали/потерпіли від торгівлі людьми, за формою згідно з додатком 2 до цієї Інструкції з метою моніторингу та аналізу ситуації з торгівлею людьми, зокрема серед внутрішньо переміщених осіб, та організації надання допомоги всім виявленим особам, які постраждали від торгівлі людьми;

- інформує відповідальний підрозділ про стан виконання плану реабілітації особи, яка постраждала від торгівлі людьми, за формою згідно з Інструкції;

- у разі участі особи, яка постраждала від торгівлі людьми, в кримінальному судочинстві сприяє пріоритетному забезпеченню такої особи юридичною допомогою та психологічною підтримкою на весь період участі такої особи в кримінальному судочинстві.

Служба у справах дітей:

- виявляє дітей, які постраждали від торгівлі людьми, та організовує надання їм допомоги;

- невідкладно інформує територіальний орган Національної поліції про виявлену дитину, яка постраждала від торгівлі дітьми;

- інформує законного представника дитини про можливість та порядок встановлення статусу особи, яка постраждала від торгівлі людьми, а також про види допомоги із врученням Пам'ятки;

- за наявності підозр про причетність батьків або їх законних представників до втягнення дитини у торгівлю людьми, разом із підрозділом кримінальної поліції оцінює рівень безпеки дитини та вживає необхідних заходів;

- надає відповідальному підрозділу щокварталу до 10 числа місяця, що настає за звітним, інформацію щодо осіб, які постраждали/потерпіли від торгівлі людьми, згідно з додатком 2 до цієї Інструкції з метою моніторингу та аналізу ситуації з торгівлею людьми, зокрема серед внутрішньо переміщених осіб, та організації надання допомоги всім виявленим особам, які постраждали від торгівлі людьми;

- розробляє індивідуальний план соціального захисту дитини, яка опинилася в складних життєвих обставинах, дитини-сироти та

дитини, позбавленої батьківського піклування, складений для дитини, яка постраждала від торгівлі дітьми;

- інформує відповідальний підрозділ про стан виконання індивідуального плану соціального захисту дитини, яка опинилася в складних життєвих обставинах, дитини-сироти та дитини, позбавленої батьківського піклування, складеного за формою Інструкції;

- вживає невідкладних заходів у разі виникнення безпосередньої загрози життю чи здоров'ю дитини відповідно до законодавства України¹⁴⁸.

Структурний підрозділ органів Національної поліції:

- приймає, розглядає заяви та повідомлення щодо випадків торгівлі людьми, здійснює оперативні та слідчі дії відповідно до законодавства України;

- постійно проводить обмін інформацією із відповідальним підрозділом, зокрема, щоквартальну звірку статистичних даних стосовно осіб, які потерпіли від торгівлі людьми, з метою моніторингу та аналізу ситуації щодо торгівлі людьми та організації надання допомоги всім виявленими особам, які постраждали від торгівлі людьми;

- у робочому порядку постійно надає відповідальному підрозділу інформацію щодо діяльності підрозділу кримінальної поліції для перенаправлення осіб, які постраждали від торгівлі людьми;

- інформує у триденний строк за згодою постраждалої особи або її законного представника про виявлення такої особи відповідальний підрозділ, у разі виявлення дитини, постраждалої від торгівлі людьми, – невідкладно інформує службу у справах дітей;

- інформує постраждалу особу або її законного представника про можливість установлення статусу особи, яка постраждала від торгівлі людьми, про види та порядок отримання допомоги, порядок компенсації за моральну та/або матеріальну шкоду, заподіяну

¹⁴⁸ Про затвердження Інструкції зі збору та моніторингу статистичної інформації щодо осіб, які постраждали від торгівлі людьми : Наказ Міністерства соціальної політики України та Міністерства внутрішніх справ України від 11 січня 2016 року № 4/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0169-16#Text>

внаслідок експлуатації особами, які вчинили правопорушення, відповідно до законодавства;

– надає особі, яка постраждала від торгівлі людьми, в письмовому вигляді контактні дані відповідального підрозділу із врученням Пам'ятки;

– направляє постраждалих осіб (за згодою особи або її законного представника) до відповідального підрозділу для встановлення статусу особи, яка постраждала від торгівлі людьми, та отримання необхідної допомоги;

– у разі виявлення дитини, постраждалої від торгівлі людьми, разом зі службою у справах дітей терміново з'ясовує причетність батьків або осіб, які їх замінюють, до втягнення дитини у торгівлю людьми;

– за наявності підозр про причетність батьків або осіб, які їх замінюють, до втягнення дитини у торгівлю людьми, разом зі службою у справах дітей оцінює рівень безпеки дитини та вживає передбачені законодавством заходи;

– надає відповідальному підрозділу шокквартилу до 10 числа місяця, що настає за звітним, інформацію щодо осіб, які постраждали/потерпіли від торгівлі людьми, за формою згідно з додатком 2 до цієї Інструкції з метою моніторингу та аналізу ситуації з торгівлею людьми, зокрема серед внутрішньо переміщених осіб, та організації надання допомоги всім виявленим особам, які постраждали від торгівлі людьми;

– у разі участі особи, яка постраждала від торгівлі людьми, в кримінальному судочинстві за згодою особи або її законного представника не пізніше ніж через три робочі дні подає до відповідального підрозділу інформацію, необхідну для пріоритетного забезпечення такої особи юридичною допомогою та психологічною підтримкою на весь період участі такої особи в кримінальному судочинстві¹⁴⁹.

¹⁴⁹ Про затвердження Інструкції зі збору та моніторингу статистичної інформації щодо осіб, які постраждали від торгівлі людьми : Наказ Міністерства соціальної політики України та Міністерства внутрішніх справ України від 11 січня 2016 року № 4/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0169-16#Text>

Розділ 4

СОЦІАЛЬНА ПРОФІЛАКТИКА ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ В УКРАЇНІ

4.1. Концепція соціальної профілактики торгівлі людьми

Торгівля людьми – це комплексна проблема, у вирішенні якої беруть участь багато державних і громадських організацій. У зв'язку з цим виникає необхідність відповідного визначення мети, завдань і принципів соціальної роботи в Україні у цьому напрямі. Одним з найважливіших напрямів діяльності, спрямованої на протидію торгівлі людьми, є ведення просвітницької роботи серед потенційної групи ризику, якою є зокрема учнівська та студентська молодь.

Визнавши проблему торгівлі дітьми як порушення прав людини, загрозу національній безпеці та як кримінальний злочин, Україна включилася у процес протидії торгівлі дітьми. Тому на шляху становлення демократичної держави доцільно проводити соціальну профілактику торгівлі дітьми серед населення¹⁵⁰.

Соціально-негативне явище торгівлі людьми не втрачає актуальності впродовж багатьох років та має стійку тенденцію до зростання в глобальному масштабі. Це зумовлене рядом причин, що стосуються як політичного устрою країни, так і фемінізації бідності, дискримінації жінки на ринку праці, насилля в родині тощо, що змушує жінку шукати кращої долі закордоном¹⁵¹.

Соціальна профілактика за Законом України «Про соціальну роботу з дітьми та молоддю» є одним із видів соціальної роботи, який

¹⁵⁰ Грищенко С. В. Соціальна профілактика торгівлі дітьми. *Вісник Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля. Серія «Педагогіка і психологія. Педагогічні науки»*. 2014. № 2 (8) С. 20.

¹⁵¹ Ковальчук О. В., Савицька В. А. Профілактика торгівлі людьми: реалії і перспективи. *Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Серія: Соціально-педагогічна*. 2018. Вип. 31. С. 135. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpkp_sp_2018_31_15

спрямований на попередження аморальної, протиправної, іншої асоціальної поведінки дітей та молоді, виявлення будь-якого негативного впливу на життя здоров'я дітей та молоді, а також запобігання такому впливу¹⁵².

Соціальна профілактика зорієнтована на такі основні аспекти:

1. Вивчення особливостей і проблем дітей та молоді в аспекті запобігання торгівлі людьми, а також вивчення особливостей мотивації молоді щодо працевлаштування, навчання, відпочинку за кордоном.

2. Формування позитивної мотивації молоді до сприймання соціальних послуг та стимулювання молоді до засвоєння інформації щодо протидії торгівлі людьми.

3. Встановлення контакту з молоддю і членами їх сімей і надання їм соціальної допомоги, тобто такого комплексу соціальних послуг, який сприяє не тільки відмові від «легких грошей» за кордоном, але й підвищенню соціального статусу молоді, їх особистому розвитку, на основі оволодіння знаннями про свої права, навчання вмінню ними користуватися та їх відстоювати, створення умов для їх реалізації, використовуючи, при необхідності соціальну опіку і підтримку, соціальний менеджмент. Наслідком такої допомоги також будуть: знання, які запобігають потраплянню в рабство, вміння і навички щодо критичної оцінки, прийняття рішення, управління собою в ситуаціях, які можуть привести до потрапляння в тенета торговців людьми.

4. Спрямування молоді до самопомоги в напрямі запобігання торгівлі людьми через надання інформаційних послуг про установи та організації, які вирішують такі проблеми; а також розвиток волонтерського руху, студентських соціальних служб і поза аудиторської виховної роботи, підтримка НУО, які займаються профілактикою торгівлі людьми.

¹⁵² Про соціальну роботу з дітьми та молоддю : Закон України. *Відомості Верховної Ради України*. 2009. № 23. Ст. 284. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/878-17#Text>

Отже, профілактика у сфері торгівлі людьми вимагає в першу чергу: створення умов у суспільстві для запобігання явища «торгівля людьми»; формування у свідомості населення й окремих громадян неприйняття торгівлі людьми, осуд цього явища, позитивної мотивації до його запобігання. Навчання населення щодо розпізнавання й уникнення цього явища. Це соціально-рекламні, психолого-педагогічні заходи; формування гуманних стосунків між людьми, толерантності один до одного, культури миру в сім'ї, мікросередовищі, суспільстві, які виключають думку про можливість торгівлі людьми; формування та реалізація правової освіти серед громадян (зокрема підлітків) та їх поширення.

Таким чином, завдання соціальної профілактики торгівлі людьми у молодіжному середовищі ми вбачаємо: здійснення інформаційно-пропагандистської роботи серед молоді з метою формування поняття «торгівля людьми»; формування правосвідомості та правової поведінки молоді, громадянськості, відповідальності в неї за своє життя із розвитком її активності, самостійності, творчості та створенням умов для її самореалізації. Звичайно, соціальна профілактика в сфері торгівлі людьми повинна бути поетапною та має конкретні види.

Первинна соціальна профілактика торгівлі людьми – найбільш масова і неспецифічна. Її метою є формування активного, адаптивного, високофункціонального життєвого стилю, який забезпечує реалізацію прав, задоволення потреб та інтересів.

Соціальна робота тут носить інформаційний характер, оскільки спрямована на формування в особистості неприйняття явища та категоричну відмову від маніпуляцій.

Її завданнями є: вдосконалення тих конструктивних стратегій поведінки, життєвих умінь і навичок, які молода людина вже має, але не знає, як їх застосувати у незнайомій ситуації, яка може привести до торгівлі людьми; навчання розпізнаванню таких ситуацій і керувати ними; збільшення потенціалу особистісних ресурсів людини (розвиток внутрішнього контролю власної поведінки, формування правосвідомості, розвиток активності).

Змістом первинної соціальної профілактики торгівлі людьми, на основі викладеного, повинно бути: 1) надання інформації про явище «торгівлі людьми»; 2) роз'яснення правових норм стосовно поведінки в реальних життєвих ситуаціях, які можуть привести до рабства; 3) показ зразків застосування життєвих умінь і навичок щодо навчання, знайомства, відпочинку, працевлаштування за кордоном; 4) підтримка творчої, інтелектуальної, громадської, спортивної та іншої діяльності молоді¹⁵³.

Методами первинної соціальної профілактики є: інформування, переконання, навіювання, робота в громаді. Вторинна соціальна профілактика торгівлі людьми є в основному груповою. Метою вторинної соціальної профілактики є зміна мало адаптивної дисфункціональної ризикованої поведінки на адаптивну. Іншими словами, передбачає зміну ставлення до себе та оточуючих і навчання поведінці, формування досвіду поведінки в ситуаціях, які можуть привести до потрапляння в рабство.

Вторинна соціальна профілактика спрямована на дітей та молодь «групи ризику». Вторинна соціальна профілактика передбачає своєчасне виявлення таких осіб і надання їм соціальної підтримки і допомоги у напрямках: формування знань, життєвих умінь і навичок, необхідних для самозахисту від торговців людьми; формування поняття про установи та організації, які допомагають потерпілим від торгівлі людьми, про способи потрапляння в рабство, правила поведінки під час перебування за кордоном, про оформлення документів тощо; зміна ставлення молоді до себе, свого місця в суспільстві, усвідомлення нею цінності свого життя і своєї ролі в ньому.

Основними методами соціальної роботи є: вправи, вимоги, інформування, переконання, роз'яснення, драматизація, наведення реальних історій торгівлі людьми, розв'язання ситуацій. Формами,

¹⁵³ Ковальчук О. В., Савицька В. А. Профілактика торгівлі людьми: реалії і перспективи. *Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Серія : Соціально-педагогічна*. 2018. Вип. 31. С. 136. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpkp_sp_2018_31_15

які реалізують ці методи, є: тренінги, цикли занять, вулична соціальна робота, робота «гарячих ліній». Третинна соціальна профілактика торгівлі людьми спрямована на інтегрування в суспільство осіб, які потерпіли від торгівлі людьми, з метою запобігання повторного потрапляння в ситуацію торгівлі людьми.

Третинна профілактика передбачає виявлення причин та особливостей поведінки і свідомості молодшої особи, які привели до виникання проблеми, а також усунення причин через перенавчання людини, підвищення її соціального статусу, підтримку у влаштуванні в житті. Третинна соціальна профілактика є в основному індивідуальною, передбачає тривалу роботу і комплекс соціальних послуг. Вона здійснюється поряд із соціальною реабілітацією і соціальним супроводом, але має свою мету, вимагає об'єднання зусиль різних фахівців. Третинна соціальна профілактика торгівлі людьми спрямована на інтегрування в суспільство осіб, які потерпіли від торгівлі людьми, з метою запобігання повторного потрапляння в ситуацію торгівлі людьми.

Третинна профілактика передбачає виявлення причин та особливостей поведінки і свідомості молодшої особи, які призвели до виникнення проблеми, а також усунення причин через перенавчання людини, підвищення її соціального статусу, підтримку у влаштуванні в житті.

Третинна соціальна профілактика є в основному індивідуальною, передбачає тривалу роботу і комплекс соціальних послуг. Вона здійснюється разом із соціальною реабілітацією і соціальним супроводом, але має свою мету, потребує об'єднання зусиль різних фахівців. Основними методами роботи тут є: робота в конкретному випадку, рефлексія ситуації та індивідуального розвитку, переключення і перенавчання, створення виховуючих ситуацій, показ перспективи, реконструкція характеру, заохочення, інформування, переконання, включення в різноманітні види діяльності і позитивно соціалізуюче середовище¹⁵⁴.

¹⁵⁴ Костючек М. Ф. Торговля дітьми як соціально-педагогічна проблема. Київ : Атіка, 2004. С. 254.

Результатом вивчення ситуації з торгівлею дітьми в Україні стало розуміння необхідності формування комплексного підходу до протидії цьому злочину. Комплексний підхід означає, що формування такої політики охоплює різноманітні заходи та різноманітні підходи – вдосконалення законодавства, укладання міжнародних угод, поліпшення ефективності діяльності правоохоронних органів, різноманітних державних установ, відомств, формування системи превентивних заходів, а також заходів соціальної реабілітації потерпілих. Враховуючи різноманітність заходів та можливостей тих суб'єктів, котрі беруть активну участь у роботі з протидії торгівлі людьми, – державні органи, неурядові організації, релігійні, міжнародні, донорські та благодійні організації, іноземні представництва в країні, – неможливо забезпечити ефективність цієї роботи без узгодження їхніх зусиль. Орган, що координує таку роботу, – Міністерство соціальної політики.

Сьогодні ж більшість громадян України чули про торгівлю дітьми, але вважають, що з ними такого не трапиться, хоча знань і вміння розв'язувати подібні ситуації вони не мають. Саме це сприяє створенню соціальних умов для захисту прав, свобод та інтересів дітей і молоді, гармонійного всебічного розвитку, задоволення культурних та духовних потреб. Реалізація концепції «допомога для самопомоги» в цьому аспекті означає: вивчення особливостей проблем дітей та молоді для запобігання торгівлі людьми, а також вивчення особливостей мотивації молоді щодо працевлаштування, навчання, відпочинку за кордоном; формування позитивної мотивації молоді до сприймання соціальних послуг та стимулювання молоді до засвоєння інформації щодо протидії торгівлі дітьми; встановлення контакту з молоддю і членами їхніх сімей і надання їм соціальної допомоги, тобто такого комплексу соціальних послуг, який сприяє не тільки відмові від «легких грошей» за кордоном, але й підвищенню соціального статусу молоді, їх особистому розвитку на основі оволодіння знаннями про свої права, навчання вміння ними користуватися та їх відстоювати, створення умов для їх реалізації, використовуючи при необхідності соціальну опіку та підтримку,

соціальний менеджмент. Наслідком такої допомоги також будуть: знання, які запобігають потраплянню в рабство, вміння і навички щодо критичної оцінки, прийняття рішення, керування собою в ситуаціях, які можуть призвести до потрапляння в тенета торгівців людьми¹⁵⁵.

Соціальна профілактика торгівлі людьми у молодіжному середовищі має своїми завданнями: здійснення інформаційно-пропагандистської роботи серед молоді з метою формування поняття «торгівля людьми»; формування правосвідомості та правової поведінки молоді, громадянськості, відповідальності в неї за своє життя із розвитком її активності, самостійності, творчості та створенням умов для її самореалізації.

Ці завдання соціальної профілактики реалізуються в світли «допомоги для самопомоги» в таких напрямках соціальної роботи з дітьми та молоддю:

- 1) соціальні дослідження з проблеми;
- 2) інформаційно-пропагандистська робота;
- 3) соціальне навчання молоді вмінням користуватися своїми правами;
- 4) соціальна реклама послуг суб'єктів соціальної роботи;
- 5) правова просвіта молоді з проблем торгівлі людьми;
- 6) допомога молоді у виборі професії, працевлаштуванні, організації дозвілля;
- 7) сприяння розвитку молодіжних ініціатив, реалізації інтересів;
- 8) організація волонтерського руху, роботи студентських соціальних служб¹⁵⁶.

Основними методами роботи тут є: робота в конкретному випадку, рефлексія ситуації та індивідуального розвитку, переключення і перенавчання, створення виховуючих ситуацій, показ перспективи, реконструкція характеру, заохочення, інформування,

¹⁵⁵ Грищенко С. В. Соціальна профілактика торгівлі дітьми. *Вісник Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля. Серія «Педагогіка і психологія. Педагогічні науки»*. 2014. № 2 (8) С. 22.

¹⁵⁶ Грищенко С. В. Протидія торгівлі людьми : навч. посібник. Чернівці : Видавець Лозовий В. М., 2015. С. 148.

переконання, включення в різноманітні види діяльності і позитивно соціалізуюче середовище¹⁵⁷.

Відповідно до Закону України «Про соціальну роботу з дітьми та молоддю» суб'єктами соціальної роботи з сім'ями, дітьми та молоддю є:

- уповноважені органи, що здійснюють соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю;
- фахівці з соціальної роботи з сім'ями, дітьми та молоддю;
- об'єднання громадян, благодійні, релігійні організації;
- юридичні та фізичні особи, які надають соціальні послуги сім'ям, дітям та молоді;
- волонтери у сфері соціальної роботи з сім'ями, дітьми та молоддю.

До уповноважених органів належать:

- органи виконавчої влади;
- органи місцевого самоврядування;
- центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді та їх спеціалізовані формування;
- служби у справах дітей¹⁵⁸.

В практичному аспекті в Україні, фактично по всіх регіонах, діє програма попередження торгівлі людьми на базах освітніх закладів. На сьогоднішній день впровадження напрямів, а саме проведення освітніх заходів із запобігання випадкам торгівлі людьми, включення до програм підвищення кваліфікації педагогічних працівників спецкурсів з питань запобігання та профілактики торгівлі людьми; передбачено завданнями і заходами з виконання Державної цільової соціальної програми протидії торгівлі людьми на період до 2025 року (Розпорядження Кабінету Міністрів від 2 червня 2023 р. № 496-р.)¹⁵⁹.

¹⁵⁷ Особиста гідність. Безпека життя. Громадянська позиція : метод. посіб. для виховної роботи з учнями з питань протидії торгівлі людьми : 7 клас / наук. кер. та ред. І. Д. Звереві та Ж. В. Петрочко. Київ : Основа, 2012. 188 с.

¹⁵⁸ Про соціальну роботу з дітьми та молоддю : Закон України. *Відомості Верховної Ради України*. 2009. № 23. Ст. 284. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/878-17#Text>

¹⁵⁹ Про схвалення Концепції Державної цільової соціальної програми протидії торгівлі людьми на період до 2025 року : Розпорядження Кабінету

4.2. Суб'єкти соціальної профілактики торгівлі людьми та їх взаємодія

4.2.1. Роль органів державної влади в здійсненні соціальної профілактики торгівлі людьми

Відповідно до Закону України «Про соціальну роботу з дітьми та молоддю» суб'єктами соціальної роботи з дітьми та молоддю взагалі і соціальної профілактики зокрема є: уповноважені органи, що здійснюють соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю; фахівці із соціальної роботи; об'єднання громадян, благодійні, релігійні організації; юридичні та фізичні особи, які надають соціальні послуги сім'ям, дітям та молоді; волонтери у сфері соціальної роботи з сім'ями, дітьми та молоддю¹⁶⁰.

До уповноважених органів належать: органи виконавчої влади; органи місцевого самоврядування; центри соціальних служб та їх спеціалізовані формування; служби у справах дітей¹⁶¹.

Зміст соціальної роботи з сім'ями, дітьми та молоддю

Соціальна робота передбачає оцінювання потреб у соціальних послугах сімей, дітей та молоді, планування, організацію, координацію та надання їм соціальних послуг, державних соціальних допомог, пілг, компенсаційних виплат та іншої соціальної підтримки, а також здійснення моніторингу надання соціальних послуг.

Соціальні послуги надаються відповідно до законодавства.

До основних соціальних послуг, що надаються при здійсненні соціальної роботи сім'ям, дітям та молоді, належать соціальна

Міністрів України від 14 липня 2021 р. № 800-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/800-2021-%D1%80#Text>

¹⁶⁰ Про соціальну роботу з дітьми та молоддю : Закон України. *Відомості Верховної Ради України*. 2009. № 23. Ст. 284. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/878-17#Text>

¹⁶¹ Соціальна профілактика торгівлі людьми : навч.-метод. посібник / за ред. К. Б. Левченко, І. М. Трубавіної. Київ : ТОВ «Агентство «Україна», 2007. 53 с.

профілактика, соціальна реабілітація, соціальний супровід, консультування.

Соціальна підтримка передбачає здійснення заходів, спрямованих на:

формування відповідального батьківства, навчання батьків навичкам, необхідним для всебічного розвитку та виховання дітей;

розвиток різних форм сімейного виховання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування;

запобігання негативним явищам та їх подолання.

Державні соціальні допомоги, пільги, компенсаційні виплати надаються відповідно до законодавства.

Основні напрями державної політики у сфері соціальної роботи з сім'ями, дітьми та молоддю

Основними напрямками державної політики у сфері соціальної роботи з сім'ями, дітьми та молоддю є¹⁶²:

визначення правових засад соціальної роботи з сім'ями, дітьми та молоддю;

розроблення та реалізація загальнодержавних, регіональних програм соціальної підтримки сімей, дітей та молоді, соціального становлення молоді та інших програм стосовно сімей, дітей та молоді;

здійснення менеджменту у соціальній роботі з сім'ями, дітьми та молоддю;

забезпечення дотримання державних стандартів соціальних послуг;

створення сприятливих умов для функціонування і зміцнення сім'ї;

сприяння відповідальному ставленню батьків до створення умов, необхідних для всебічного розвитку та виховання дітей;

¹⁶² Про соціальну роботу з дітьми та молоддю : Закон України. *Відомості Верховної Ради України*. 2009. № 23. Ст. 284. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/878-17#Text>

розвиток різних форм сімейного виховання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування;

утвердження здорового способу життя в сімейному, дитячому та молодіжному середовищі;

здійснення соціально-профілактичної роботи, реабілітаційних заходів щодо відновлення соціальних функцій, психологічного і фізичного стану дітей та молоді, які зазнали жорстокості, насильства, зокрема домашнього, постраждали від торгівлі людьми, залучалися до найгірших форм дитячої праці, соціальна підтримка ВІЛ-інфікованих дітей, молоді та членів їхніх сімей;

інтеграція в суспільство дітей та молоді з інвалідністю;

сприяння громадським організаціям, іншим об'єднанням громадян, фізичним особам у реалізації ними власних соціально значущих ініціатив і проєктів у сфері соціальної роботи з сім'ями, дітьми та молоддю в порядку, визначеному законодавством;

розвиток та підтримка волонтерського руху у сфері соціальної роботи з сім'ями, дітьми та молоддю;

здійснення кадрового, науково-методичного, фінансового, матеріально-технічного, інформаційного забезпечення соціальної роботи з сім'ями, дітьми та молоддю;

встановлення та зміцнення зв'язків з соціальними службами за кордоном, інтеграція в міжнародну систему соціальної роботи.

Міністерство соціальної політики України (Мінсоцполітики) є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України і який забезпечує формування та реалізацію державної політики у сфері соціальної політики, загальнообов'язкового державного соціального та пенсійного страхування, соціального захисту населення, волонтерської діяльності, з питань сім'ї та дітей, оздоровлення та відпочинку дітей, усиновлення та захисту прав дітей, запобігання та протидії домашньому насильству, насильству за ознакою статі, торгівлі людьми, забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків, надання соціальних послуг та проведення соціальної

роботи, соціальної та професійної адаптації військовослужбовців, які звільняються, осіб, звільнених з військової служби, ветеранів праці, ветеранів війни, осіб, на яких поширюється дія Закону України “Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту” в частині організації виплати їм разової грошової допомоги, ветеранів військової служби¹⁶³.

Органи і служби у справах дітей, спеціальні установи та заклади, які здійснюють їх соціальний захист і профілактику правопорушень

Відповідно до українського законодавства здійснення соціального захисту дітей і профілактики серед них правопорушень покладається в межах визначеної компетенції на:

центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері сім’ї та дітей, центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері сім’ї та дітей, орган виконавчої влади Автономної Республіки Крим у сфері сім’ї та дітей, відповідні структурні підрозділи обласних, Київської та Севастопольської міських, районних державних адміністрацій, виконавчих органів міських і районних у містах рад;

уповноважені підрозділи органів Національної поліції;

приймальники-розподільники для дітей органів Національної поліції;

школи соціальної реабілітації та професійні училища соціальної реабілітації органів освіти;

центри медико-соціальної реабілітації дітей закладів охорони здоров’я;

спеціальні виховні установи Державної кримінально-виконавчої служби України;

притулки для дітей;

центри соціально-психологічної реабілітації дітей;

соціально-реабілітаційні центри (дитячі містечка).

¹⁶³ Положення про Міністерство соціальної політики України: Постанова Кабінету Міністрів України від 17 червня 2015 р. № 423. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/423-2015-%D0%BF#Text>

У здійсненні соціального захисту і профілактики правопорушень серед дітей беруть участь у межах своєї компетенції інші органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування, підприємства, установи та організації незалежно від форми власності, окремі громадяни¹⁶⁴.

Міністерство освіти і науки України залучене переважно до превентивно-освітньої роботи серед молоді, підготовки майбутніх спеціалістів, обізнаних з даною проблематикою, підвищення рівня кваліфікації працівників освіти, а також підготовки інформаційно-методичних матеріалів.

Жінки та діти, які змушені зараз покинути Україну через військову агресію Росії та прямують до сусідніх країн, стикаються з ризиками торгівлі людьми. Водночас чоловіки, що залишаються всередині країни, також можуть стати здобиччю торговців людьми. Втрата роботи і доходу внаслідок війни, обмежені можливості забезпечити головні потреби внутрішньо переміщених осіб, біженців та постраждалого від війни населення призведуть до зростання ризиків. Злочинний світ пристосовується до змін реальності, полюючи на нові жертви, торговці людьми готуються скористатися вразливістю тих, хто змушений покинути Україну.

Пріоритетом в освітній діяльності закладів освіти щодо запобігання торгівлі людьми є підвищення загального рівня правової свідомості дітей та молоді, формування навичок безпечної поведінки під час подорожі, у новому місці перебування та вдома, виховання поваги до прав та основних свобод людини, толерантне ставлення до потерпілих від торгівлі людьми¹⁶⁵.

¹⁶⁴ Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей: Закон України від 24 січня 1995 року. (Із змінами, внесеними згідно із Законами № 3022-IX від 10.04.2023). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/20/95-%D0%B2%D1%80#Text>.

¹⁶⁵ Лист МОН № 1/3663-22 від 25.03.2022 "Щодо запобігання торгівлі людьми в умовах воєнної агресії". URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/uploads/public/624/41f/5b0/62441f5b0e0ca434958796.pdf>

Педагогічні працівники закладів освіти мають можливість скористатися електронним банком науково-методичної літератури, розміщеним на сайті МОН за посиланням: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/pozashkilna-osvita/vihovnarobota-ta-zahist-pravditini/protidiya-torgivli-lyudmi> Інформаційні матеріали Представництва МОМ в Україні щодо безпечних подорожей: <https://bit.ly/ЗагальніПравилаБезпеки>; щодо онлайн-квестів для роботи із старшокласниками: <https://quest.stoptrafficking.org/start>.

Звернутися за практичними порадами можна до: Національної гарячої лінії з протидії торгівлі людьми та консультування мігрантів 527, що працює за підтримки МОМ, з 8:00 до 20:00 за номером 527 (безкоштовно з мобільних телефонів) або 0 800 505 501 (безкоштовно зі стаціонарних телефонів). Особи, які перебувають за кордоном, можуть звернутися до консультантів гарячої лінії за електронною адресою 527.hotline@gmail.com; Національної дитячої «гарячої лінії» за телефоном 0 800 500 225 або 116 111 (для дзвінків з мобільного) та Національної «гарячої» лінії з попередження насильства, торгівлі людьми та гендерної дискримінації 0 800 500 335 або 116 123 (для дзвінків з мобільного) ГО «Ла Страда-Україна»¹⁶⁶.

Управління та установи структури Міністерства здійснюють організаційну та адміністративну підтримку проведенню заходів із запобігання торгівлі людьми. Регулярно проводяться семінари з проблеми на базі Центрального інституту післядипломної педагогічної освіти з залученням фахівців Міжнародного жіночого правозахисного центру «Ла Страда – Україна». Експерти МОН беруть участь у підготовці інформаційних та методичних матеріалів. Серед найвагоміших слід зазначити Громадська спілка "A21 Україна" – міжнародна неприбуткова організація, місією якої є скасування рабства, підготувала матеріали для педагогів щодо протидії торгівлі людьми.

¹⁶⁶Лист МОН № 1/3663-22 від 25.03.2022 "Щодо запобігання торгівлі людьми в умовах воєнної агресії". URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/uploads/public/624/41f/5b0/62441f5b0e0ca434958796.pdf>

Серед матеріалів є профілактичний семінар та додатки до нього щодо запобігання ризику втягнення молоді до ситуацій торгівлі людьми. Семінар допоможе педагогам працювати над підвищенням психологічної готовності молоді протистояти викликам, що можуть призвести до потрапляння в ситуації експлуатації та втягнення в злочинну діяльність. У додатках є інтерактивні заняття, ігри та відео для старших школярів.

Науково-методичний центр вищої освіти спільно з Центром «Ла Страда – Україна» готує та видає інформаційні та методичні матеріали для розповсюдження у вищих закладах освіти України.

Міністерство охорони здоров'я є одним із найважливіших державних органів з надання соціальної допомоги потерпілим. Відповідно до Комплексної програми протидії торгівлі людьми на МОЗ зокрема, покладені такі завдання щодо запобігання торгівлі людьми: запровадити проведення щорічних регіональних і міжгалузевих нарад-семінарів; продовжити роботу щодо подальшого вивчення, порівняльного аналізу, узагальнення та поширення в Україні міжнародного досвіду з питань запобігання торгівлі людьми; забезпечити дотримання законодавства під час організації оздоровлення та відпочинку дітей за кордоном, а також у роботі лікувально-профілактичних та інших закладів, у яких перебувають або утримуються дітисироти та діти, позбавлені батьківського піклування; забезпечити систематичне проведення серед осіб групи ризику консультативної та роз'яснювальної роботи, подання їм адресної допомоги; забезпечити проведення з представниками групи ризику індивідуально-профілактичної роботи; підвищувати рівень інформованості населення про проблему; систематично організовувати проведення інформаційно-просвітницьких заходів щодо запобігання торгівлі людьми; забезпечити подання інформаційно-консультативної та правової допомоги громадянам України, які виїжджають за кордон для працевлаштування, оздоровлення, відпочинку та в інших цілях; продовжити проведення тематичних занять з питань запобігання торгівлі людьми у рамках

виконання програм статевого виховання та консультування в центрах планування сім'ї, кризових центрах для жінок та молоді.¹⁶⁷

Міністерство внутрішніх справ України є одним із головних реалізаторів державної політики в галузі протидії торгівлі людьми. Координацію роботи з попередження, виявлення та розслідування злочинів, пов'язаних із торгівлею людьми, покладено на спеціалізовані управління боротьби із злочинами, пов'язаними з торгівлею людьми.

Головними завданнями органів поліції є запобігання, виявлення, розкриття та розслідування злочинів, пов'язаних із торгівлею людьми, притягнення до відповідальності причетних до них осіб, а також, спільно з іншими державними та недержавними організаціями, надання допомоги потерпілим.

Державна прикордонна служба України надає допомогу в поверненні громадянам України, які стали жертвами торгівлі людьми; забезпечує залучення міжнародних і громадських організацій, благодійних фондів до реалізації проектів щодо запобігання та боротьби з торгівлею людьми, захисту прав осіб, які стали жертвами торгівлі людьми, розшуку зниклих за кордоном, повернення та реабілітації жертв торгівлі людьми; забезпечує залучення міжнародних і громадських організацій, благодійних фондів до реалізації проектів щодо запобігання та боротьби з торгівлею людьми, захисту прав осіб, які стали жертвами торгівлі людьми, розшуку зниклих за кордоном, повернення та реабілітації жертв торгівлі людьми тощо.

Працівники Державної прикордонної служби, зокрема контролери контрольно-пропускних пунктів, можуть попереджувати злочин торгівлі людьми шляхом розповсюдження інформаційних матеріалів серед представників потенційної групи ризику, а також проводити роботу серед депортованих в Україну осіб щодо ідентифікації серед них потерпілих від торгівлі людьми. Інформація

¹⁶⁷ Соціальна профілактика торгівлі людьми : навч.-метод. посібник / за ред. К. Б. Левченко, І. М. Трубавіної. Київ : ТОВ «Агентство «Україна», 2007. 60 с.

про таких осіб, у випадку їхньої згоди, може передаватися до неурядових організацій, потерпілих можуть забезпечувати інформаційними матеріалами про діяльність НУО з питань допомоги потерпілим.

Серед головних завдань Міністерства закордонних справ України: захист прав та інтересів громадян і юридичних осіб України за кордоном та облік громадян України, які постійно або тимчасово проживають за кордоном. Воно забезпечує надання інформаційно-консультаційної та правової допомоги громадянам України, які виїжджають за кордон з метою працевлаштування, оздоровлення відпочинку та з іншою метою; здійснює заходи щодо приведення законодавства України у відповідність з основними положеннями Конвенції ООН проти транснаціональної організованої злочинності, Протоколу проти незаконного ввозу мігрантів сушею, морем і повітрям і Протоколу про запобігання та боротьбу з торгівлею людьми, особливо жінками і дітьми, та про покарання злочинців; працює у напрямі вдосконалення механізму забезпечення постійного обміну інформацією між правоохоронними органами України та інших держав щодо юридичних і фізичних осіб, які займаються транскордонною торгівлею людьми, а також методів та процедур розслідування і розкриття злочинів, пов'язаних із торгівлею людьми. Міністерство також забезпечує залучення міжнародних і громадських організацій, благодійних фондів до реалізації проектів щодо запобігання та боротьби з торгівлею людьми, захисту прав осіб, які стали жертвами торгівлі людьми, розшуку зниклих за кордоном, повернення та реабілітації жертв торгівлі людьми.

Завданнями закордонних дипломатичних установ України є:

- 1) представництво України в державі перебування або при міжнародній організації, підтримання з нею офіційних відносин;
- 2) захист національних інтересів України у державі перебування або при міжнародній організації;

3) розвиток політичних, економічних, культурних, гуманітарних, наукових та інших зв'язків з державою перебування або міжнародною організацією;

4) захист прав та інтересів громадян і юридичних осіб України в державі перебування або міжнародній організації;

5) координація діяльності державних органів щодо забезпечення реалізації єдиного зовнішньополітичного курсу України у відносинах з державою перебування або міжнародною організацією¹⁶⁸.

Державний комітет телебачення та радіомовлення. Значні можливості у проведенні профілактичної роботи щодо протидії торгівлі людьми мають засоби масової інформації. Державними телерадіокомпаніями та державними друкованими періодичними виданнями започатковано відповідні рубрики та тематичні сторінки з метою підвищення рівня інформованості населення щодо запобігання торгівлі людьми, а також про потенційний ризик експлуатації, насильства та зловживань стосовно нелегальних мігрантів: «Східний кордон – останній рубіж», «Хто сприяє незаконній міграції?», «Знаю я», «Хто я?». У пресі з'явилися спеціальні рубрики «Нелегальній міграції – надійний заслін», «Жінка потребує захисту», «Гаряча лінія», «Ні – торгівлі живим товаром», «Біле рабство», «XXI століття: особливості сучасної работоргівлі», «Живий товар», «Жінки та діти на продаж», «Запобігання торгівлі людьми» тощо. Вони можуть стати джерелом додаткової інформації при підготовці до занять із питань прав дитини, запобігання торгівлі людьми¹⁶⁹.

4.2.2. Роль громадських організацій у здійсненні соціальної профілактики торгівлі людьми

У будь-якій демократичній державі функції надання послуг здійснюються суб'єктами не лише виключно державної влади. Ці

¹⁶⁸ Про Положення про закордонні дипломатичні установи України: Указ Президента України від 15 березня 2021 року № 99/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/99/2021#Text>

¹⁶⁹ Соціальна профілактика торгівлі людьми : навч.-метод. посібник / за ред. К. Б. Левченко, І. М. Трубавіної. Київ : ТОВ «Агентство «Україна», 2007. 63 с.

функції можуть бути делеговані державою органам місцевого самоврядування, а також, зрештою, і деяким іншим недержавним інституціям (наприклад, окремим громадським організаціям). Діяльність громадських організацій (інша назва – неурядові організації) стала можливою з набуттям Україною незалежності та вибором демократичних перспектив розвитку.

Відповідно до статті 36 Конституції України громадяни України для здійснення та захисту своїх прав і свобод мають право на об'єднання в політичні партії та громадські організації. Громадські організації, що стоять на сторожі прав та інтересів громадян, мають важливе значення для розбудови громадянського суспільства. В Україні зареєстровано більше 20 тис. об'єднань громадян¹⁷⁰.

Відповідно до статті 1 Закону України «Про громадські об'єднання».

Громадське об'єднання – це добровільне об'єднання фізичних осіб та/або юридичних осіб приватного права для здійснення та захисту прав і свобод, задоволення суспільних, зокрема, економічних, соціальних, культурних, екологічних, та інших інтересів.

Громадське об'єднання за організаційно-правовою формою утворюється як громадська організація або громадська спілка.

Громадська організація – це громадське об'єднання, засновниками та членами (учасниками) якого є фізичні особи.

Громадська спілка – це громадське об'єднання, засновниками якого є юридичні особи приватного права, а членами (учасниками) можуть бути юридичні особи приватного права та фізичні особи¹⁷¹.

Як суб'єкти адміністративного права громадські утворення керуються

¹⁷⁰ Соціально-педагогічні основи захисту прав людини, протидії торгівлі людьми та експлуатації дітей : навч.-метод. посіб. / за заг. ред. К. Б. Левченко, Л. Г. Ковальчук. 2-ге вид., доповн. і переробл. Київ : ТОВ «Агентство «Україна», 2016. С. 159.

¹⁷¹ Про громадські об'єднання : Закон України від 22 березня 2012 року № 4572-VI. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2013, № 1, ст.1. Редакція від 27.07.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4572-17#Text>.

Конституцією України, законодавством України, положеннями про відповідні органи самоорганізації, рішеннями місцевих органів державної виконавчої влади і місцевого самоврядування, рішеннями зборів громадян.

Закон України «Про протидію торгівлі людьми» у ст. 26 визначає напрями громадського контролю за виконанням законів у сфері протидії торгівлі людьми:

- 1) відповідність діяльності суб'єктів, які здійснюють заходи у сфері протидії торгівлі людьми, цьому Закону та іншим законам;
- 2) додержання міжнародних зобов'язань України у сфері протидії торгівлі людьми;
- 3) забезпечення невідворотності покарання за злочини торгівлі людьми¹⁷².

Велика роль у процесі формування громадянського суспільства та демократичних перетворень, яку відіграють неурядові організації, – це не тільки вимога сучасних міжнародних документів, але й результат практичної діяльності неурядових організацій, їх високої активності в політичному та соціальному житті країни, високого професійного та наукового потенціалу активістів, глибоких знань соціальних, політичних, економічних проблем сучасної України, досвіду міжнародного спілкування, знайомства зі шляхами вирішення проблем у демократичних країнах світу¹⁷³.

В Україні діє потужна мережа громадських організацій, діяльність яких спрямована на протидію торгівлі людьми. Більшість організацій об'єднуються у формальні мережі, коаліції, платформи тощо.

¹⁷² Про протидію торгівлі людьми : Закон України від 20 вересня 2011 року № 3739-VI. Редакція від 31.03.2023. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=3739-17>

¹⁷³ Соціально-педагогічні основи захисту прав людини, протидії торгівлі людьми та експлуатації дітей : навч.-метод. посіб. / за заг. ред. К. Б. Левченко, Л. Г. Ковальчук. 2-ге вид., доповн. і переробл. Київ :ТОВ «Агентство «Україна», 2016. С. 160.

З 2004 р. в Україні діє *Всеукраїнська мережа громадських організацій протидії комерційній сексуальній експлуатації дітей ЕКПАТ*. У 1997 р. ЕКПАТ (ЕСРАТ International) перетворилася на міжнародну НУО, яка існує і сьогодні. Мережа ЕСРАТ розширилася з чотирьох груп (усі були в Азії) до 122 груп у 104 різних країнах у 2023 р. Усі ці групи є незалежними громадськими організаціями або коаліціями, які працюють проти комерційної сексуальної експлуатації дітей і сексуального насильства над дітьми (Our History)¹⁷⁴.

В 1996 р. уряд Швеції, у співпраці з ЕКПАТ, ЮНІСЕФ і Групою неурядових організацій Конвенції про права дитини, організував Перший Всесвітній конгрес проти комерційної сексуальної експлуатації дітей.

Подія започаткувала важливу громадську платформу та офіційний процес для систематичного розгляду порушень комерційної сексуальної експлуатації дітей. В Конгресі взяли участь 1879 учасників, на II Конгресі в Японії були присутні учасники з 136 країн. На III Конгресі, який відбувся в Бразилії, і на якому були присутні 739 делегацій, були ідентифіковані 5 тематичних областей:

1. Форми сексуальної експлуатації: дитяча проституція, дитяча порнографія та зображення з насильством, сексуальна експлуатація дітей в туризмі, торгівля дітьми з сексуальними цілями.

2. Правова база і підзвітність. 3. Інтегровані міжсекторальні політики.

4. Корпоративна соціальна відповідальність.

5. Стратегії для міжнародної кооперації (ЕСРАТ Internat. Report. 2008). На цьому Конгресі від громадських організацій України активно працювали Ла Страда – Україна та діти-лідери з ГО «Школа Рівних Можливостей»¹⁷⁵.

¹⁷⁴ Швед О., Спіріна Т. Роль міжнародних та українських неурядових організацій у протидії сексуальному насильству стосовно дітей. *Ввічливість. Humanitas*, Вип. 1, 2023. С. 144-152.

¹⁷⁵ Швед О., Спіріна Т. Роль міжнародних та українських неурядових організацій у протидії сексуальному насильству стосовно дітей. *Ввічливість. Humanitas*, Вип. 1, 2023. С. 145.

Мережа зосереджує свою діяльність за такими напрямками: відстоювання інтересів та лобювання необхідних змін у законодавстві для захисту дітей від жорстокого поводження та задля повного викоренення КСЕД; розробка, реалізація та моніторинг Плану дій України з питань захисту дітей від комерційної сексуальної експлуатації; превентивноосвітня робота з дітьми та сім'ями у сфері протидії КСЕД; підготовка спеціалістів у сфері протидії КСЕД; надання допомоги потерпілим від комерційної сексуальної експлуатації з метою їх соціально-психологічної реабілітації та реінтеграції у суспільство; сприяння співробітництву між державними та недержавними інституціями, а також громадами у сфері захисту дітей від комерційної сексуальної експлуатації; здійснення регулярного обміну інформацією між громадськими організаціями, а також між громадськими організаціями та державними структурами; співпраця із засобами масової інформації щодо захисту дітей від будь-яких порушень та підвищення поінформованості громадськості з проблеми КСЕД; сприяння проведенню наукових досліджень щодо проблеми КСЕД; налагодження співпраці з міжнародними громадськими організаціями, підтримка міжнародних контактів та зв'язків, утворення міжнародних спілок, об'єднань, укладення угод, участь у здійсненні заходів, що не суперечать міжнародним зобов'язанням України. У мережі виокремлено особливий напрям – молодіжна секція, до складу якої входить молодь.

Окремо необхідно відзначити роботу Благодійного фонду «Благополуччя дітей», який вже багато років займається проблемами дітей та насильством щодо них¹⁷⁶.

Місія Фонду - збагачувати фахівців і родини новітніми знаннями та практиками, щоб разом підготувати дітей до самостійного життя й убезпечити їх від безправ'я, насильства та ризикованої поведінки. В даний час ця організація виконує проекти: «Рання профілактика торгівлі людьми та експлуатації серед дітей віком 6–13 років»,

¹⁷⁶ Діяльність. Благополуччя дітей : Український Фонд. URL: <https://childfund.org.ua/diialnist?start=10> (дата звернення: 13.06.2023).

«Програма попередження сексуального насильства над дітьми дошкільного віку», «Розширення можливостей правоохоронних органів у подоланні насильства щодо дітей в Інтернеті» (Благополуччя дітей. Фонд). Український Фонд «Благополуччя дітей» одним з перших почав розробляти методичні матеріали з тематики профілактики сексуального насильства над дітьми і в 2009 р. випустив інформаційнометодичний посібник «Впровадження пілотної моделі структурної профілактики насильства щодо дітей» (Впровадження, 2009).

В Одеській області активною громадською організацією є громадський рух «Віра. Надія. Любов», який працює з 1996 р. Організація очолює Українську мережу протидії комерційній сексуальній експлуатації дітей. В організації працюють юристи, психологи, соціальні працівники, медики і волонтери. Акцент в діяльності організації ставиться на профілактичній роботі з дітьми та молоддю, які практикують ризиковані форми поведінки, проживають в умовах вулиці, учні ЗПТО, студенти закладів вищої освіти. В своїй роботі організація використовує методи, які цікаві певній цільовій групі: тренінги, театральні дійства (в організації є театральна молодіжна мобільна студія «Контакт»), сценарії для якої пишуть самі діти.

Організація працює не лише в сфері профілактики, але й реабілітації, бо має свій центр «Софія», де фахівці займаються реабілітацією дівчат та молодих жінок - жертвами сексуальної експлуатації, а саме торгівлі людьми та втягнення в проституцію. Це специфічний вид роботи, бо контакт з жертвами сексуальної експлуатації характеризується складністю, викликаною страхом жертв, низькою самооцінкою та недовірою. Робота з жертвами сексуального насильства потребує з боку уповноважених осіб усвідомлення та спеціальної кваліфікації в здійсненні своєї діяльності. Також на базі організації працює гаряча лінія з протидії домашньому насильству, куди звертаються також діти та підлітки і яка виявляє випадки сексуального насильства (Інтерв'ю з Головою правління ГР «Віра. Надія. Любов» Семікоп Тетяною, 17.03.2023).

Завдяки зусиллям ГР «Віра. Надія. Любов», ГО «Ла Страда-Україна» та Фонду «Благополуччя дітей» в Україні були відкриті перші дружні до дитини «Зелені кімнати» для опитування дітей-жертв або дітей-свідків сексуального насильства, з метою проведення опитування (допитів) дітей, які є учасниками в кримінальних справах, в умовах, що мінімізують повторну травматизацію психіки дитини (Конвенція № 201). «Зелені кімнати» на початку ХХ ст. були новим явищем для України, але показали свою необхідність та ефективність у захисті прав дитини, особливо, коли це стосується сексуального насильства¹⁷⁷.

Основні зони впливу громадських організацій на формування політики з протидії торгівлі людьми в Україні.

1. Ініціація та лобіювання необхідності внесення змін до державної національної політики у сфері протидії торгівлі людьми. Спільна лобістська діяльність органів державної влади, громадських та міжнародних організацій призвела до того, що Верховна Рада ухвалила Закон України «Про протидію торгівлі людьми», а Уряд України регулярно приймає державні цільові програми з протидії торгівлі людьми. Крім того, Україна ратифікувала всі основні міжнародні документи в сфері протидії торгівлі людьми.

2. Розробка державних документів, стратегій, програм. Прикладом можна вважати роботу над створенням тексту Закону України «Про протидію торгівлі людьми», державних цільових програм протидії торгівлі, які були розроблені за участю громадських та міжнародних організацій. На обласному рівні формуються програми протидії торгівлі людьми із залученням спеціалістів місцевих громадських організацій. 3. Формування національних установ щодо реалізації політики стосовно протидії торгівлі людьми. Прикладом може бути ініціація та підтримка діяльності регіональних постійно діючих комісій з питань координації зусиль та обміну інформацією щодо протидії торгівлі людьми, котрі почали

¹⁷⁷ Швед О., Спіріна Т. Роль міжнародних та українських неурядових організацій у протидії сексуальному насильству стосовно дітей. *Вісник Humanitas*, Вип. 1, 2023. С. 144-152.

створюватись у 2002 р. Це комісії, що створювалися на обласному рівні із залученням фахівців усіх державних структур та громадських організацій, задіяних у здійсненні державної політики з протидії торгівлі людьми. Сьогодні громадські та міжнародні організації України лобюють створення нових національних інститутів – офісу національного доповідача з питань протидії торгівлі людьми, офісу уповноваженого з прав дитини.

4. Спільна реалізація заходів з протидії торгівлі людьми. Громадські організації активно долучаються до виконання положень національного законодавства з питань протидії торгівлі людьми. Вони займаються інформаційно-просвітницькою профілактичною діяльністю, надають допомогу постраждалим від торгівлі людьми, здійснюють дослідження тощо¹⁷⁸.

5. Підготовка/підвищення рівня кваліфікації спеціалістів. Постійно впроваджуються програми підвищення кваліфікації спеціалістів різних галузей. Навчання проходить у формі тренінгів, семінарів, конференцій тощо. Чимало зусиль докладається для інституціоналізації теми протидії торгівлі людьми в державну систему підготовки, перепідготовки і підвищення кваліфікації фахівців у сфері протидії торгівлі людьми.

6. Експертно-консультаційна робота здійснюється громадськими організаціями переважно в робочих мультидисциплінарних чи відомчих групах, дорадчих та консультаційних органах.

7. Науково-методична, дослідницька робота. Результатом роботи в цьому напрямі діяльності є, зокрема, дослідження, проведені з проблеми торгівлі людьми в Україні, підготовка і випуск навчально-методичних посібників, посібників для проведення тренінгів, наукових видань, збірок наукових праць та ін.

¹⁷⁸ Соціально-педагогічні основи захисту прав людини, протидії торгівлі людьми та експлуатації дітей : навч.-метод. посіб. / за заг. ред. К. Б. Левченко, Л. Г. Ковальчук. 2-ге вид., доповн. і переробл. Київ :ТОВ «Агентство «Україна», 2016. С. 161.

8. Моніторинг та оцінка діяльності. Громадські організації активно здійснюють моніторинг виконання взятих на себе Україною міжнародних та національних зобов'язань у сфері протидії торгівлі людьми. Підготовлено низку аналітичних звітів за результатами здійсненого моніторингу на національному та обласному рівнях, методичні та інформаційні матеріали. За результатами здійснених моніторингових візитів та аналізу стану виконання положень законодавства готують рекомендації до покращення ситуації з протидією торгівлі людьми. Матеріали подавались до Групи експертів Ради Європи (ГРЕТА) у ході оцінки виконання Україною положень Конвенції Ради Європи про заходи щодо протидії торгівлі людьми, Комітету ООН з прав людини у ході універсального періодичного огляду дотримання державою прав людини, Комітету ООН з ліквідації дискримінації щодо жінок, Спеціальному доповідачу з питань торгівлі людьми, особливо жінками та дітьми.

9. Інституційна пам'ять. У ситуації частих кадрових змін в органах державної влади, регулярних реформ і високої плинності кадрів громадські організації також зберігають інституційну пам'ять протидії торгівлі людьми в Україні, яка бере початок з кінця 90-х рр. минулого століття.

10. Формування громадської думки. Громадські організації докладають багато зусиль у напрямі формування толерантного ставлення до осіб, які постраждали від торгівлі людьми та нетерпимості до насильства. Заходи покликані вплинути на формування готовності звертатися по допомогу у постраждалих, небайдужого ставлення громади до постраждалих осіб, активної громадянської позиції¹⁷⁹.

Досвід центру «Ла Страда – Україна»

Однією з перших організацій, що почала діяльність у напрямі запобігання торгівлі людьми, був Міжнародний жіночий

¹⁷⁹ Соціально-педагогічні основи захисту прав людини, протидії торгівлі людьми та експлуатації дітей : навч.-метод. посіб. / за заг. ред. К. Б. Левченко, Л. Г. Ковальчук. 2-ге вид., доповн. і переробл. Київ :ТОВ «Агентство «Україна», 2016. С. 162.

правозахисний центр «Ла Страда – Україна», який ставив собі за мету, перш за все, привернути увагу громадськості та представників державних структур до проблеми торгівлі жінками як до брутального порушення елементарних прав людини. Але зі зміною ситуації, зростанням розуміння важливості проблеми, коригувалися й основні програмні цілі роботи: формування спільних програм дій з державними органами та іншими неурядовими і міжнародними організаціями (1998–1999), розвиток превентивної діяльності (1999–2001), створення мережі неурядових організацій та відпрацювання механізму допомоги потерпілим від торгівлі людьми (2000–2002) та ін.

Напрями роботи центру комплексні. Це допомога потерпілим від торгівлі людьми; організація роботи «гарячої лінії»; проведення досліджень з проблем насильства стосовно жінок; експертиза законодавчих актів, які стосуються становища жінок в Україні; просвітницька діяльність серед молоді з проблем загальнолюдських жіночих прав та запобігання торгівлі жінками й інших видів насильства та експлуатації; робота з масмедіа, розповсюдження інформації з проблеми; видання матеріалів, бюлетенів, друкування листівок з проблем запобігання торгівлі людьми та їх розповсюдження серед українського жіноцтва; проведення семінарів, робочих секцій, конференцій з цієї проблеми; співпраця з працівниками державних структур з метою формування національної програми дій щодо запобігання торгівлі жінками в Україні; співпраця з посольствами зарубіжних держав в Україні та українськими посольствами за кордоном; співпраця з урядовими та неурядовими організаціями в Україні та за кордоном з метою запобігання торгівлі жінками і допомоги жертвам цього злочину.

Який би напрям роботи неурядової організації не взяти, його ефективно впровадження потребує скоординованих зусиль та взаємодії з органами державної влади. Розглянемо механізми такої взаємодії на прикладі двох основних напрямів діяльності – превентивна робота, організація консультацій на «гарячій лінії», організація соціальної допомоги потерпілим від торгівлі людьми.

Важливе місце належить превентивній та освітній роботі, яка здійснюється безпосередньо з молодими жінками та дівчатами, представницями потенційної групи ризику. Для розгортання превентивної та освітньої роботи спочатку необхідно було сформуванню позитивне ставлення до неї серед представників урядових структур та державних органів, заручитися їх підтримкою і партнерством у цій діяльності. Тому на першому етапі саме налагодження контактів з урядовими структурами було основним напрямом діяльності організації.

Співпраця органів державної влади з неурядовими та міжнародними організаціями – принцип втілення в життя в Україні політики протидії торгівлі людьми, а також важлива умова ефективності роботи у цьому напрямі. Основні форми такої співпраці: участь у заходах один одного; консультування; інформаційний обмін; проведення «круглих столів», семінарів, конференцій; організаційна, адміністративна, матеріальна підтримка, участь у формуванні спільних планів дій та розробці національної політики щодо поліпшення становища жінок та підвищення їх ролі і статусу в суспільстві тощо. Слід зазначити, що досвід останніх років засвідчує подальший розвиток форм та методів такої взаємодії¹⁸⁰.

¹⁸⁰ Соціальна профілактика торгівлі людьми : навч.-метод. посібник / за ред. К. Б. Левченко, І. М. Трубавіної. Київ : ТОВ «Агентство «Україна», 2007. С. 170.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИЙ ДЖЕРЕЛ

1. Андрусишин Р. М. Протидія торгівлі людьми в умовах воєнного стану. *Державна політика щодо протидії торгівлі людьми і незаконній міграції: україна та світ* : збірник тез Міжнар. наук.-практ. конф. (9 червня 2023 року) / упор. Р. М. Андрусишин. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2023. 208 с. (с. 12–18).
2. Гордаш А. С. Основні напрями державної політики у сфері протидії торгівлі людьми в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 4. С. 450–455.
3. Грищенко С. В. Протидія торгівлі людьми : навч. посібник. Чернігів : Видавець Лозовий В. М., 2015. 224 с.
4. Грищенко С. В. Соціальна профілактика торгівлі дітьми. *Вісник Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля. Серія «Педагогіка і психологія». Педагогічні науки*. 2014. № 2 (8) С. 20–26.
5. Грохольський В. Л., Доценко О. С. Протидія міжнародній організованій злочинності з торгівлі людьми. *Актуальні питання протидії кіберзлочинності та торгівлі людьми* : матеріали наук.-практ. конф. (м. Харків, 23 листопада 2018 р.). Харків : Харківський нац. універ. внутр. справ, 2018. С. 35–39.
6. Державна політика щодо протидії торгівлі людьми і незаконній міграції: україна та світ : збірник тез Міжнародної науково-практичної конференції (9 червня 2023 року) / упор. Р. М. Андрусишин. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2023. 208 с.
7. Доповідь Державного Департаменту США про торгівлю людьми в Україні за 2022 рік. *Офіційний сайт Посольства США в Україні*. URL: <https://ua.usembassy.gov/uk/our-relationship-uk/official-reports-uk> (дата звернення: 19.04.2023).
8. Запобігання та протидія проявам насильства: діяльність закладів освіти : навч.-метод. посіб. / В. Л. Андрєєнкова, В. В.

Байдик, Т. В. Войцях, О. А. Калашник та ін. Київ : Нічога С.О. 2020. 196 с.

9. Захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства / Ковальчук Л. Конференція ЄС та РЄ «Проект зі зміцнення і утвердження прав жінок і дітей» / ред. Єва Янішевич. Варшава, 2015. 82 с. 5. Зимінець Н. В., Малієнко Ю. М., Цюман Т. П. Впровадження пілотної моделі структурної профілактики насильства щодо дітей : інформаційно-методичні матеріали / за заг.ред. І. Д.Зверевої. Київ, 2009. 64 с.

10. Ковальова О. В. Попередження як напрям протидії торгівлі людьми. *Протидія незаконній міграції та торгівлі людьми* : матеріали Міжнар. наук.-практ. симпоз. (м. Івано-Франківськ, 11–12 березня 2016 р.). Івано-Франківськ : ПВНЗ «Університет короля Данила», 2016. С. 67–70.

11. Ковальчук О. В. Профілактика торгівлі людьми: реалії і перспективи. *Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Серія : Соціально-педагогічна*. 2018. Вип. 31. С. 133–142. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znprk_sp_2018_31_15

12. Конвенція про права дитини (20 листопада 1989 року) (редакція зі змінами, схваленими резолюцією 50/155 Генеральної Асамблеї ООН від 21 грудня 1995 року (Конвенцію ратифіковано Постановою ВР від 27.02.1991 р. № 789-XII). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text

13. Конвенція Ради Європи про заходи щодо протидії торгівлі людьми (Конвенцію ратифіковано Законом від 21.09.2010 № 2530-VI (2530-17). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_858#Text

14. Конфлікт в Україні: основні докази про ризик торгівлі людьми і контрабанди міграції: веб-сайт. URL: https://www.unodc.org/documents/data-andanalysis/tip/Conflict_Ukraine_TI_P_2022.pdf (дата звернення: 09.07.2023).

15. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25–26. Ст. 131.

16. Макарова О. П. Теоретичні проблеми оперативно-пошукової психології. *Актуальні питання та перспективи використання оперативнорозшукових засобів у розкритті злочинів в умовах воєнного стану* : матеріали міжвідом. наук.-практ. конф. МВС України, Нац. поліція України, Нац. акад внтурт. справ. Київ, 2023. С. 102–104.

17. MOM стала співочільницею Робочої групи з протидії торгівлі людьми в Україні. URL: <https://ukraine.iom.int/uk/news/mom-stala-spivochilnytseyu-robochoyi-hrupy-z-protydiyi-torhivli-lyudmy-v-ukrayini>

18. Офіційний сайт Офісу Генерального прокурора України. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalnipravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2> (дата звернення 19.04.2023).

19. Офіційний сайт Судової влади України. URL: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/ (дата звернення: 19.04.2023).

20. Прибиткова Н. О. Протидія торгівлі людьми в умовах воєнного стану у розрізі міжнародної співпраці. *Modern Problems of Science, Education and Society: Proceedings of IV International Scientific and Practical Conference* (Kyiv, Ukraine; 19–21 June 2023). Kyiv, 2023. С. 1217–1222.

21. Про затвердження Інструкції зі збору та моніторингу статистичної інформації щодо осіб, які постраждали від торгівлі людьми : Наказ Міністерства соціальної політики України та Міністерства внутрішніх справ України від 11 січня 2016 року № 4/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0169-16#Text>

22. Про затвердження Інструкції зі збору та моніторингу статистичної інформації щодо осіб, які постраждали від торгівлі людьми : Спільний Наказ Мінсоцполітики України, МВС України від 11 січня 2016 року № 4/5.

23. Про затвердження Порядку взаємодії суб'єктів, які здійснюють заходи у сфері протидії торгівлі людьми : Постанова Кабінету Міністрів України від 22 серпня 2012 року № 783 (із

змiнами, внесеними згiдно з Постановами КМ вiд 19.02.2020 № 132.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/783-2012-%D0%BF#Text>

24. Про затвердження Порядку виплати одноразової матеріальної допомоги особам, які постраждали від торгівлі людьми : Постанова Кабінету Міністрів України від 25 липня 2012 року № 660 (із змінами, внесеними згiдно з Постановами КМ № 833 вiд 16.11.2016). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/660-2012-%D0%BF#Text>

25. Про затвердження Порядку встановлення статусу особи, яка постраждала від торгівлі людьми : Постанова Кабінету Міністрів України від 23 травня 2012 р. № 417. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/417-2012-%D0%BF#Text> (із змінами, внесеними згiдно з Постановами КМ № 531 вiд 26.05.2021).

26. Про затвердження стандартів надання соціальних послуг особам, які постраждали від торгівлі людьми : Наказ Мінсоцполітики від 30.07.2013 р. № 458. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z1327-13/paran9#n9>

27. Про затвердження стандартів надання соціальних послуг особам, які постраждали від торгівлі людьми : Наказ Мінсоцполітики від 30 липня 2013 року № 458.

28. Про затвердження форм оцінки потреб особи, яка постраждала від торгівлі людьми; плану реабілітації особи, яка постраждала від торгівлі людьми; обліку осіб, які постраждали від торгівлі людьми; звіту щодо осіб, які постраждали від торгівлі людьми : Наказ Мінсоцполітики від 14 вересня 2012 року № 578.

29. Про Національного координатора у сфері протидії торгівлі людьми : Постанова Кабінету Міністрів України від 18 січня 2012 року № 29. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/29-2012-%D0%BF>

30. Про протидію торгівлі людьми : Закон України від 20 вересня 2011 року № 3739-VI. Редакція від 31.03.2023. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=3739-17>

31. Про схвалення Концепції Державної цільової соціальної програми протидії торгівлі людьми на період до 2025 року :

Розпорядження Кабінету Міністрів України від 14 липня 2021 р. № 800-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/800-2021-%D1%80#Text>

32. Протидія торгівлі людьми в Україні : навч.-метод. посібник до спецкурсу / авт.-упор. Е. Мручковська, Н. Пахом'юк, О. Кочерга ; за заг. ред. К. Левківського та ін. Київ : ВАІТЕ, 2017. 88 с

33. Протидія торгівлі людьми в умовах війни: захист українців в ЄС та ситуація з примусово переміщеними в рф громадянами. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-presshall/3625615-protidia-torgivli-ludmi-v-umovah-vijni-zahist-ukrainciv-v-es-ta-situacia-z-primusovo-peremisenimi-v-rf-gromadanami.html>

34. Протокол про попередження і припинення торгівлі людьми, особливо жінками і дітьми, і покарання за неї, що доповнює Конвенцію Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності від 15 листопада 2000 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_791#Text (дата звернення: 08.06.2023).

35. Рекомендації щодо усунення ризиків торгівлі людьми у зв'язку з війною в Україні та гуманітарною кризою, які розроблено групою експертів Ради Європи з протидії торгівлі людьми (ГРЕТА). Страсбург, 04 травня 2022 року. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/uploads/public/62b/065/747/62b0657477600943704362.pdf> (дата звернення: 13.06.2023).

36. Роль територіальних громад у протидії торгівлі людьми : методичні рекомендації. Київ : ОБСЄ, 2021. 126 с.

37. Соціально-педагогічні основи захисту прав людини, протидії торгівлі людьми та експлуатації дітей : навч.-метод. посіб. / за заг. ред. К. Б. Левченко, Л. Г. Ковальчук. 2-ге вид., доповн. і переробл. Київ : ТОВ «Агентство «Україна», 2016. 368 с.

38. Сучасні механізми протидії торгівлі людьми : збірник тез Міжнар. наук.-практ. конф. (4 грудня 2020 року) / упор. Г. Я. Савчин, У. О. Цмоць. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2020. 180 с.

39. Терела А. С. Інформування населення як первинний захід соціальної профілактики торгівлі людьми. *Сучасні проблеми правового, економічного та соціального розвитку держави* : тези доп. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 27 листоп. 2020 р.). Харків, 2020. С. 172–174.

40. У сфері протидії торгівлі людьми : навч. посібн. для суддів та прокурорів. Ознайомчі матеріали для держав-членів ЄС, асоційованих членів і держав-кандидатів на вступ. *Міжнародний центр розвитку міграційної політики*. 2006. 217 с.

41. Фелонюк Д. Адміністративно-правові механізми протидії торгівлі людьми в контексті захисту прав і свобод громадян України за кордоном. *Історико-правовий часопис*. 2019. № 2 (14). С. 134–139.

42. Через війну Росії проти України зростають ризики торгівлі людьми. URL: <https://ukraine.un.org/uk/175247-cherez-viynu-rosiyi-protuyukrayiny-zrostayut-ryzyky-torhivli-lyudmy-mom> (дата звернення: 13.06.2023).

43. Швед О., Спіріна Т. Роль міжнародних та українських неурядових організацій у протидії сексуальному насильству стосовно дітей. *Ввічливість. Humanitas*, Вип. 1, 2023. С. 144-152.

ГЛОСАРІЙ

Боротьба з торгівлею людьми – система заходів, що здійснюються в рамках протидії торгівлі людьми, спрямованих на виявлення злочину торгівлі людьми, у тому числі незакінченого, осіб, які від цього постраждали, встановлення фізичних/юридичних осіб – торговців людьми та притягнення їх до відповідальності.

Виявлення особи, яка постраждала від торгівлі людьми (жертви торгівлі людьми) – з'ясування інформації, яка дає підстави вважати, що певна фізична особа постраждала від торгівлі людьми.

Відсутність згоди на роботу (її недобровільний характер) – примушування виконувати роботу та/або надавати послуги, погрожуючи покаранням та/або здійснюючи його, погрози видати органам влади (нелегальне перебування / робота в країні, надання послуг в країнах, де за це передбачено покарання).

Дитина – будь-яка фізична особа віком до вісімнадцяти років.

Заклади допомоги особам, які постраждали від торгівлі людьми – центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, територіальні центри соціального обслуговування (надання соціальних послуг), центри соціально-психологічної реабілітації дітей та притулки для дітей.

Захист осіб, які постраждали від торгівлі людьми – система заходів з відновлення прав осіб, які постраждали від торгівлі людьми.

Загальна декларація прав людини (англ. скорочено «ШНК»): прийнята Генеральною Асамблеєю ООН 10 грудня 1948 року. Це головний документ ООН, в якому встановлені норми та стандарти у галузі прав людини. Всі держави-члени ООН погодилися дотримуватися Декларації. Хоча Декларація приймалася як неправозобов'язуючий документ, з часом різні положення Документа набули такого поширення та поваги, що укорінилися як частина Міжнародного звичаєвого права.

Законні (юридичні) права – права, що закріплені законом, і які можна захищати і виносити на розгляд судів.

Застереження – йдеться про винятки, які сторони договору оговорюють (наприклад, певні положення, з якими вони не погоджуються і не виконують). Проте, застереження може не применшувати основного значення міжнародного договору.

Економічні, соціальні та культурні права – права, що стосуються виробництва, розвитку та управління матеріалом для потреб життя. Це право на збереження та розвиток культурної ідентичності. Права, які дають людям соціальну та економічну захищеність, інколи називаються правами, зорієнтованими на безпеку або правами другого покоління. Приклади: право на їжу, укриття та охорону здоров'я.

Країна походження – країна, громадянином якої є фізична особа, або країна місця проживання або перебування для особи без громадянства;

Країна постачання – це країна, в якій особа проживала до того, як мігрувала чи була продана.

Країна призначення – країна, в якій проживає особа після того, як мігрувала чи була продана.

Країна транзиту – країна, через яку пролягає маршрут від країни постачання до країни призначення; часто для того, щоб отримати документи для в'їзду чи перебування в країні, на одруження чи отримання віз.

Особа, яка постраждала від торгівлі людьми – будь-яка фізична особа, яка стала об'єктом торгівлі людьми і визнана такою відповідно до положень цього Закону.

Повернення або залишення дитини, яка постраждала від торгівлі дітьми та є іноземцем або особою без громадянства – комплекс заходів, спрямованих на забезпечення відповідно до потреб такої дитини повернення до країни походження або залишення на території України дитини, яка постраждала від торгівлі дітьми на території України та є іноземцем або особою без громадянства.

Повернення в Україну громадян України, які постраждали від торгівлі людьми – комплекс заходів, спрямованих на організацію

повернення громадян України, які постраждали від торгівлі людьми на території іншої держави, на територію України.

Попередження торгівлі людьми – система заходів, спрямованих на виявлення та усунення причин і умов, що призводять до торгівлі людьми.

Протидія торгівлі людьми – система заходів, спрямованих на подолання торгівлі людьми шляхом її попередження і боротьби з нею та надання допомоги і захисту особам, які постраждали від торгівлі людьми.

Примусова праця – будь-яка робота чи служба, що її вимагають від якої-небудь особи під загрозою якогось покарання і для якої особа не запропонувала добровільно своїх послуг.

Примувувати – вимагати від кого-небудь виконання чогось, незалежно від його волі, бажання; домагатися чогось, застосовуючи силу. Своєю дією, вчинками викликати певні дії, вчинки, стан, ставлення до чого-небудь (про що-небудь). Своїми зусиллями викликати, зумовлювати вияв чого-небудь.

Продаж людини – безповоротна передача за певну грошову винагороду людини, яка є своєрідним живим товаром, іншій особі, яка є покупцем. При передачі потерпілого можуть бути застосовані фізичне чи психологічне насильство або обман. Передачу людини може бути здійснено також шляхом використання її безпорадного стану (внаслідок малолітства, психічного захворювання, стану алкогольного або наркотичного сп'яніння).

Процедура встановлення статусу особи, яка постраждала від торгівлі людьми – комплекс заходів, під час яких уповноважена особа на підставі отриманої інформації та її аналізу порівнює елементи вчиненого щодо особи діяння з визначенням торгівлі людьми, оцінює ймовірність вчинення щодо особи такого діяння та робить висновок, що така особа є особою, яка постраждала від торгівлі людьми.

Робота без оплати або за дуже низьку плату – матеріальні результати та дохід або повністю привласнюються «господарем», або

плата зовсім не відповідає характеру та інтенсивності праці, надмірні вирахування та штрафи тощо.

Робота в умовах, несумісних з поняттям гідної праці, – небезпечні, екстремальні умови праці, шкідливе виробництво, грубі порушення техніки безпеки праці, занадто тривалий робочий день, робота без вихідних та відпочинку тощо.

Реабілітація особи, яка постраждала від торгівлі людьми – комплекс медичних, психологічних, соціальних, юридичних та інших заходів, спрямованих на відновлення фізичного і психологічного стану та соціальних функцій особи, яка постраждала від торгівлі людьми.

Трафікер (торгівець людьми) – особа або група осіб, які продають інших осіб чи особу торгівля людьми – здійснення незаконної угоди, об'єктом якої є людина, а так само вербування, переміщення, переховування, передача або одержання людини, вчинені з метою експлуатації, у тому числі сексуальної, з використанням обману, шахрайства, шантажу, уразливого стану людини або із застосуванням чи погрозою застосування насильства, з використанням службового становища або матеріальної чи іншої залежності від іншої особи, що відповідно до Кримінального кодексу України визнаються злочином.

Трафікінг (торгівля людьми) – це вербування, перевезення, передача або прийом людей з використанням погрози або сили, викрадення, обману, примусу, зловживання владою, сплати грошей або отримання грошей чи пільг з метою отримання однією людиною контролю над іншою людиною для подальшої експлуатації.

Фізичне утримання на місці виробничої діяльності – обмеження свободи пересування – відсутність можливості вільно розпоряджатися своєю зарплатою («господар» видає гроші тільки на кишенькові витрати), вільно пересуватися, спілкуватися, відібрання в особи паспорта, інших документів, що посвідчують особу, тощо.

Уразливий стан – зумовлений фізичними чи психічними властивостями або зовнішніми обставинами стан, який позбавляє або обмежує здатність особи усвідомлювати свої дії (бездіяльність) або

керувати ними, приймати за волею самостійні рішення, чинити опір насильницьким чи іншим незаконним діям, збіг тяжких особистих сімейних або інших обставин.

Усиновлення (удочеріння) з комерційною метою – оформлене відповідним юридичним актом входження неповнолітньої особи до сім'ї на формальних правах сина (дочки) без наміру реального встановлення сімейних відносин винятково для подальшого використання потерпілої особи з будь-якою корисливою метою.

Навчальне видання

Р. М. Андрусишин, І. І. Сидорук, Я. М. Когут

ПРОТИДІЯ ТА СОЦІАЛЬНА ПРОФІЛАКТИКА ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ В УКРАЇНІ

Навчальний посібник

Видано в авторській редакції

Підписано до друку 24.10.2023

Формат 60×84/16.

Друк цифровий. Папір офсетний.

Умов. друк. арк. 10,23. Обл.-вид. арк. 7,96.

Наклад 100 прим.

Видавець та виготовлювач: ТОВ «Растр-7»

79005, м. Львів, вул. Кн.Романа, 9/1

тел.: (032) 235-72-13

e-mail: rastr.sim@gmail.com, www.rastr-7.com.ua

Свідоцтво державної реєстрації

ЛВ №22 від 19.11.2002 р.

РАСТР-1

ISBN 978-617-8296-66-7

9 786178 296667